

Jabok

Martina Křížková

Absolventská práce: Romská svatba

Vedoucí práce Jan Dočkal

2005

Obsah

1.1 Úvod.....	4
1.2 Literatura věnující se Romům.....	4
1.3 Kdo je Rom?.....	6
1.4 Romské etnikum v České republice.....	6
1.5 Romská národnost.....	7
2. Metodika práce.....	11
2.1 Rozhovory s respondenty.....	11
3. Představení souboru respondentů.....	12
3.1 Pořadí dotazovaných.....	14
4. Dějiny Romů v České republice.....	15
4.1 Středověk.....	16
4.2 Novověk.....	17
4.3 Dvacáté století.....	18
4.4 Nové romské osídlení po roce 1945.....	19
4.5 Romové po roce 1989.....	21
5. Správní obvod Praha 5.....	23
5.1 Počet Romů.....	23
5.2 Bytová situace.....	24
5.3 Historie Smíchova.....	24
6. Podoba svatby slovenských Romů v minulosti.....	26
6.1 Dvě formy partnerství.....	26
6.2 Výběr partnera.....	27
6.3 Milostná magie.....	28
6.4 Domlouvání sňatku.....	29
6.5 Věk při sňatku.....	29
6.6 Mangavipen.....	30
6.7 Přípravy na mangavipen.....	31
6.8 Průběh mangavipen.....	31
6.9 Spojení páru.....	32
6.10 Význam mangavipen.....	33
6.11 Loučení se svobodou.....	33

6.12 Svatba.....	34
6.13 Svatební hostí, zvaní na svatbu.....	34
6.14 Svatební den.....	35
6.15 Jídlo.....	36
6.16 Hudba.....	37
6.17 Čepení nevěsty.....	37
6.18 Svatební noc.....	37
6.19 Po svatbě.....	38
6.20 Manželství na zkoušku.....	38
6.21 Solach.....	39
7. Podoba romské svatby v porovnání dvou generací respondentů ze Smíchova.....	40
7.1 Výběr partnera.....	40
7.2 Milostná magie.....	41
7.3 Věk při sňatku.....	41
7.4 Mangavipen.....	43
7.5 Loučení se svobodou.....	47
7.6 Svatba.....	47
7.7 Financování svatby.....	49
7.8 Děti před sňatkem.....	50
7.9 Smysl obřadu.....	52
7.10 Úloha starosty při svatbě.....	53
7.11 Svatební hosté.....	56
7.12 Zvaní na svatbu.....	59
7.13 Hostina, jídlo.....	62
7.14 Hudba.....	66
7.15 Vybírání na nevěstu.....	67
7.16 Svatební dary.....	70
7.17 Oblečení nevěsty a ženicha.....	71
7.18 Čepení nevěsty.....	72
7.19 Zvláštnosti.....	73
7.20 Po svatbě.....	74
8. Závěr.....	76
9. Resumé.....	80
10. Použitá literatura.....	81

11. Přílohy.....	81
11.1 Soupis standardizovaných otázek.....	81
11.2 Rozhovory s respondenty.....	82
11.3 Fotografie ze svatby respondentky Sylvy.....	136
11.4 Romské milostné písně.....	139

1. Úvod

Tématem této práce je romská svatba. Výchozím úkolem se stala otázka rozdílů v podobě a přístupu dvou generací Romů k svatbě jako k obřadu. Zabývám se zde tím, jak se podoba romské svatby v současnosti (90. léta 20. století a počátek 21. století) odlišuje od romské svatby v období 2. poloviny 60. let až konce 80. let 20. století, resp. od „romské svatby v minulosti“.¹

Důvodem pro napsání práce byl můj zájem poznat blíže romskou komunitu a její proměnu v čase. Svatba jako taková je jedním z klíčových okamžiků v životě jedince i celé společnosti. V tradičním pojetí zajišťuje nejen prosperitu budoucí nukleární rodiny, ale je také obřadem, který stvrzuje legitimitu vztahu před společností. Důraz, který byl svatbě přisuzován, koresponduje s vyšší stabilitou a kontinuitou obřadu v čase. Z tohoto důvodu lze předpokládat, že změny v podobě a v přístupu k svatebnímu obřadu budou odrážet především změnu společenských a individuálních postojů.

Romská svatba je jedním z významných projevů romské kultury. V literatuře se tento obřad zmiňuje. Zajímalo mne, do jaké míry se romská svatba vyvíjí, v jakých aspektech dochází k proměně tradice z hlediska tradice samé a z hlediska vývoje romské komunity ve smyslu přejímání kulturních prvků od majoritní společnosti v korespondenci s vůlí Romů integrovat se s touto společností. Z tohoto hlediska byla také proto vybrána ta část romské populace, která se deklaruje jako integrovaná. Výzkum probíhal v městské části Praha 5 - Smíchov a zahrnul dvě věkové skupiny.

Cílem práce je odpovědět na otázku, jak probíhá vývoj romské svatby s ohledem na přítomnost Romů v prostředí české majority a do jaké míry jejich svatba odráží míru integrace.

1.1 Literatura věnující se Romům

Literatura věnující se Romům a romské problematice, která u nás vycházela do r. 1989, nehovoří o „Romech“, ale o „Cikánech“. Ve své práci vycházím i z této literatury, ale držím se legitimního pojmu „Rom“. Pojem „Rom“ používám nejen v celém textu a při popisu a analýze současné situace v České republice, ale

¹ Romská svatba, která se konala do r. 1950.

používám ho i pro období před r. 1989, kdy se v české společnosti používal pojem „Cikán“. V případě doslovných citací z textu však slovo „Cikán“ respektuji.

Před r. 1989 vznikala literatura věnující se „cikánské otázce“.² Zabývala se Romy jako sociální skupinou. Tato literatura vznikala z pera etnologů³, historiků⁴, sociologů⁵, demografů⁶ a jazykovědců⁷. Věnovala se konstruování jejich historie a specifickým kulturním rysům a jazyku. Demografové⁸ se zabývali natalitou Romů či romskou sňatečností.

Po r. 1989 vzniká literatura, která podporuje identitu Romů⁹, věnuje se jejich dějinám¹⁰ a situaci v totalitním Československu¹¹, věnuje se problémům integrace Romů¹², jejich vztahu s majoritou či problematice vzdělávání Romů¹³. Literatura se zabývá i tématy ryze etnologickými.¹⁴ Eva Davidová vydala mj. knížku fotografií, které dokumentují život Romů.¹⁵

Žádná publikovaná práce, která by se věnovala výhradně a do hloubky romské svatbě, není dostupná. Pojednání o romské svatbě jsou součástí monografií o Romech či přehledových sborníků.¹⁶

² Např. Hübschmanová, M. Co je tzv. cikánská otázka? *Sociologický časopis*. 1970, roč. 6, č. 2, s. 105-120.

³ Např. Horváthová, Emilia. *Cigáni na Slovensku (: Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava : Slovenská akademie věd, 1964.

⁴ Např. Davidová, Eva. Původ a historický vývoj Cikánů v Československu. *Demografie*. 1969, roč. 11, č. 3, s. 196-202.

⁵ Např. Hübschmanová, M. Společenská problematika Romů v ČSSR. *Demografie*. 1970, roč. 12, č. 3.

⁶ Např. Srb, Vladimír; Fesenko, Petr. Československé tabulky sňatečnosti a rozvodovosti 1970/1971. *Demografie (: Revue pro výzkum populačního vývoje)*. 1975, roč. 17, č. 1. s. 11.

⁷ Např. Hübschmanová, M. K jazykové situaci Romů v ČSSR. *Demografie*. 1970, roč. 12, č. 3.

⁸ Např. Srb, Vladimír; Vomáčková, Olga. Cikáni v Československu v roce 1968. *Demografie*. 1969, roč. 11, č. 3, s. 221-230.

⁹ Např. Kol. aut. *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000.

¹⁰ Např. Nečas, Ctibor. *Historický kalendář (: dějiny českých Romů v datech)*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1997.

¹¹ Např. Kol. aut. *Romové v České republice (1945 – 1988)*. Praha : Socioklub, 2002.

¹² Např. Říčan, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak (: dějiny, současné situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti)*. Praha : Portál, 1998.

¹³ Např. Šotolová, Eva. *Vzdělávání Romů*. Praha : Grada, 2000.

¹⁴ Např. Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia (: zo života a kultúry Cigánov-Rómo na Slovensku)*. Bratislava : Inter Science Press, 1992.

¹⁵ Davidová, Eva. *Bez názvu (knížka fotografií)*. 1. vyd. Praha : Torst, 2004.

¹⁶ Viz kapitolu Metodika práce.

1.2 Kdo je Rom?

V literatuře o Romech se většinou neobjevuje definice pojmu Rom. Romové jsou hodnoceni z hlediska kulturního původu či z hlediska svých kulturních specifik. S pojmem Rom je zacházeno jako s objektivní kategorií. Ovšem moderní romistická literatura již pracuje s konstruktivistickým pojetím národa či etnické příslušnosti. V této souvislosti se např. Viktor Sekyt odvolává na českou legislativu, když říká:

„Romové jsou, podle našich zákonů, příslušníky romského národa, romské národnostní menšiny, což znamená, že za Romy (de jure) je možno považovat pouze ty osoby, které se k romské národnosti hlásí.“¹⁷

Dnes je tedy v oblasti etnické identity prosazováno spíše subjektivní ztotožnění se s etnickou nebo národní identitou. Z tohoto důvodu jsem do výzkumu zahrnovala jen ty respondenty, kteří se jako Romové deklarovali.¹⁸

1.3 Romské etnikum v České republice

Pojem „Romové“ je souhrnným názvem pro příslušníky národnostní menšiny, kteří se k tomuto označení hlásí. K romské národnosti se v ČR hlásí příslušníci několika subetnických skupin:¹⁹

- *Čeští Romové* – subetnická skupina, která žila do druhé světové války na území Čech; několik rodin zde žije dosud.
- *Moravští Romové* – subetnická skupina, která žila do druhé světové války na území Moravy; několik rodin zde žije dosud.
- *Maďarští Romové* (Ungrikorom) – subetnická skupina, která žila do druhé světové války na území Maďarska a jižního Slovenska v oblasti obývané maďarskou národnostní menšinou.
- *Slovenští Romové* (Rumungro²⁰) – subetnická skupina, která žila do r. 1945 na Slovensku.

¹⁷ Sekyt, Viktor. Romské tradice a jejich konfrontace se současností. In : *Romové : Kulturologické etudy*. Plzeň 2004, s. 189

¹⁸ Podle Marka Jakoubka obyvatelé slovenských romských osad v současnosti k označení sebe samých termín „Rom“ nepoužívají (nepoužívají ho k vlastní identifikaci ve slovenštině či češtině). Viz: Jakoubek, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu*. Praha : Socioklub, 2004, s. 65.

¹⁹ Viz : Šišková, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha : Portál, 2001, s. 209.

- *Olašští Romové* (Valachrom) – subetnická skupina, která kočovala ve stření Evropě až do r. 1959.
- *Sinti* – subetnická skupina žijící rozptýleně v západní Evropě. Až do druhé světové války žili Sinti v pohraničních oblastech Čech, dnes žije v ČR jen několik rodin.

Romové žijící v České republice patří k několika subetnickým skupinám, mluví několika dialekty romštiny,²¹ případně etnolekty češtiny, slovenštiny či maďarštiny a člení se do většího počtu rodin a velkorodin odvozených od původních indických kast (džátí).²²

Počet Romů v České republice na přelomu 20. a 21. století se odhaduje na 130 – 270 tisíc.²³ Přitom podle informací Českého statistického úřadu se při sčítání lidu, domů a bytů r. 2001 k romské národnosti hlásilo 11.746 obyvatel České republiky.

1.4 Romská národnost

Romská národnost nebyla podle Vladimíra Srba při sčítání lidu, domů a bytů oficiálně vykazována ani v letech 1857 – 1910, ani v letech 1921 – 1980.²⁴ Romská národnost se v tabulkách při sčítání lidu poprvé objevila až v r. 1991. První republika přiznávala Romům samostatnou – cikánskou – národnost, avšak Romové toho

²⁰ Rumungro je i původní označení českých a moravských Romů. Viz : Acton, Thomas; Gallant, David; Vondráček, Pavel. *Romové*. Praha : Svojtka and Co., 2000, s. 98.

²¹ Stejně jako neexistuje jedna skupina Romů, neexistuje jedna standardní podoba romštiny. Místo toho má tento jazyk množství dialektů (jen v Evropě je jich přes šedesát), které jsou úzce příbuzné, ale často navzájem nesrozumitelné (viz: Fraser, Angus. *Cikáni*. Praha : Lidové Noviny, 1998, s. 14.). Jednotný romský jazyk neexistuje ani na Slovensku. Slovenské dialekty se liší foneticky, gramaticky i slovní zásobou. Jednotlivé romské dialekty jsou si navzájem srozumitelné asi jako slovanské jazyky (čeština, slovenština, polština, srbochorvatština). Viz : Hübschmanová, Marie. *Můžeme se domluvit*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1998, s. 25.

²² Kasta je příbuzenská pospolitost (velkorodina, rod), charakterizovaná endogamií, provozováním jedné úzce specializované profese, dodržováním nepsaných kastovních norem platných jen pro příslušníky této kasty a přísnou distancí od příslušníků jiných kast. Distance se projevuje hlavně zákazem mezikastovních sňatků, intimních vztahů a společného stolování. Příslušníkům jednotlivých kast jsou zakázány činnosti náležející jiným kastám. Viz : Jakoubek, Marek; Hirt, Tomáš. *Romové : Kulturologické etudy*. Plzeň : Aleš Čeněk, s. r. o., 2004, s. 189.

²³ Viz : Vondráček, Pavel. *Romové*. Praha : Svojtka and Co., 2000, s. 98.

²⁴ Viz : Srb, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha : Karolinum, 2004, s. 130-131.

obvykle nevyužívali, většinou z obavy, že po „soupisu“ následovaly obvykle represe.²⁵

Při sčítání lidu v r. 1921 se k cikánské národnosti v českých zemích přihlásilo 61 československých státních příslušníků. V r. 1930 to bylo 126 osob. Tyto údaje jsou však značně zkreslující. Ctibor Nečas uvádí, že při evidenci „potulných Cikánů“, která byla provedena z podnětu Ministerstva vnitra ČSR v průběhu června 1928 až srpna 1929 vydaly úřady na území celého Československa „cikánské legitimace“ více než 20.000 osobám. Na Moravě a ve Slezsku tyto legitimace obdrželo celkem 3.650 osob.²⁶

Svobodně se Romové mohli přihlásit k romské národnosti až v r. 1991. Všechny údaje o počtu Romů na území České republiky před r. 1991 byly konstruovány na základě odhadů a metodik nezávislých na deklaraci samotných Romů.

Na počátku druhé světové války se odhadoval počet Romů na území Česka na 6.000 jedinců. Po jejím skončení se jejich počet odhadoval na 600 – 1.000 osob. Podle *Soupisu Cikánů z r. 1947* bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zjištěno 19.752 „obyvatel cikánského původu“.²⁷

„Romové byli komunistickým režimem považováni za „obyvatelstvo cikánského původu“, za „sociální skupinu“, v podtextu za sociálně patologickou skupinu.“²⁸ Podle každoročních výkazů byly sestavovány tehdejšími národními výbory statistiky o počtu Romů podle různých charakteristik (pohlaví, věk, přízpůsobivost, ekonomická aktivita, skolarizace apod.). Dalším zdrojem informací o počtu Romů v České republice byla sčítání lidu.

Sledovanými národnostmi před r. 1989 byla národnost česká²⁹ (po r. 1989 také moravská a slezská), slovenská, ukrajinská a ruská, polská, maďarská, německá, jiná a nezjištěná. Romové, pokud se nehlásili k některé kategorizované národnosti, byli

²⁵ Viz : Tamtéž, s. 141.

²⁶ Srov. *Sčítání lidu v republice Československé dne 15. února 1921*. D. I. Praha 1924. Československá statistika, sv. 9., řada VI., (Sčítání lidu seš. 1), s. 60 a dále. - *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. D. I., Praha 1934. Československá statistika, sv. 98, řada VI., (Sčítání lidu seš. 7), s. 45 a dále. - Nečas Ctibor. Cikáni na Moravě a ve Slezsku do první třetiny 20. století. In: *Český lid*. 2000, roč. 87, č. 4, s. 245.

²⁷ Viz : Srb, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha : Karolinum, 2004, s. 141.

²⁸ Viz : Tamtéž.

²⁹ První československá sčítání v r. 1921 a 1930 znala jako klasifikační jednotku „československou“ národnost, ale stále zůstávala možnost rozeznat a uvádět počty za obyvatelstvo české a slovenské národnosti odděleně. Viz : Tamtéž, s. 131.

např. v r. 1980 zařazení do položky „jiná“ nebo „nezjištěná“ národnost. V r. 1980 však mělo z 88.587 obyvatel „cikánského původu“ „jinou“ národnost pouze 274 jedinců a „nezjištěná“ národnost byla u 509 Romů.³⁰ Celkem 56.027 obyvatel „cikánského původu“ se hlásilo k slovenské národnosti.

Při sčítáních lidu, domů a bytů v letech 1970 a 1980 byli Romové sčítáni paralelní akcí. Protože oficiálně nebyla uznávána „cikánská“ národnost, ale politické a státní orgány chtěly znát sociálně – ekonomické charakteristiky romského obyvatelstva, byla při sčítáních lidu v r. 1970 a 1980 u každého obyvatele, o němž se vědělo (ve spolupráci s místním národním výborem), že jde o Roma, udělána připojením písmene „A“ ke sčítané osobě poznámka, že jde o „Cikána“.³¹

Díky této akci bylo zjištěno, že se v r. 1970 hlásilo 70 % Romů v Česku ke slovenské národnosti, 21,9 % k české národnosti a 3,2 % k maďarské národnosti. V r. 1980 se ke slovenské národnosti hlásilo 63,2 % Romů, 33 % se hlásilo k české národnosti a 2,6 % k národnosti maďarské.³²

Na konci totalitního režimu byl počet „osob cikánského původu“ konstruován na základě výše zmíněných výkazů. Poslední oficiální výkazy za rok 1989 vykázaly na území Česka celkem 145.738 „obyvatel cikánského původu“.³³

K opětovnému uznání samostatné „cikánské“, nyní „romské“ národnosti došlo až při sčítání lidu, domů a bytů k 3. březnu 1991.³⁴ V té době odhadovali demografové jejich počet na území Česka na 151.000 osob. Při sčítání lidu 1991 se jich k romské národnosti přihlásilo pouze 32.903 (21,8 %).³⁵ Odhadem se 49 % Romů hlásilo ke slovenské národnosti, 25,8 % k české národnosti a 2 % k maďarské národnosti.³⁶

K očekávaným výsledkům sčítání lidu v r. 2001 patřil předpoklad vysokého nárůstu počtu osob, které se přihlásí k romské národnosti. Romské obyvatelstvo deset let poté, co mu bylo přiznáno právo vlastní národnosti a co přestalo být státní administrativou nahlíženo jako pouhá sociální skupina bez vlastního mateřského jazyka, kultury a národního vědomí, se však proti předpokladu ve své většině deklarovalo k národnosti české, slovenské nebo maďarské. Oproti roku 1991 klesl

³⁰ Viz : Tamtéž, s. 138

³¹ Viz : Tamtéž, s. 141.

³² Viz: Tamtéž, s. 142.

³³ Viz : Tamtéž, s. 141.

³⁴ Spolu s romskou národností začala být opět úředně registrována národnost rusínská a židovská. Nově začala být uznávána národnost moravská a slezská.

³⁵ Viz : Srb, Vladimír. *1000 let obyvatelstva Českých zemí*. Praha : Karolinum, 2004, s. 141.

³⁶ Viz : Tamtéž, s. 142.

v r. 2001 počet osob s deklarovanou romskou národností na jednu třetinu. Více než 200 osob se k romské národnosti přihlásilo ve městech s více než 65.000 obyvateli, a to v Praze, Brně, Ostravě, Kladně, Sokolově, Ústí nad Labem a Mostě. Více než 0,3 % podílu na úhrnu obyvatelstva dosáhli pouze v okresech Jeseník, Sokolov, Rokycany a Kladno.³⁷

Výsledky sčítání lidu v r. 2001 vypověděly nikoli o počtu Romů v České republice, nýbrž o jejich postoji, o volbě, kam chtějí patřit. Odhady uvádějí k tomuto roku cca 200.000 občanů ČR, kteří mají romské kořeny. Romské obyvatelstvo své romství v souvislosti národní existence jako celek popřelo (pokud si ovšem neztotožnilo příslušnost k národu s příslušností ke státu).³⁸

V r. 2001 byly čísla vykazující počet obyvatel romské národnosti velice neproporční jak z hlediska způsobu získávání údajů, tak z hlediska uvažování Romů samotných o vlastní národnosti. Z těchto čísel tedy nelze konstruovat závěry o početním vývoji romské populace v České republice. Nicméně jsou tyto údaje významným zdrojem informací o postoji majority k Romům i postoji Romů vůči romské národnosti.

³⁷ Viz: Gabal, Ivan; Václavíková – Helšusová, Lenka. *Migrace v rozšířené Evropě*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů. 2002, s. 14.

³⁸ Tj. národní a státní, tedy občanskou příslušnost. Viz : Gabal, Ivan; Václavíková – Helšusová, Lenka. *Migrace v rozšířené Evropě*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů. 2002, s. 14.

2. Metodika práce

Informace ke své práci jsem získala kvalitativním výzkumem (polostandardizované rozhovory) a pomocí literatury. Podobu tradiční romské svatby jsem rekonstruovala na základě studia těchto knih: Eva Davidová – *Romové v městském prostředí Českého Krumlova (1945-1988)* (In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12. Cikáni v průmyslovém městě), Markéta Hájková – *Menšiny a migranti v ČR*, Jana Horváthová – *Kapitoly z dějin Romů*, Jana Horváthová – *Cigáni na Slovensku*, kol. aut. – *Romové (Tradice a současnost)*, Elena Lacková – *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Arne Mann – *Boh všetko vidí*, Arne Mann – *Neznámi Rómovia*, Věra Pelíšková – *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně* (In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12 – Cikáni v průmyslovém městě).

Autoři hovořili o „tradiční romské svatbě“ nebo o „svatbě v minulosti“, přičemž ovšem nedatovali období, které tím mají na mysli. Z tohoto hlediska mohlo dojít k překrývání různých svatebních scénářů různých časových období.

Protože není možné jednoznačně určit časové zařazení konstruovaných svatebních scénářů, budu ve své práci mluvit o „romské svatbě v minulosti“.

2.1 Rozhovory s respondenty

Při provádění kvalitativního výzkumu jsem oslovovala respondenty, kteří se deklarovali jako Romové, tzn. vůle deklarovat se jako Romové byla pro mě ukazatelem výběru respondentů. Všechny rozhovory včetně soupisu standardizovaných otázek jsou uvedeny v příloze.³⁹ Rozhovory jsem v příloze ponechala v pořadí, v jakém jsem je získávala (podle doby realizace výzkumu). Jsou tedy průběžně očíslovány, abych na ně mohla odkazovat v textu práce. Jména všech respondentů jsou vzhledem k požadavku anonymity fiktivní. Rozhovory jsem nahrávala na diktafon a posléze jsem je přepisovala. Žádné romské svatby jsem se neúčastnila, protože v době provádění výzkumu se podle mých respondentů žádná svatba nekonala.

³⁹ Soupis standardizovaných otázek viz přílohu č. 1, rozhovory s respondenty viz přílohu č. 2.

3. Představení souboru respondentů

Mými respondenty byli obyvatelé městské části Prahy 5, Smíchova, kteří se deklarovali jako Romové. Všichni uvedli, že jsou slovenského původu.⁴⁰ Vzorek dotazovaných tvořilo dvacet žen a dvacet mužů. Byli vytipováni tak, aby pokryli dvě sledované kategorie respondentů. První vytvořili respondenti ve věku 40 – 55 let a tuto kategorii ve své práci nazývám „generace A“. Tito muži a ženy měli svatbu v letech 1966 – 1989. Druhou kategorií vytvořili respondenti ve věku 20 – 30 let a ve své práci ji nazývám „generace B“. Tito respondenti měli svatbu v letech 1992 – 2004. Celkem jsem tedy pracovala se čtyřmi kategoriemi (generace A - muži, generace B - ženy, generace A - muži, generace B - ženy). Každou z nich tvoří deset respondentů.

Všichni mí respondenti – muži byli ženatí (popřípadě rozvedení) a všechny respondentky – ženy byly vdané (popřípadě rozvedené). Všichni respondenti tedy měli osobní zkušenost se svatbou.

Tabulka č. 1: Sociální pozice respondentů

Sociální pozice (povolání)	Počet případů - muži		Počet případů - ženy	
	Generace A	Generace B	Generace A	Generace B
Administrativní pracovník	-	-	3	-
Svobodné povolání	-	3	-	1
Prodavač(ka)	-	-	1	2
Úklidové práce	1	2	4	1
Obecné práce	3	5	1	2
Nekvalifikované pomocné práce	4	-	1	-
Mateřská dovolená	-	-	-	4
Důchodce	2	-	-	-
Celkem	10	10	10	10

Pod pojem „obecné práce“ jsem zahrnula např. zedníky, pokrývače, skladníky, šičku atd. Pod pojmem „svobodné povolání“ jsou zahrnuti hudebník, živnostník, a taxikář.

⁴⁰ Tzn. že jejich rodiče či prarodiče se narodili na Slovensku.

Z hlediska socioprofesionálního statusu ve sledovaném souboru respondentů převažovali lidé vykonávající *pomocné a nekvalifikované práce* (celkem 24 respondentů). Čtyři ženy byly v době mého výzkumu *na mateřské dovolené*, dva respondenti pobírali (invalidní) *důchod*, tři respondenti se živili *svobodným povoláním*, tři ženy pracovaly jako *prodavačky* a tři ženy jako *administrativní pracovnice*.

Tabulka č. 2: Věk respondentů

Věk	Generace A (počet případů)		Věk	Generace B (počet případů)	
	Muži	Ženy		Muži	Ženy
40 let	-	1	22 let	1	-
41 let	2	-	23 let	-	1
44 let	1	1	24 let	-	1
46 let	1	1	25 let	2	-
47 let	-	1	26 let	-	1
48 let	2	1	27 let	-	1
49 let	-	1	28 let	2	1
50 let	-	1	29 let	2	2
51 let	1	-	30 let	3	3
53 let	-	2	-	-	-
55 let	3	1	-	-	-
Celkem	10	10	Celkem	10	10

Nejmłodšímu respondentovi bylo 22 let, nejstarším respondentům bylo 55 let. Nejvíce respondentů bylo třicetiletých (celkem 6) a pětadesátiletých (celkem 4). Průměrný věk respondentů generace A je 48,45 let. Průměrný věk respondentů generace B je 27,6 let.

Tabulka č. 3: Rodiště respondentů

Rodiště		Generace A (počet)	Generace B (počet)
1	Praha	11	18
2	z toho Smíchov	5	9
3	Mimo Prahu	9	2
4	Celkem (1+3)	20	20

Většina respondentů se narodila již v *Praze* (celkem 29 respondentů). Na *Smíchově* se narodilo celkem 14 respondentů. *Mimo Prahu* se narodilo 11 respondentů.

Tabulka č. 4: Rok svatby respondentů

Rok svatby	Generace A (počet svateb)	Rok svatby	Generace B (počet svateb)
1966	1	1993	2
1967	1	1993	2
1969	2	1995	1
1970	1	1997	3
1973	3	1999	2
1975	2	2000	1
1977	3	2001	2
1979	1	2002	5
1980	2	2004	2
1982	1	-	-
1985	1	-	-
1986	1	-	-
1989	1	-	-
Celkem	20	Celkem	20

Respondenti generace A se nejčastěji vdávaly či ženili v r. 1973 (celkem 3 případy) a v r. 1977 (také 3 případy). Respondenti generace B se nejčastěji vdávaly či ženili v r. 2002 (celkem 5 případů).

Pokud jde o generaci A, první svatba se konala v r. 1966 (1 případ) a poslední svatba v r. 1989 (1 případ). Pokud jde o generaci B, první svatby se konaly v r. 1992 (2 případy) a poslední svatby v r. 2004 (2 případy).

3.1 Pořadí dotazovaných

1. *Irinka*, 46 let, uklízečka na nádraží
2. *Darina*, 49 let, žena v domácnosti
3. *Stano*, 30 let, zedník

4. *Růženka*, 47 let, uklízečka na nádraží
5. *Eva*, 48 let, prodavačka
6. *Pavel*, 55 let, dělník v továrně
7. *Jitka*, 29 let, uklízečka na nádraží
8. *Ondřej*, 29 let, zedník
9. *Vlado*, 55 let, invalidní důchodce
10. *Sylva*, 27 let, na mateřské dovolené
11. *Honza*, 25 let, zaměstnanec úklidové firmy
12. *Božena*, 53 let, úřednice
13. *Regina*, 53 let, úřednice
14. *Božena*, 50 let, administrativní pracovnice
15. *Ilona*, 29 let, skladnice
16. *Roman*, 22 let, uklízí na nádraží
17. *Marie*, 30 let, pedagogická asistentka
18. *Monika*, 30 let, šička
19. *Dana*, 30 let, na mateřské dovolené
20. *Jarmila*, 40 let, uklízečka ve škole
21. *Roman*, 30 let, taxikář
22. *Josef*, 28 let, hudebník
23. *Ľubica*, 55 let, pomocnice v restauračním zařízení
24. *Květa*, 44 let, uklízečka v metru
25. *Marika*, 23 let, na mateřské dovolené
26. *Lenka*, 28 let, prodavačka
27. *Antonín*, 48 let, kvalifikovaný zedník
28. *František*, 28 let, pokrývač
29. *Iveta*, 26 let, na mateřské dovolené
30. *Lucie*, 24 let, prodavačka
31. *Vojtěch*, 25 let, dělník ve velkoskladu
32. *Jan*, 30 let, živnostník
33. *Tibor*, 29 let, živnostník
34. *Josef*, 41 let, zámečník
35. *Štefan*, 51 let, kvalifikovaný zedník
36. *Emil*, 48 let, dělník u komunikací
37. *Jan*, 55 let, invalidní důchodce
38. *František*, 46 let, pomocný dělník
39. *Rudolf*, 41 let, uklízí v metru
40. *Josef*, 44 let, dlaždič

4. Dějiny Romů v České republice

4.1 Středověk

Předkové dnešních Romů patřili pravděpodobně k původnímu obyvatelstvu Indie⁴¹. Do Evropy přicházeli pravděpodobně přes Malou Asii a Balkán. Nejstarší informace o Romech na území Čech pocházejí z přelomu 14. a 15. století⁴². Tehdy se Romové v Čechách zastavovali pouze ke krátkému, přechodnému pobytu. Živili se řemesly⁴³, příležitostnými pracemi nebo poskytovali různé druhy zábavy.⁴⁴ Často také žebrali a příležitostně kradli.⁴⁵

Zpočátku byly vztahy mezi Romy a původními obyvateli dobré, ale postupně vystřídal toleranci nedůvěra.⁴⁶ V r. 1427 pařížský arcibiskup exkomunikoval Romy z církve kvůli nedodržování křesťanských zásad. V letech 1496-98 se sněm Svaté říše národa německého usnesl na tom, že Romové mají být vyháněni a pronásledováni. Každému dopadenému hrozil trest smrti.⁴⁷

Počátky protiromské represe v českých zemích se datují rokem 1538 a spadají na Moravu. Moravský sněm se usnesl, že Romové mají být do dvou týdnů z Moravy vykázáni. Z celého Českého království měl pak Romy vypovídat mandát českého

⁴¹ Jednou ze složek původního obyvatelstva byli Domové. Jejich předpokládaný státní útvar zanikl pod náporom árijských dobyvatelů a z podrobených populačních skupin vyrůstaly kasty, které se věnovaly kovářství a kotlářství, obchodu, uklízení a odstraňování nečistot atd. Neznali písmo. Předkové Romů patrně příslušeli k nejnižším a opovrhovaným kastám, které majoritní společnost znala pod souhrnným označením Domové. Teprve po opuštění Indie mohly výrazné odlišnosti od okolního perského obyvatelstva vyvolat u členů domských kast vědomí společného původu a název Dom se mohl stát skupinovým jménem pro celé etnikum. Hlávka „d“ se pak v Arménii změnila v hlávku „l“ a v Evropě v „r“ (Romové). Viz: Nečas. *Romové v ČR včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1997, s. 13.

⁴² V Popravčí knize pánů z Rožmberka je uvedeno, že jeden muž v Praze při mučení uvedl, že mezi tehdejší loupežníky patřil „cikán černý, Ondřejův pacholek“. Staří letopisové čeští se zmiňují o kočovných Romech, kteří pobývali v Čechách r. 1416. Viz: Nečas. *Historické reflexe*. In: *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000, s. 32.

⁴³ Mezi tradiční romské řemeslné dovednosti patřilo kovářství, kotlářství, kovotepectví, šperkařství, korytářství, košíkářství, výroba košťat, ozdobných holí či dřevěného uhlí, výroba surových nepálených cihel, kartáčů a štětek, tkaní šňůr, výroba hudebních nástrojů. Později se také živili koňským handlířstvím či překupnictvím.

⁴⁴ Hudba, předpovídání budoucnosti, černá magie atd.

⁴⁵ Viz : *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000, s. 33.

⁴⁶ Romové byli např. v 16. st. obviňováni z vyzvědačství a žhářství ve prospěch tureckého sultána.

⁴⁷ Posléze bylo vyhlášeno, že kdo „cikána“ zabije, nedopouští se vraždy a nebude trestán. Viz: Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 9.

krále a císaře Ferdinanda I. z r. 1545. Nařízení namířená vůči Romům se však nedodržovala vždy a všude stejně důsledně.⁴⁸

4.2 Novověk

V době třicetileté války se na naše území opět vracejí romské skupiny, neboť válečný konflikt znemožnil důsledný postup vůči nim. K radikální změně došlo za vlády císaře Leopolda I., který mandátem z r. 1697 prohlásil Romy na celém rakouském území za psance⁴⁹. Po jeho vyhlášení mohl být romský psanec na setkání kýmkoliv beztrestně zabit. Podle zákona pak byli romští muži trestáni popravou, ženy a větší děti při prvním chycení odřezáním jednoho z uší nebo jeho části. Na záda jim bylo vypalováno znamení jako doklad již jednou přestoupeného zákona. Poté museli zadržení Romové podepsat hrdelní revers⁵⁰.

Císař Karel VI. reskriptem z r. 1717 zopakoval nařízení svých předchůdců a vymezil postihy za poskytování pomoci, úkrytu a potravy pronásledovaným Romům. Dekretem z r. 1721 dále nařídil při opakovaném dopadení trestat ženy stětím nebo oběšením. V r. 1726 sjednotil Karel VI. v dědičných českých zemích trestání romské potulky. Tehdy dosáhlo pronásledování Romů u nás svého vrcholu.

První pokus začít skutečně řešit problémy spjaté s Romy učinila Marie Terezie. Dekretem z r. 1749 ještě panovnice nařizovala dopadené Romy vypovídat ze země. Při třetím návratu ženy i muži propadli hrdlem. V r. 1751 Marie Terezie vydala protiromský dekret, podle něhož měli být vyhošťováni a trestáni za potulku již pouze cizí Romové. Domácí Romové měli být zasíláni do svých rodišť, která se o ně měla postarat. Od počátku 60. let 18. století přistoupila Marie Terezie k programu asimilace a usazování Romů. Cílem byla přeměna Romů na řadové rolníky.⁵¹

⁴⁸ Viz: Tamtéž, s. 12.

⁴⁹ Lidé, jejichž pobyt je na daném území nelegální a nemají zde proto ani žádná práva.

⁵⁰ Prohlášení, v němž se dotyční zavazovali, že se do země již nevrátí. Kdyby se vrátili, budou popraveni. (Viz : Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 13.)

⁵¹ V souvislosti se zamýšlenou asimilací se Romům pod hrozbou mrskání zakazovalo používat jejich mateřský jazyk a nosit specifický oděv. Byly zakázány všechny odlišnosti, které by utvrzovaly etnickou identitu Romů. Viz: Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 16.

Josef II. usazoval Romy na Moravě, na pozemcích konfiskovaných rušeným církevním řádům a klášterům⁵². Sami Romové od počátku 19. století usilovali o získání trvalých sídlišť právě na úrodném moravském území. Pod tlakem místního obyvatelstva vznikaly romské osady většinou mimo vlastní obce. Obyvatelé romské osady zpravidla nepříslušeli do domovského svazku nejbližší obce. Obecní představenstva se snažila obcházet zásady o přidělování domovského práva, protože jeho udělení s sebou neslo povinnost obce starat se o své členy. Jako bezdomovci neměli Romové povinnost navštěvovat školu. Negramotní Romové, kteří špatně ovládali češtinu, neměli předpoklady zapojit se do společnosti, a tak se z romských osad na Moravě vytvářela romská ghetta.⁵³

V 2. polovině 19. století se některým Romům dařilo pronikat přímo do obcí. Děti Romů žijících v obci již museli povinně navštěvovat školu a jejich rodiče byli právoplatnými obyvateli obce. Před druhou světovou válkou integrace trvale usazených moravských Romů postoupila. V izolovaných osadách však nadále přetrvávaly negativní jevy související s bídou a nemožností dodržovat zásady hygieny – hlad a nemoci. Integrace probíhala společně s vynucenou asimilací.⁵⁴

4.3 Dvacáté století

Československá republika v letech 1918 – 1938 v otázce Romů spíš hledala možnosti, jak společnost před Romy chránit, než aby napomáhala k jejich začlenění do svého rámce. S využitím francouzského a bavorského vzoru byl u nás r. 1927 vytvořen *Zákon o potulných cikánech*.⁵⁵

Od 2. poloviny 30. let se počet Romů u nás postupně zvyšoval díky přílivu Romů z Německa a Rakouska v důsledku sílícího nacistického teroru. Tento fakt

⁵² Na statcích tzv. náboženského fondu.

⁵³ Viz : Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 18.

⁵⁴ Viz : Tamtéž, s. 19.

⁵⁵ Zákon měl postihovat především Romy kočovné, ve svých důsledcích ale umožňoval diskriminaci všech Romů. Podle zákona se měli kočovní Romové starší 14 let prokazovat cikánskými legitimacemi namísto občanských. Vůdci romských kočovných skupin s sebou museli nosit kočovnické listy, do nichž zástupci obcí potvrzovali souhlas s pobytem na obecním území a stanovili jeho délku. Do lázeňských a velkých měst i rekreačních oblastí byl pro kočovné Romy vstup zakázán. Neusazeným Romům měly být dle zákona odebírány děti pro „nemožnost poskytování náležité péče“ vzhledem ke kočovnému životu. Viz: Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Lidové noviny, 2002, s. 44

vyostřil již tak nedobrá vztah místního obyvatelstva k tomuto etniku. Averse vzrůstala zejména na venkově.

Další omezení a represe přišly po rozpadu Československa. Protektorátní Ministerstvo vnitra vyhlásilo na podzim r. 1939 trvalé usídlení kočujících osob⁵⁶. Pro ty, kteří nařízení o usazení neuposlechli, byly v létě r. 1940 otevřeny kárné pracovní tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.⁵⁷ V létě 1942 vydal generální velitel protektorátní policie výnos o potírání cikánského zlořádu. Tato evidence zahrnovala osoby romského původu bez ohledu na jejich způsob života, dosažené vzdělání nebo míru integrace do společnosti. Občanské legitimace byly odňaty a zaměněny za cikánské i Romům usedlým. Všichni Romové včetně míšenců byli v protektorátu označeni a izolováni od ostatní společnosti.⁵⁸

Od jara 1943 do července 1944 byla postupně deportována naprostá většina Romů z protektorátu do největšího komplexu koncentračních táborů v Osvětimi-Březince. Jen mizivé procento Romů bylo deportací ušetřeno. V táboře Romové rychle umírali vlivem nelidských životních podmínek, hladu a nemocí. Většina Romů deportovaných do Osvětimi z protektorátu své vězení nepřežila.⁵⁹

4.4 Nové romské osídlení po roce 1945

Oblast Čech a Moravy byla v době těsně po válce prakticky bez Romů.⁶⁰ Úbytek počtu Romů byl doplňován imigrací Romů ze Slovenska, ke které docházelo

⁵⁶ Asi 7000 kočovníků.

⁵⁷ Kárné pracovní tábory na rozdíl od „cikánských“ táborů, jež později na jejich místě vznikly, byly určeny pouze pro dospělé muže, kteří zde odpykávali trest prací a poté byli propuštěni. Romové tvořili v kárných pracovních táborech přibližně jednu pětinu z celkového počtu zde integrovaných. Viz: Nečas, Ctibor. Historické reflexe. In: *černobílý život*. Praha : Gallery, 2000, s. 38.

⁵⁸ Evidované osoby byly rozděleny na dvě skupiny. Menší a ze společenského hlediska poněkud problémovější skupina byla i s celými rodinami ihned odeslána do nově otevřených tzv. cikánských táborů v Letech a Hodoníně. O větší, relativně bezproblémové části Romů, bylo rozhodnuto v prosinci 1942 výnosem říšského vůdce SS Heinricha Himmlera o deportacích cikánů a cikánských míšenců do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau (Osvětim-Březinka).

⁵⁹ Zemřelo zde cca 5000 obětí (viz Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Lidové noviny, 2002 s. 54).

⁶⁰ Z českých a moravských Romů zůstalo po válce jen 600 osob. Viz: Hájková: Rodina a zvyky slovenských Romů usazených v ČR. In: Šišková: *Menšiny a migranti v ČR*. Praha : Portál, 2001, s. 121.

od r. 1945. První vlna⁶¹ přistěhovalců přišla na základě vlastního rozhodnutí. Mladí muži našli místo, kde bylo možno získat bydlení a práci, vrátili se na Slovensko pro rodiny a s celými osadami se stěhovali do Čech, většinou do pohraničních oblastí, odkud bylo vysídleno německé obyvatelstvo.

Stát v této době uplatňoval vůči Romům v podstatě stejnou politiku jako před válkou.⁶² Stále byl v platnosti Zákon o potulných cikánech. Po Únoru 1948 se Romové poprvé stávali „rovnoprávními členy společnosti“, což jim zaručila ústava. V r. 1958 schválil socialistický parlament *zákon č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob*.⁶³

Druhá vlna přistěhovalců přišla v 50. a 60. letech 20. století při organizovaných nábořech na stavby a do těžkého průmyslu. Předpokládalo se, že si tito Romové v Čechách vydělají a pak se vrátí na Slovensko.⁶⁴ Třetí vlna byla stěhována po r. 1965 pod nátlakem při uplatňování usnesení vlády č. 502 z r. 1965 o likvidaci cikánských osad, čtvrtí a ulic.⁶⁵

Koncem 60. let v rámci Národní fronty vytvořili romští představitelé vlastní organizaci *Svaz cikánů – Romů* (1969-73), s jejich pomocí chtěli konstruktivně přispívat k řešení tzv. cikánské otázky ve státě.⁶⁶

Od počátku 70. let byla státem řízená asimilace nahrazena mírnější koncepcí společenské integrace. K vyrovnání s majoritou mělo dojít cestou materiálních a

⁶¹ Tito Romové si zachovali své tradice a většinou i jazyk. V místech, kde se usadili, jsou považováni za starousedlíky, s ostatními obyvateli se sžili a většinou (pokud se nepřestěhují do jiné obce) nemají vážné problémy.

⁶² V r. 1945 vláda ČSR schválila Košický vládní program, který mj. zaručoval Romům rovná práva s ostatními občany a umožňoval jim rovnoprávné postavení ve společnosti a v práci. Emancipace však zůstávala jen na papíře díky diskriminačnímu Zákonu o potulných cikánech.

⁶³ Ze dne na den musela být odmontována kola kočovných vozů. Romové měli povinnost usadit se tam, kde byli právě zastíženi. Obce jim měli poskytovat náhradní ubytování. Viz: Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 51.

⁶⁴ Tito přistěhovalci se na Slovensko zpravidla nevrátili, naopak si odtud přivezli nevěsty a založili v Čechách rodiny. Vzhledem k tomu, že se v jednom místě ocitli Romové z mnoha osad, s různou kulturou a většinou jen mladí lidé, kteří si tradice zcela neosvojili, dnes zpravidla vlastní kulturu znají jen nedokonale. Většinou se snažili o dobrovolnou asimilaci, ale většinová společnost je přesto nepřijala za vlastní. Tito Romové mají ve společnosti mnoho problémů.

⁶⁵ Tito Romové se stěhovali pod silným nátlakem. Prožili velký kulturní šok. Často byli přestěhováni do obcí, kde před nimi žádní Romové nebyli, a záměrně byli rozptýlováni z jedné osady do co nejvíce míst. Tito Romové z velké části ztratili a dále ztrácejí své tradice i jazyk. Tito Romové mají v ČR nejvíce problémů, českou společnost vnímají jako nepřátelskou a jejich sousedé je odmítají akceptovat (viz : Šišková, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha : Portál, 2001, s. 121).

⁶⁶ Činnost svazu byla založena na principech rovnoprávného a bezkonfliktního soužití majority s romskou menšinou, která se nechce asimilovat, ale naopak deklaruje pozitivní etnická specifika a dále je rozvíjí. Takový způsob integrace byl však pro KSČ nepřijatelný.

sociálních výhod pro „občany cikánského původu“. Jako svébytná etnická skupina Romové prakticky nebyli před r. 1989 uznáni.

Romové se v průběhu let 1950 – 1989 stali v českých zemích druhou nejpočetnější menšinou. V opakovaných imigračních vlnách přicházeli z různých regionů a z různých lokálních prostředí Slovenska. V českých zemích hledali zlepšení ekonomických i sociálních podmínek života.⁶⁷ Romové se soustřeďovali především ve městech, a to z velké části ve městech s rozvinutou průmyslovou výrobou. Zde se také posléze, často po projití několika lokalitami, usazovali. Na konci 80. let v největší koncentraci žili v průmyslových městech Severočeského a Severomoravského kraje.⁶⁸

V českých zemích změnili Romové svůj převažující výchozí sociální status obyvatel vesnických obcí a stali se z naprosté většiny obyvatelstvem městským. Přes nejrůznější integrační programy, jež stavěly především na rozmístění romských rodin mezi české obyvatelstvo, na snaze o zvýšení úrovně vzdělání a sociální vyrovnání romské populace majoritnímu českému obyvatelstvu, a také přes cílené direktivní stabilizační akty směřované k zabránění územní pohyblivosti kočující části romského obyvatelstva (1958), si Romové po celou dobu let 1950 – 1989 uchovali osobité sociální charakteristiky, v nichž byli definováni státní administrativou, i charakteristiky kulturní a vnitřně skupinově diferencující.⁶⁹

4.5 Romové po roce 1989

Po sametové revoluci Romové okamžitě deklarovali své etnoemancipační snahy, jejichž důsledkem byl v prvních letech po převratu vznik většího počtu romských politických stran. Později vznikala sdružení směřující k uchování a rozvoji romské kultury.⁷⁰ V r. 1992 byla založena Nadace dr. Rajka Drujiće. Jejím cílem je

⁶⁷ Viz : Frištenská, Hana. Romové a státní politika. In : *Romové – reflexe problému (: Soubor textů k romské problematice*. Praha : Sofis, 1997, s. 35. – Hajšman, Tomáš. Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady. In : *Romové v České republice (1945 – 1998)*. Praha, Socioklub, 1999, s. 175-182.

⁶⁸ Viz : Kalibová, Květa. Romové z pohledu statistiky a demografie. In : *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha : Socioklub, 1999, s. 101.

⁶⁹ Viz : Frištenská, Hana. Romové a státní politika. In : *Romové – reflexe problému (: Soubor textů k romské problematice*). Praha : Sofis, 1997, s. 35 – 37.

⁷⁰ Např. Kulturní svaz občanů romské národnosti, Svaz romských autorů a spisovatelů, Matice romská.

zlepšení životních podmínek Romů v ČR, a to především prostřednictvím kultury a vzdělávání.⁷¹

Postupně se vytvořilo množství občanských romských sdružení. Svoji činnost zaměřují buď na oblast kultury, vzdělávání nebo sport. Brzy po změně režimu začala vznikat také vlastní romská média.⁷² Byla založena redakce romského vysílání na půdě Českého rozhlasu v Praze, v České televizi se vysílají romské magazíny.⁷³

V r. 1991 bylo v Brně založeno Muzeum romské kultury, usilující dokumentovat historii a kulturu Romů v její celistvosti. Od r. 1990 Romové pravidelně pořádají festivaly vlastní kultury.⁷⁴

Nekvalifikovaní Romové, často absolventi zvláštních škol, se po r. 1989 ocitli mezi prvními nezaměstnanými a mnohdy jimi zůstali dodnes.⁷⁵ Základní otázkou při řešení problémů nezaměstnanosti Romů zůstává vzdělání. Nezaměstnanost je pak příčinou i dalších problémů, do kterých se Romové opakovaně dostávají. Je to zejména problém bydlení, kdy jsou v různých oblastech vystěhováváni do domů pro neplatiče a v krajních případech se stávají bezdomovci.

V několika posledních letech se staly aktuální emigrace Romů do zahraničí,⁷⁶ kde se snaží, zpravidla neúspěšně, žádat o azyl jako osoby postižené rasismem. Do České republiky jednotlivě i ve skupinách přicházejí Romové z Rumunska, ze zemí bývalého Sovětského svazu a bývalé Jugoslávie a ze Slovenska.

⁷¹ V r. 1998 nadace otevřela v Kolíně soukromou Romskou střední školu sociální. Od r. 1997 studují Romové i na Evangelické akademii v Praze obor sociální činnost v prostředí etnických minorit.

⁷² Např. Amaro lav – Naše slovo, Amaro gendalos – Naše zrcadlo, Romano kurko – Romský týden.

⁷³ Romale, Amare Roma.

⁷⁴ Např. Romfest v Brně-Líšni či ve Strážnici, Romská píseň v Rožnově pod Radhoštěm. Od r. 1999 se každoročně v Praze koná světový festival romské kultury Khamoro (Sluníčko), na kterém představují své hudební a taneční umění především zahraniční Romové.

⁷⁵ Nezaměstnanost Romů se dle lokalit pohybuje od 50 % do 90 %. Viz: Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 58.

⁷⁶ Velká Británie, Belgie, Kanada, Austrálie a další země.

5. Správní obvod Praha 5

Správní obvod Praha 5 se dělí na městskou část⁷⁷ Praha 5 a dále na MČ Praha – Slivenec, MČ Praha – Velká Chuchle, MČ Praha – Lochkov, MČ Praha Radotín, MČ Praha – Zbraslav a MČ Praha – Lipence.

K městské části Praha 5 patří Hlubočepy, Holyně, Jinonice, Košíře, Lahovice, Malá Chuchle, Motol, Radlice, Řeporyje, Smíchov, Sobín, Stodůlky, Třebonice, Zadní Kopanina a Zličín.

Ve správním obvodě Praha 5 žije podle údajů z posledního sčítání lidu, domů a bytů v r. 2001 celkem 97.953 obyvatel, z toho v městské části Praha 5 žije 77.170 obyvatel, v Lipencích 1.531 obyvatel, v Lochkově 582 obyvatel, v Radotíně 7.089 obyvatel, ve Slivenci 1.1994 obyvatel, ve Velké Chuchli 1.749 obyvatel a ve Zbraslavi 7.838 obyvatel.⁷⁸

5.1 Počet Romů

Při posledním sčítání lidu, domů a bytů se ve správním obvodě Praha 5 přihlásilo k romské národnosti 98 obyvatel (tj. 0,1 % celkového počtu obyvatel).⁷⁹ Podle informací romské poradkyně Boženy Danihelové z Městského úřadu městské části Prahy 5 (sociální odbor) žije ovšem pouze na Smíchově a v Košířích celkem cca 6.000 Romů.⁸⁰

⁷⁷ Dále jen MČ.

⁷⁸ Informace od úřednice Českého statistického úřadu (Na padesátém 81, Praha 10) z 28. února 2005.

⁷⁹ Informace tamtéž. V r. 1991 měl správní obvod Praha 5 celkem 96.683 obyvatel, z nichž se k romské národnosti přihlásilo 387 Romů (tj. 0,4 % z celkového počtu obyvatel).

⁸⁰ Počet Romů v celé České republice se dohadem pohybuje mezi 130 – 270 tisíci (viz : Acton, Thomas; Gallant, David; Vondráček, Pavel. *Romové*. Praha : Svojtka and Co., 2000, s 34). Podle informací Českého statistického úřadu se k romské národnosti při sčítání lidu, domů a bytů v r. 2001 hlásilo 11.746 obyvatel ČR. Nejistila jsem, kolik obyvatel celkem má Smíchov dnes, úřednice Českého statistického úřadu mi poskytla údaje o obyvatelstvu pouze pro městskou část Praha 5 (viz výše) s tím, že údaje o jednotlivých částech MČ Praha 5 nemá k dispozici.

5.2 Bytová situace

Ve správním obvodu Praha 5 je podle sčítání lidu, domů a bytů z r. 2001 celkem 6.625 domů, z toho trvale obydlených je 6.203. Bytů je zde celkem 38.569, z toho trvale obydlených 33.666.⁸¹ Z těchto bytů jsou 2,9 % byty třetí kategorie a 0,6 % byty čtvrté kategorie. Pokud porovnám bytovou situaci správních obvodů Praha 1 – Praha 10, je ve správním obvodu Praha 5 procentuelně nejvíce bytů čtvrté kategorie.⁸²

Průměrný počet členů trvale obydlené domácnosti ve správním obvodu Praha 5 je 2,33 osob.⁸³

5.3 Historie Smíchova

Ve středověku nebylo území dnešního Smíchova osídleno až do doby vlády Karla IV. V r. 1386 kartuziáni rozparcelovali svá pole a začala se zde stavět první obydlí, do nichž se stěhovali poddaní z různých částí Prahy. Postupně vznikla osada, jejíž jméno pochází od smíchaného obyvatelstva.⁸⁴ Jméno Smíchov se poprvé uvádí v dějepisných listinách v letech 1406 a 1425.⁸⁵

Ještě r. 1785 nepatřilo ke Smíchovu víc než 60 domů. Teprve od r. 1838, kdy byl Smíchov nejvyšším reskriptem císaře a krále Ferdinanda V. ze dne 15. ledna 1838 povýšen na předměstí, začal se Smíchov rozrůstat.⁸⁶ Roku 1857 bylo na Smíchově 237 domů, v r. 1870 již 350.⁸⁷

V r. 1885 byly na Smíchově čtyři strojírny. Na konci 19. století byl Smíchov největším pražským předměstím (následoval ho Žižkov). Smíchovský akciový pivovar byl jedním z největších pražských podniků potravinářského průmyslu 70. let

⁸¹ V r. 1980 zde bylo těchto bytů 31.450 (Informace Českého statistického úřadu).

⁸² Informace od úřednice Českého statistického úřadu (Na padesátém 81, Praha 10) z 28. února 2005.

⁸³ Informace tamtéž.

⁸⁴ Viz : Polák, Milan. Z dějin Smíchova. In : *Kniha o Praze 5*. Praha : Milpo, 1996, s. 9.

⁸⁵ Böhm, Josef. *Monografie města Smíchova s dvěma popisnými plány*. Praha : Smíchovská rada městská, 1882, s. 9.

⁸⁶ Viz tamtéž, s. 4 – 5.

⁸⁷ Viz tamtéž, s. 6.

19. století.⁸⁸ Stavba dílen, továren a obytných domů vytlačovala zemědělství na Smíchově do okrajového území od konce 18. století.⁸⁹

Na město byl Smíchov povýšen císařem Františkem Josefem I. dne 22. února 1903. V r. 1922 byl Smíchov začleněn do Velké Prahy jako XVI. obvod a r. 1960, při dělení hlavního města do deseti obvodů, se stal částí Prahy 5.⁹⁰

Počet obyvatelstva Smíchova činil r. 1850 podle tehdejšího úředního sčítání 2608 obyvatel. V r. 1880 to bylo již 24.984 obyvatel bydlících ve 488 domech.⁹¹ Žilo zde velké množství továrních a jiných dělníků.⁹² Na Smíchově žilo mezi v povolání činným obyvatelstvem 55 – 65 % dělnictva.⁹³ V malých bytech, které zde byly, bydlel nemajetný lid, dělnictvo a úřednictvo.⁹⁴

Výstavba speciálních bytů pro dělníky v továrních koloniích na konci 60. let 19. století znamenala významný zásah do úrovně bydlení této sociální skupiny. Došlo k němu i na Smíchově. Hlavně vlna cílevědomého budování domů určených dělnickému obyvatelstvu spadá do 90. let 19. století a do prvního desetiletí 20. století Smíchov se zvláště rychle rozvíjel v poslední třetině 19. století.⁹⁵

Lze předpokládat, že bytový standard se po druhé světové válce změnil a do smíchovských bytů byli pro nezám majoritní společnosti nastěhováni Romové. V současnosti na Smíchově převažuje stará městská zástavba s horšími typy bytů, díky čemuž se zde koncentrují lidé s nižšími nároky na bytový standard. Probíhá zde i moderní výstavba orientovaná jak na rekonstrukci bytů, tak na výstavbu komplexů určených většinou ke komerčnímu využití.⁹⁶

⁸⁸ Viz : *Stará dělnická Praha (Život a kultura pražských dělníků 1848-1939)*. Praha : Academia, 1981, s. 18.

⁸⁹ Viz tamtéž, s. 171.

⁹⁰ Viz Polák, Milan. Z dějin Smíchova. in : *Kniha o Praze 5*. Praha : Milpo, 1996, s. 13.

⁹¹ Viz Böhm, Josef. *Monografie města Smíchova s dvěma popisnými plány*. Praha : Smíchovská rada městská, 1882, s. 57.

⁹² V přímé souvislosti s nerovnoměrným rozložením průmyslových odvětví v Praze a na předměstích a s koncentrací tovární velkovýroby zejména do Holešovic – Buben, Karlína, Libně a na Smíchov došlo i k lokální diferenciaci továrního a řemeslného dělnictva a dělnictva některých specializovaných profesí (hlavně tovární dělnictvo). Viz *Stará dělnická Praha*. Praha : Academia, 1981 s. 18.

⁹³ Viz : *Stará dělnická Praha*. Praha : Academia, 1981, s. 25.

⁹⁴ Viz tamtéž, s. 58.

⁹⁵ Viz tamtéž, s. 153.

⁹⁶ Např. Centrum Nový Smíchov.

6. Podoba svatby slovenských Romů v minulosti⁹⁷

Romové dospívali a dospívají v průměru daleko dříve než majoritní společnost v České republice, což je dáno odlišným původem a antropologickými zvláštnostmi. Ale i na základě etnické tradice začínali žít manželským životem v průměru o několik let dříve než je tomu u ostatního českého obyvatelstva.⁹⁸

Spojení do manželského svazku bylo přelomovým okamžikem nejen v životě jedince a rodiny, ale celé komunity, která se zvyků a obřadů s nimi spojených také aktivně zúčastňovala. „*Manželství v tradiční romské kultuře není primárně svazkem mezi manželi, ale celým souborem vztahů mezi oběma rodinami partnerů.*“⁹⁹ Základní rysy rodinných obyčejů byly a jsou výrazem etických norem, lidských vztahů a životních postojů Romů.

Manželství je v každé kultuře významnou sociálně-právní institucí. Jeho ustavení je proto vždy spojeno s rituálem, který má společensky stvrdit nově vzniklou příbuzenskou vazbu, případně jí magicky zajistit prosperitu. Svatba je tedy klíčovým momentem nejen pro jedince, ale i pro komunitu. Podoba svatebního obřadu pak odráží etické normy a životní postoje společnosti, v níž funguje.

6.1 Dvě formy partnerství

Partnerství má v romské komunitě dvě formy. První formou je partnerský svazek, který nebyl potvrzen institucionálním svatebním aktem. Druhou formou je manželství – partnerství, které bylo stvrzeno institucionálním aktem. Jako institucionalizovaný svatební akt je pro minulost charakteristický tradiční obřad „mangavipen“ a „bijav“ a pro současnost občanský svazek.¹⁰⁰ Literatura uvádí i způsoby respektování „manželství“, které předtím nebylo posvěceno rituálem nebo sňatkem (viz níže).

⁹⁷ „Minulostí“ ve své práci myslím dobu do r. 1950.

⁹⁸ Viz : Davidová, Eva. *Romové v městském prostředí Českého Krumlova (1945-1988)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV, Praha, 1988, s. 1-81.

⁹⁹ Jakoubek, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha : Socioklub, 2004, s. 126.

¹⁰⁰ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, č. 12, Praha, 1988, s. 19-48.

Romové v minulosti neuzavírali úřední sňatek. Od poloviny 18. století k tomu sice byli pod hrozbou trestů různými formami donucováni, ale nařízení nebyla dodržována.¹⁰¹ Literatura nepopisuje úřední stvrzení sňatku v minulosti.

6.2 Výběr partnera

Při výběru partnera hrál nejdůležitější roli sociální status. Hlavní slovo měli rodiče mladých lidí¹⁰² a až poté se přihlíželo k volbě mladých lidí samotných.

V minulosti rozhodovali o budoucím ženichovi pro svou dceru většinou rodiče. Ženicha vybírali podle majetku, řemesla a pověsti jeho rodiny. Nejžádanějším ženichem byl hudebník. Hudebníci byli nositeli nesporného sociálního statusu. U nevěsty se přihlíželo k barvě pleti (výhodu měly dívky se světlou pletí).¹⁰³ Barva pleti byla druhotným znakem potvrzujícím sociální status. Za nejvýhodnější partii byla považována světlá dívka z hudebnické rodiny.¹⁰⁴

Při výběru životního partnera svých dětí měl rozhodující slovo otec. Sňatek byl obvykle domluven rodiči budoucích manželů bez ohledu na jejich vůli.¹⁰⁵ Otec na veřejnosti odpovídal za chování své rodiny, zejména své ženy a dcer, než odešly z domu za svým mužem. Po sňatku povinnost dohlížet na chování ženy přešla na manžela. Pokud nebyl otec naživu, závisel výběr partnera pro ženu často na nejstarším bratrovi.¹⁰⁶

V případě, kdy si syn nebo dcera vybrali partnera podle svého srdce a rodiče s jejich výběrem nesouhlasili, řešili mladí situaci útekem, většinou k příbuzným do vzdálených osad.¹⁰⁷ Tady žili, dokud si pro ně rodiče (většinou jen matka) nepřijeli. Po návratu domů se uspořádal mangavipen, ale někdy již zasnuby nebyly

¹⁰¹ Viz : Kol. aut. *Romové – O Roma (: Tradice a současnost)*. Brno : Muzeum romské kultury, 1999, s. 54.

¹⁰² Srov. rozhovor č. 6, Pavel (viz příloha č. 2).

¹⁰³ Srov. Hajská, Markéta; Poduška, Ondřej. Barva pleti. In : Jakoubek, Marek; Poduška, Ondřej. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno : Doplněk, 2003, s. 83 – 93. A dále srov. Jakoubek, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha : Socioklub, 2004, s. 199-202.

¹⁰⁴ Viz : Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2002, s. 89.

¹⁰⁵ Viz : Jakoubek, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha : Socioklub, 2004, s. 126.

¹⁰⁶ Viz : *Romové – O Roma (: Tradice a současnost)*. Brno : Muzeum romské kultury, 1999, s. 53.

¹⁰⁷ Po r. 1945 odcházeli tito mladí lidé velmi často do Čech na Moravu.

považovány za nutné, protože mladý pár byl po útěku rodinou i společenstvím akceptován jako manželé a navíc mladá žena byla již často těhotná.¹⁰⁸

Úkolem dcer bylo uzavřít dobré a uvážlivé manželství, a tím spojit dvě rodiny, aby byla ještě více zvýšena rodinná prestiž. Takto domluvená svatba se mohla odehrát pouze mezi rodinami, které byly materiálně na stejné úrovni, v přátelském vztahu a pokud se sňatkem souhlasili oba otcové.¹⁰⁹

V minulosti existovala silná endogamie romských skupin. Manželství mezi hudebníkem nebo usedlým kovářem a dcerou korytáře nebo překupníka byla v minulosti stejně vzácná jako manželství s neromy. Sňatek s členem majority byl posuzován shovívavěji než s partnerem z jiné romské skupiny. V obou případech však znamenal často i vyloučení jedince a tedy budoucí rodiny z daného společenství.¹¹⁰

6.3 Milostná magie

Existovaly různé způsoby, jak pomocí magických prostředků získat milovanou osobu. Když mělo děvče zájem o chlapce, který se k ní choval lhostejně, odřízla kousek jeho kalhot a trnem ho připevnila do komína. Tak jako plamen rozžhavoval látku, i srdce chlapce mělo hořet za děvčetem. Za stejným účelem se spalovalo křídlo z netopýra a dávalo se muži do nápoje. Jako létal netopýr, tak mělo srdce muže létat za ženou.¹¹¹

Jiným prostředkem byla menstruační krev smíšená s ochlupením, usušená a spálená podávaná v nápoji. Do nápoje se přidávala i špína z nehtů a zubů, smíchaná s odřezky kůže palců u nohou. Chlapec se měl zamilovat také, když snědl cukr, který děvče nosilo v podpaží. Místo cukru se mohl podat ořech či sůl. Pomáhala i sůl,

¹⁰⁸ Viz : *Romové – O Roma (: Tradice a současnost)*. Brno : Muzeum romské kultury, 1999, s. 54. Dále srov. Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2002, s. 97.

¹⁰⁹ Když se do sebe chlapec s dívkou zamilovali proti vůli rodičů, neslo to s sebou vždy konflikty mezi rodinami. Pokud však strávili zamilovaní společně noc, musel se sňatek uskutečnit. Rodiny jim většinou odpustili, ale předtím je museli veřejně potrestat pro výstrahu, aby si to ostatní mladí rozmysleli. (Viz : Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2002, s. 83.)

¹¹⁰ Viz : *Romové – O Roma (: Tradice a současnost)*. Brno : Muzeum romské kultury, 1999, s. 53.

¹¹¹ Viz : Horváthová, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akademie věd, 1964, s. 330.

kterou pod sebou měla rodící žena. Porodní bolesti této ženy pak přešly na muže a on měl pro ženu, která ho chtěla, cítit v srdci bolest a musel si ji vzít.¹¹²

Dalším způsobem bylo, že zamilovaná žena spolkla muškátový ořech. Když vyšel, očistila ho, usušila, rozdrtila a dala muži do jídla. Stejný účinek mělo i ochlupení odstřižené z podpaží, když je děvče vložilo muži nenápadně do kapsy.¹¹³

V magických prostředcích hledali pomoc i muži. Chlapec mohl získat dívku, když se jí dotkl sáčkem, ve kterém měl zašitou usušenou rosničku, zabitou na sv. Juru. Někdy stačilo, když nosil sáček s rosničkou zavěšený na krku, nebo když měl v šatech zašitý čtyřlístek, případně vlas děvčete, které chtěl získat.¹¹⁴

6.4 Domlouvání sňatku

Příležitostí, kde se sňatky domlouvaly, byly např. náboženské poutě. Zde se setkávali příbuzní a známí ze vzdálených osad a zde se také obhlíželi budoucí partneři a domlouvaly zasnuby.¹¹⁵

Nebylo výjimkou, že rodiče zasnubovali děti už v útlém věku. Důvodem byla snaha o zachování rodinných vztahů nebo jejich navázání či přátelství rodičů. Podstatnou roli hrála majetnost rodiny a příslušnost ke stejné skupině.¹¹⁶

6.5 Věk při sňatku

O vhodném ženichovi se začalo uvažovat, když se z děvčátka stala dívka. Tato proměna souvisela s první menstruací. První žena, která na to přišla, musela dát dívce takovou facku, aby měla po celý den červenou tvář. To jí mělo zaručit krásu, dlouhé mládí a odolnost pro život.¹¹⁷

¹¹² Viz : Tamtéž.

¹¹³ Viz : Tamtéž.

¹¹⁴ Viz : Tamtéž, s. 331.

¹¹⁵ Viz : Tamtéž. Není uvedeno, co na náboženských poutích Romové přesně dělali.

¹¹⁶ Viz : Tamtéž. Srov. Horváthová, E. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akademie věd, 1964, s. 332.

¹¹⁷ Viz : Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2002, s. 83.

Na dívku dohlížela celá rodina, aby se neprohřešila proti cti.¹¹⁸ Nesměla sama z domu, všude s ní chodil někdo z rodiny.

Osmnáctileté děvče bylo považované už za staré. Průměrně patnáctileté až šestnáctileté dívky už měly muže, často jen o něco starší.¹¹⁹ Věk nevěst se v minulosti pohyboval kolem patnácti let (v 60. letech 20. století se vdávaly šestnáctileté – sedmnáctileté nevěsty), ženichům bylo šestnáct – sedmnáct let.¹²⁰

Elena Lacková ve své knize¹²¹ uvádí, že pokud byla šestnáctiletá dívka bez ženicha, rodiče měli strach, že už se nevdá.

6.6 Mangavipen

Slovo „mangavipen“ se překládá jako námluvy či zasnuby. V literatuře popisující romskou rodinnou obřadnost nabývá dvou různých významů a společenských dosahů obřadu. Závisí patrně na době a místě, kde byl realizován výzkum tradiční romské obřadnosti.

Mangavipen může mít stejnou funkci jako mají tradiční zasnuby v majoritní společnosti. V takovém případě musí následovat svatba za poměrně krátkou dobu, v rozmezí od dvou týdnů do několika málo měsíců. V tomto období nepovažuje komunita snoubence za manžele. Ti bydlí dále odděleně každý u svých rodičů a manželský svazek potvrdí až svatební obřad – bijav. Délka období mezi mangavipen a bijav závisí na konkrétní situaci v rodině.¹²²

¹¹⁸ Na rozdíl od ostatních autorů (Lacková, Šišková, Mann atd.) uvádí Emília Horváthová v knize *Cikáni na Slovensku*, že až na některé výjimky nebyli mladí svobodní lidé pokud jde o volnost v oblasti pohlavního života nijak omezováni (viz : Horváthová, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akademie věd, 1964, s. 330). Takový vztah se podle Horváthové považoval za nenormální jen tehdy, když náhodný partner nebyl Rom. „K náhodnému spoluzití docházelo už v období puberty, individuálně i dřív. V takových případech byli partneři často blízkými příbuznými.“ (Horváthová, s. 330.)

¹¹⁹ V některých soupisech z 18. a 19. st. se ojediněle uvádějí manželství, kdy je nevěstě patnáct let. Ovšem třináctileté a čtrnáctileté matky nebyly výjimkou ani v 1. polovině 20. st. (viz : Horváthová, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akademie věd, 1964, s. 332)

¹²⁰ Viz : Antol, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci šol. In: Mann, Arne. *Neznámi Rómovia*. Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 167.

¹²¹ Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2002, s. 93.

¹²² Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, *Cikáni v průmyslovém městě, část 3*. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

Druhá podoba mangavipen, která v minulosti převažovala, je případ, kdy mangavipen vystupuje jako samostatný a především jediný obřad stvrzující partnerské soužití.¹²³

6.7 Přípravy na mangavipen

Přípravy na mangavipen v minulosti zahajovali rodiče chlapce. Přišli jakoby nezávazně navštívit rodinu dívky a po počátečním rozhovoru, který se většinou vztahoval k jinému tématu, se obě strany vyjádřily, zda souhlasí s partnerstvím svých dětí. V případě oboustranného souhlasu se ihned projednaly všechny podrobnosti, např. kdy se bude mangavipen konat, kdo obstará jídlo a pití pro hostinu, kde budou mladí bydlet atd.¹²⁴

Pokud rodiče s partnerstvím z jakýchkoli důvodů nesouhlasili, museli to dát najevo hned při této návštěvě.¹²⁵ Pokud rodiče dívky s mangavipen souhlasili, pozvali chlapce, aby přišel znovu. Pokud se vše dohodlo, přijel chlapec v určený den do rodiny dívky požádat o její ruku.¹²⁶ Před tímto obřadem se už žádné další společné setkání obou rodin nekonalo a organizační záležitosti se domlouvaly příležitostně, při náhodných setkáních nebo při běžných návštěvách. Na samotný obřad mangavipen přicházela společně s chlapcem jeho užší rodina, tedy rodiče, sourozenci a případně strýcové a tety.¹²⁷

6.8 Průběh mangavipen

Jak bylo výše uvedeno, mangavipen je v literatuře zachycen ve dvou podobách. Proto i průběh mangavipen závisel na jeho významu a společenském dosahu. Jeho stará forma formálně stvrzovala partnerství. Mangavipen zde tedy představoval svatbu.

¹²³ Viz : Tamtéž.

¹²⁴ Viz : Tamtéž.

¹²⁵ Literatura neuvádí, jakým způsobem měli dát najevo svůj nesouhlas.

¹²⁶ Mangavipen se tedy konal v domě rodičů dívky.

¹²⁷ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV, Praha 1988, s. 19-48.

V minulosti, kdy nebyla uzákoněna pracovní povinnost, mohl být za den mangavipen vybrán kterýkoli den v týdnu. Nevěsta neměla žádné bílé svatební šaty, spolu s ostatními svatebčany byla ovšem oblečena ve svátečních šatech. Nebylo ani zvykem jakkoli účastníky zdobit. Při mangavipen se v minulosti nepředávaly žádné dary. Rodiče se, často za účasti kmotrů, domluvili na podmínkách společného života mladých lidí.¹²⁸

Hlavní osobou, která celý mangavipen organizovala a vykonávala vlastní obřad, byl „pytač“ – hlavní funkcionář svatebního obřadu. V minulosti funkci pytače vykonával vajda jako vůdce a představitel celé skupiny.¹²⁹ Vajda hrál významnou roli při svatebních obřadech do 60. let 20. století.¹³⁰

Někdy u Slovenských Romů žádal pytač jménem ženicha o ruku děvčete. Rodiče dívky odpověděli souhlasně a pak se pytač dívky zeptal: „*Seno nebo sláma?*“ Pokud dívka odpověděla „sláma“, znamenalo to, že si chce chlapce vzít. Oba mladí si před rodiči a dalšími svědky slíbili vzájemnou věrnost až do smrti. Poté obřad pokračoval slavnostním přípitkem a oslavou uzavřeného partnerství.¹³¹

Literatura nezmiňuje, jaké pohoštění bylo v minulosti při mangavipen připravováno, ani zda Romové při tomto obřadu zpívali nějaké konkrétní písně.

6.9 Spojení páru

Spojení páru provedl po souhlasu obou stran vajda, později otec ženicha, kmotr nebo v daném společenství vážený muž. Vyprosil dceru od rodičů a provedl samotný obřad – svázal novému páru překřížená zápěstí červeným šátkem¹³² a do dlaní jim symbolicky nalil červené víno, později pálenku. Ženich vypil víno¹³³, resp. pálenku

¹²⁸ Viz : Tamtéž.

¹²⁹ Jak postupně ztrácel své původní funkce, začínal roli pytače přebírat starší vážený muž.

¹³⁰ Horváthová, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akademie věd, 1964, s. 331.

¹³¹ ¹³¹ Viz : Pelišková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cigáni v průmyslovém městě, část 3, Praha, 1988, s. 19-48.

¹³² Později se ruce jen překřížily.

¹³³ „*Někde snoubencům nasypali do rukou nejprve cukr, aby měli sladký život.*“ (Šišková, Tatjana. *Menšíny a migranti v České republice*. Praha : Portál, 2001, s. 133.)

z dlaně nevěsty a nevěsta z dlaně ženicha.¹³⁴ Tento obřad se rovnal romské svatbě – bijav.

6.10 Význam mangavipen

Mangavipen byl co do významu i formy rovnocenný se svatbou pro schválení rodinami a kolektivem a pro zveřejnění – tím, že romský kolektiv dané lokality přijal mladý pár jako základní jednotku budoucí rodiny mezi sebe. Mangavipen se obvykle týkal mladých, nezletilých chlapců a dívek¹³⁵ (v České republice i na Slovensku byl a je minimální sňateční věk osmnáct let). Podle zvykového práva romské společnosti opravňoval dvojici ke společnému životu, schválenému romskou skupinou.

6.11 Loučení se svobodou

Zvyk loučení se budoucích novomanželů se svobodou literatura až na Věru Pelíškovou nezmiňuje. Pelíšková uvádí, že loučení nevěsty se svobodou bylo koncipováno jako příprava na svatbu. Rozlučkový večer u chlapce – ženicha měl výrazný charakter loučení se svobodou. Ženich se malým pohoštěním loučil se svými kamarády.¹³⁶

¹³⁴ Jiný způsob spojení dvou lidí uvedl příslušník skupiny kovářů ze Žitného ostrova. Ženich i nevěsta přistupovali k obřadu se šátkem v ruce. Vajda oba šátky svázal uzlem a pak na kovářčině bušil kladivem do látky kolem uzlu, dokud uzel nevytrhl. Každému z manželů dal zbytek šátku a uzel schoval. Když se manželé definitivně rozešli, spálil ho. Viz : Horváthová, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akademie vied, 1964, s. 334.

¹³⁵ Viz : Davidová, Eva. *Romové v městském prostředí Českého Krumlova (1945-1988)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12. Cíkáni v průmyslovém městě, část 3. Praha, 1988, s. 1-81.

¹³⁶ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cíkáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

6.12 Svatba

Přestože podle tradičního způsobu života Romů v osadách mangavipen stvrzoval manželství, uzavírali Romové často i sňatky v kostele. Tato strategie mimo jiné usnadňovala cestu k pokřtění dítěte, čemuž Romové přikládali velký význam.

Jako tradiční svatební obřad je Romům literaturou obecně připisován „bijav“. Je doložen jako obřad, při kterém si mladí přísahali věrnost - te solach před vajdou jako představitelem a zástupcem komunity.¹³⁷

Svatba bývala velkolepá a raději byla i několik let odkládána, než aby musela být skromná. Velikost svatby byla kromě finanční situace obou rodin ovlivněna soudržností a vztahy v širší rodině. V minulosti se na Slovensku pořádaly romské svatby většinou v létě, aby se hostina mohla konat venku.

Na svatby se scházeli Romové z daleka. Byla to i příležitost pro vytipování případných dalších partnerství a jednání o nich. Rodiče si zde vybírali zetě a snachy.¹³⁸

6.13 Svatební hosté, zvaní na svatbu

Dříve se zvalo na svatbu široké příbuzenstvo ženicha a nevěsty. Při přípravě seznamu hostů nesměli být nikdy opomenuti kmotři¹³⁹ obou snoubenců. V romské

¹³⁷ Jak uvádí Věra Pelíšková, pro michalovské Romy patrně nebyl bijav typický ani v jejich původní lokalitě na Slovensku, přinejmenším v dosahu paměti informátorů Pelíškové. Podle jejich výpovědí byl v této lokalitě jediným tradičním svatebním obřadem mangavipen a ke komunitnímu akceptování partnerského soužití nemusela být žádná další přísaha. Viz Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV, Praha 1988, s. 19-48.

¹³⁸ Viz : Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2002, s.87.

¹³⁹ Kmotři při křtu zastupují dítě. Drží je na rukou před knězem a příslibí, že budou dítěti opatrovníky, a tak se za něj zaručí. U Romů na Slovensku kmotr v kostele vyřkne slib, který má magický charakter. Je-li někomu kmotrovství nabídnuto, bere to dotyčný jako velkou poctu. Je to důkaz toho, že si ho rodina váží. Kmotrovství se tedy neodmítá (pokud ano, je to velká urážka). Kmotrovstvím se vytvářejí specifické společenské vztahy, které se velmi blíží vztahům příbuzenským. Křest samotný má po Romy magický význam. Zastává ochrannou funkci - dítě se ze světa, kde na něj působí zlé síly, které je mohou ukrást, vyměnit nebo očarovat, dostane pod ochranu Boha. Posvěcením se člověk dostane ze světa, kde vládou tyto síly, pod ochranu Boha, kde je již proti zlým silám chráněn. Viz Hajská, Markéta. Kmotrovství v kultuře romských osad. In : Jakoubek, Marek; Hirt, Tomáš. *Romové :*

komunitě jsou velmi vážení a se svými kmotřenci jsou po celý život pevně spjati. Snoubenci je zvali osobně, přednostně před ostatními hosty. Oznámení o sňatku a zvaní přímých účastníků svatebního obřadu a hostiny se provádělo ústně. Nejprve byli osloveni kmotři nevěsty, poté kmotři ženicha. I ostatní hosté byli zváni osobně. Snoubenci museli za každým zvaným hostem či rodinou až do jejich bytu. Jen příbuzní, kteří bydleli hodně daleko, se zvali písemně, dopisem.¹⁴⁰

V minulosti se na svatbu zvali pouze příbuzní a nikoliv sousedé a přátelé.¹⁴¹ Zvalo se s dostatečným předstihem (aspoň dva týdny před svatbou), aby hosté stihli opatřit náležitý svatební dar. Svatebním darem v minulosti bylo hlavně jídlo a pití.¹⁴²

6.14 Svatební den

V minulosti se na Slovensku pořádaly romské svatby většinou v létě, aby se hostina mohla konat venku.¹⁴³

V den svatby se hosté sešli v domě nevěsty. Důležitou roli zde hrál phuro dad.¹⁴⁴ Lze předpokládat, že v tomto došlo k transformaci. Podobnou funkci zastával v romských osadách vajda, romský starosta. Při svatebním obřadu měl za úkol požádat rodiče o nevěstu a ženicha a poprosit je jejich jménem za odpuštění. Před vlastním úředním obřadem naléval svatebčanům alkohol a nabízel koláčky. Na

kulturologické etudy (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace).
Plzeň : Aleš Čeněk, s. r. o., 2004, s. 252 – 264.

¹⁴⁰ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství).* in : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁴¹ Viz : Tamtéž.

¹⁴² Srov. rozhovor č. 9, Vlado.

¹⁴³ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství).* in : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁴⁴ Pro označení osoby „starosty“ byly ze slovenštiny přejaty názvy „starosta“ a „pytač“, romský název zní „phuro dad“ (starý otec). Toto pojmenování je pravděpodobně z uvedených názvů nejstarší a samo o sobě přesně vystihuje minulé významné postavení takové osoby v rámci společenství. V minulosti vystupoval v roli starosty vážený, všeobecně uznávaný muž. Jeho existenci je možné vysvětlit zánikem tradičních funkcí vajdy jako představitele osady. Na jeho místo se dostal muž podobných vlastností, jen s menší pravomocí, který se zřejmě uplatňoval jen při velkých slavnostech. Do své funkce byl „phuro dad“ vybrán celou vesnicí. Pokud z osady odešel, zemřel nebo příliš zestárl a na svůj úkol nestačil, byl na jeho místo vybrán jiný muž stejných nebo podobných kvalit a vlastností. Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství).* in : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

svatební hostině pronesl přípitek a nakonec při závěrečném nevěstině tanci podával tanečníkům občerstvení.¹⁴⁵

Součástí svatebního veselí bylo i vybírání na nevěstu, při kterém tanečníci nevěstě za platí za tanec. Tanec se nazývá redový a není spojen s žádným určitým druhem tance.¹⁴⁶ První nevěstino sólo patřilo jejímu dědečkovi, poté nevěsta tančila se svým a s ženichovým otcem.¹⁴⁷ Vystřídali se všichni ostatní přítomní muži. Jako poslední tančil s nevěstou ženich, který ji poté odvedl ze sálu.

Při tanci vkládali muži nevěstě peníze do korunky na hlavě, za výstřih nebo je položili na talíř či do košíku na stole, stejně jako při prostém vybírání na nevěstu, pokud se redový tanec nekonal. Jiný způsob byl, že se bankovky připevňovaly nevěstě sponkami do vlasů, takže se jí z bankovek na hlavě vytvořil věneček. Vybraná částka zůstala novomanželům na svatební náklady nebo na vybavení do domácnosti.¹⁴⁸

6.15 Jídlo

To, jaké se na svatbě podávalo jídlo, záleželo na tom, v jakém regionu či oblasti se svatba konala. Takovou specialitou byly např. holubki¹⁴⁹ nebo plněné papriky. Mezi nejrozšířenější speciální romská jídla patřila v minulosti goja.¹⁵⁰ Lze předpokládat, že v minulosti při svatbě nechyběla. Šíře se konkrétním svatebním pokrmům literatura nevěnuje.

Vždy bylo pravidlem, že na svatbě je jídla mnohem víc, než stačí hosté sníst. Pokud bylo jídla málo co do množství nebo do druhů, nebo pokud nebylo chuťově

¹⁴⁵ Viz : Šišková, Tatjana. *Menšiny a migranti v české republice*. Praha : Portál, 2001, s. 133.

¹⁴⁶ Viz : Pelišková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁴⁷ Viz : Šišková, Tatjana. *Menšiny a migranti v české republice*. Praha : Portál, 2001, s. 133.

¹⁴⁸ Viz : Pelišková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁴⁹ Holubki jsou zelné závitky plněné masovou rýží.

¹⁵⁰ Goja je pokrm z hovězího střeva, které se naplní bramborami, cibulí a kořením. Nejprve se uvaří a pak upeče. Viz : Antalová, Ingrid. *Chaos totalos*. Praha : G plus G, 2002, s. 18.

dobré, znamenalo to pomluvy svatebčanů. Mnozí svatebčané se kvůli špatnému jídlu mohli urazit.¹⁵¹

Svatební hostina trvala obvykle do rána, ale někdy se oslavovalo i celý další týden nebo i čtrnáct dní. V té době byl jídlem a pitím pohoštěn každý, kdo přišel do rodiny.¹⁵²

6.16 Hudba

O hudbě na svatbě v minulosti se literatura nezmiňuje, ale podle mých respondentů hudba při romské svatbě nechyběla a v minulosti bylo obvyklé, že svatebčanům hráli romští hudebníci na cimbál, housle či basu apod.¹⁵³

6.17 Čepení nevěsty

Čepení nevěsty se literatura nevěnuje. Výjimkou je pouze Věra Pelíšková, která ve své práci čepení zmiňuje: „Svatební zábava pokračovala, až došlo k čepení nevěsty, a pokud se čepení nekonalo, k prostému „vybírání na nevěstu“.“¹⁵⁴

6.18 Svatební noc

V minulosti měla důležitou roli svatební noc. Ověřovalo se, zda je nevěsta poctivá.¹⁵⁵ Na nevěstině poctivosti záleželo její další postavení v ženichově rodině.¹⁵⁶

¹⁵¹ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁵² Viz : Tamtéž.

¹⁵³ Srov.: Rozhovory s respondenty, viz přílohu č. 2.

¹⁵⁴ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁵⁵ Srov. rozhovor č. 4, Ruženka (viz přílohu č. 2).

¹⁵⁶ Srov.: Šišková, Tatjana. *Menšíny a migranti v České republice*. Praha : Portál, 2001, s. 133 a Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2002, s. 87.

6.19 Po svatbě

U usedlých Romů převládala v romských komunitách v minulosti patrilokalita.¹⁵⁷ Každá nevěsta musela po svatbě, pokud novomanželé bydleli u mužových rodičů, postoupit zkoušku. „Přijímacím zkouškám“ podrobilo bori - nevěstu mužovo příbuzenstvo. Nejdřív ji poslali pro vodu.¹⁵⁸ Celá rodina vyšla před příbytek a pozorovala, jak žena při nesení vědra půjde. Měla kráčet svižně, lehce, tanečně, ale ne příliš koketně. Dalším úkolem bylo vaření halušek. Příbuzné také sledovali, je-li snacha čistotná.¹⁵⁹

Když nevěsta obstála, byla tchyně spokojená, ale nahlas svoji snachu nechválila. Snachou se chlubila jen před ostatními, doma k ní byla tvrdá a přísná. Každá snacha si musela v domě tchyně prožít pět nebo šest perných let.¹⁶⁰

Vzhledem k nízkým finančním i materiálním možnostem většiny Romů v minulosti lze předpokládat, že dívky nedostávaly prakticky žádnou výbavu a do nového domova si odnášely jen své osobní věci.¹⁶¹

6.20 Manželství na zkoušku

V některých západoslovenských osadách existovala forma jakéhosi „manželství na zkoušku“.¹⁶² Když mladá žena žila s mužem už víc týdnů, obvykle u jeho rodičů, a nedocházelo k neshodám, přišli jí její rodiče a příbuzní navštívit. Při této příležitosti vystrojili společně s rodiči muže hostinu, která byla jakýmsi oficiálním potvrzením nového svazku.

¹⁵⁷ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁵⁸ Srov. příloha č. 4, píseň ze Sokolova „Čeká mě moje milá“.

¹⁵⁹ Viz : Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2002, s. 102.

¹⁶⁰ Viz : Tamtéž. Dále srov. rozhovor č. 12, Božena.

¹⁶¹ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁶² Viz Horváthová, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akademie věd, 1964, s. 335

Podobnou situaci dokládá Arne Mann¹⁶³, podle kterého informátorka A. M. vyprávěla, že muž musel před svatbou přísahat ženě slib věrnosti. Mladí ve slovenské Lomničke žili podle této informátorky nejprve bez oddání. Pokud se během tohoto období narodilo dítě, neslo příjmení po otci. Rodiče žili jako druh a družka. Tento stav byl zdůvodňován tím, že budoucí nevěsta se musí rodině nejdříve zalíbit, hlavně otci a matce, která ji vyzkouší, zda je šikovná, zručná, čistotná, věrná atd. Až poté se „některý“ pár oddal v kostele.

6.21 Solach

Součástí svatebních obřadů v minulosti byl solach, který ale v literatuře není dostatečně popsán. Je tedy sporné, v jaké fázi svatebního obřadu se dodržoval a jaký měl význam. Mí informátoři mi solach nepopsali, protože si nebyli jistí, o jaký obřad jde. Maximálně se pouze omezili na poznámku, že se solach už dlouho neprovádí.

O obřadu solach se zmiňuje např. Marek Jakoubek: „*Přísaha (solach) se děje při svatbě (bijav)*.“¹⁶⁴ Eva Davidová píše o přísaze, když popisuje vlastní svatbu Romů: „*V případě nezletilých nejde obvykle o „pravou svatbu“ (bijav), zvanou přísaha (solach), ale o mangadi nebo mangavipen*.“¹⁶⁵ Dalším autorem, který zmiňuje solach, je Věra Pelíšková: „*Jako tradiční svatební obřad je Romům literaturou obecně připisován „bijav“. Je doložen jako obřad, při kterém si mladí přísahali věrnost (romsky „te solach“)*.“¹⁶⁶ Ostatní autoři o obřadu solach nepíší.

¹⁶³ Mann, Arne B. *Boh všetko vidí*. Bratislava : Chronos, 2003, s. 79.

¹⁶⁴ Jakoubek, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu*. Praha : Socioklub, 2004, s. 126.

¹⁶⁵ Davidová, Eva. *Romové v městském prostředí českého Krumlova (1945-1988)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikání v průmyslovém městě*, část 3, Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV, Praha 1988, s. 1-81.

¹⁶⁶ Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikání v průmyslovém městě*, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

7. Podoba romské svatby v porovnání dvou generací respondentů ze Smíchova

7.1 Výběr partnera

Jak uvádí Pavol Antol, v současnosti si mladí lidé na Slovensku vybírají svého partnera sami. Rodiče zajímají povahové vlastnosti partnera jejich dítěte a nově dbají také na to, jaké má dívka školy a zaměstnání nebo zda je chlapec vyučený řemeslu. Tím, že mladým nebrání v jejich vztahu, projevují rodiče jakýsi tichý souhlas. Uzavření manželství brání jen v případě, že mladí jsou pokrevně příbuzní.¹⁶⁷

Mladí lidé na Slovensku podle Antola své rozhodnutí, že se chtějí oženit či vdát, sdělí svým rodičům při práci, posezení nebo obědě. Dívka se svěřuje matce. Někdy podle Manna rodičům nic neřeknou. Po zábavě či návštěvě kina přivede chlapec dívku domů a tak postaví rodiče před hotovou věc. Otec se pouze zeptá syna, zda má jistotu, že ho rodina vyvolené neodmítne.¹⁶⁸

Od poválečných let až do současnosti je spojení s neromským partnerem u některých skupin Romů považováno okolím za prestižní¹⁶⁹ (na rozdíl od doby před 2. světovou válkou).

Pokud jde o mé respondenty, všichni z generace B si svého partnera vybrali sami. Ovšem dva respondenti generace A si vzali ženu, kterou před sňatkem vůbec neznali a kterou jim vybrali rodiče, resp. matky.¹⁷⁰ Navíc respondentka Regina (z generace A) uvedla: „*Za mého mládí ještě rodiče dětem určovali, koho si vezmou, ale u nás to tak nebylo.*“ A dále: „*Bylo důležité, aby rodiče věděli, do jaké rodiny dítě dávají, aby tu rodinu předem znali.*“¹⁷¹

¹⁶⁷ Viz : Antol, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Šol. In : Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia*. Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 86.

¹⁶⁸ Viz : Tamtéž.

¹⁶⁹ Viz : Romové - *O Roma* (: *Tradice a současnost*). Brno : Muzeum romské kultury, 1999, s. 53.

¹⁷⁰ Srov. rozhovor č. 6, Pavel a rozhovor č. 36, Emil (viz přílohu č. 2).

¹⁷¹ Srov. rozhovor č. 13, Regina (viz přílohu č. 2).

7.2 Milostná magie

Literatura se o milostné magii užívané u Romů v současnosti nezmiňuje. Ani mí respondenti nepotvrdili, že by milostnou magii někdy využívali. Např. respondent Honza (z generace B) označil veškeré magické rituály za pověry, kterým dnešní mladá generace už nevěří.¹⁷²

7.3 Věk při sňatku

Podle Pavla Antola se mladí lidé na Slovensku na počátku 90. let 20. století brali většinou po dovršení 18. roku (zatímco v 60. letech 20. století se vdávaly 16-17 leté dívky).¹⁷³ V České republice je situace jiná.

Tabulka č. 5: Sňateční věk respondentů

Stáří	Počet sňatků generace A		Počet sňatků generace B	
	ženy	muži	ženy	muži
16 let	1	-	-	-
17 let	4	-	1	-
18 let	5	1	4	-
19 let	4	4	3	2
20 let	3	5	1	2
21 let	1	1	2	-
22 let	1	-	1	3
23 let	-	2	3	3
24 let	-	3	1	3
25 let	1	1	4	3
26 let	-	-	-	1
27 let	-	2	-	1
28 let	-	-	-	1
29 let	-	1	-	-
30 let	-	-	-	1
Celkem	20	20	20	20
Ø věk	18,9	22,05	21,15	23,55

¹⁷² Srov. rozhovor č. 11, Honza (viz přílohu č. 2).

¹⁷³ Viz : Antol, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Šol. In : Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia*. Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 167.

V tabulce jsou zahrnuti i partneři respondentů (proto je v každé ze čtyř kategorií celkem dvacet osob). Ženy z generace A se vdávaly nejčastěji v *osmnácti letech* (celkem 5 žen). Muži z generace A se ženili nejčastěji ve *dvaceti letech* (celkem 5 mužů). Ženy z generace B se vdávaly nejčastěji v *osmnácti* (celkem 4 ženy) a v *pětadvaceti letech* (celkem 4 ženy). U mužů z generace B není nejčastější sňateční věk jednoznačný. Ve dvaadvaceti letech se ženili 3 muži, stejně jako ve třiadvaceti, čtyřadvaceti a pětadvaceti letech.

U žen generace A byl nejnižší sňateční věk *šestnáct let* (v tomto věku se vdávala 1 žena). Nejvyšší sňateční věk ve stejné kategorii byl *dvacet pět let* (v tomto věku se vdávala 1 žena). U mužů generace A byl nejnižší sňateční věk *osmnáct let* (v tomto věku se ženil 1 muž). Nejvyšší sňateční věk ve stejné kategorii byl *dvacet devět let* (v tomto věku se ženil 1 muž).

U žen generace B byl nejnižší sňateční věk *sedmnáct let* (v tomto věku se vdávala 1 žena). Nejvyšší sňateční věk byl *dvacet pět let* (v tomto věku se vdávaly 4 ženy). U mužů generace B byl nejnižší sňateční věk *devatenáct let* (v tomto věku se ženili 2 muži). Nejvyšší sňateční věk v této kategorii byl *třicet let* (v tomto věku se ženil 1 muž).

Průměrný sňateční věk u žen generace A je 18,9 let, u mužů generace A je to 22,05 let. U žen generace B je průměrný sňateční věk 21,15 let a u mužů generace B je to 23,55 let. U žen ve zkoumané skupině se tedy průměrný sňateční věk zvýšil o 2,25 let (z 18,9 let na 21,15 let). U mužů se průměrný sňateční věk zvýšil o 1,5 roku (z 22,05 let na 23,55 let).

Pro srovnání uvádím tabulky s celorepublikovým průměrným sňatečním věkem:

Tabulka č. 6: Průměrný věk při prvním sňatku v ČSSR v letech 1950 -1970¹⁷⁴

Rok	Průměrný věk při prvním sňatku v ČSSR	
	muži	ženy
1950	25,94	22,73
1960	25,00	21,64
1970	23,71	21,37

¹⁷⁴ Zdroj: Srb, Vladimír; Fesenko, Petr. Československé tabulky sňatečnosti a rozvodovosti 1970/1971. in : *Demografie* (: *Revue pro výzkum populačního vývoje*). 1975, roč. 17, č. 1, s. 11.

Z uvedené tabulky vyplývá, že průměrný věk při prvním sňatku v letech 1950 – 1970 se postupně snižoval, a to jak u mužů (z 25,94 let v r. 1950 na 23,71 let v r. 1970), tak u žen (z 22,73 let v r. 1950 na 21,37 let v r. 1970).

Tabulka č. 7: Průměrný věk při prvním sňatku v ČR v letech 1991 - 2003¹⁷⁵

Pohlaví	Průměrný věk při prvním sňatku v ČR								
	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
muži	24,7	27,1	27,6	28,1	28,5	28,8	29,2	29,7	30,2
ženy	22,2	24,9	25,4	25,7	26,2	26,4	26,9	27,2	27,7

Z této tabulky vyplývá, že průměrný věk při prvním sňatku v letech 1991 – 2003 se postupně zvyšoval, a to jak u mužů (z 24,7 let v r. 1991 na 30,2 let v r. 2003), tak u žen (z 22,2 let v r. 1991 na 27,7 let v r. 2003).

Ve srovnání s celorepublikovým průměrem se tedy romské dívky a romští muži vdávají a žení v mladším věku.

7.4 Mangavipen

Jak uvádí Věra Pelíšková, mladá generace 80. let upouštěla od mangavipen jako formy uzavření manželství, aniž by ji dostatečně nahrazovala jinou formou (občanským sňatkem).¹⁷⁶

Při mangavipen, který měl formu zasnub, chlapec přinesl otci dívky láhev alkoholu a její matce květiny. Z minulosti je podle Pelíškové takové obdarování budoucí tchyně neznámé.¹⁷⁷

V 80. letech vykonával často funkci vajdy při mangavipen některý ze starších příbuzných, obvykle to byl starší strýc, někdy i otec ženicha. Vyžádal si dívku od

¹⁷⁵ Zdroj: Kretschmerová, Terezie. Vývoj obyvatelstva v ČR v r. 2003. In : *Demografie* (: *Revue pro výzkum populačního vývoje*). 2004, roč. 46, č. 3, s. 157.

¹⁷⁶ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikáni v průmyslovém městě*, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁷⁷ Viz : Tamtéž.

jejích rodičů. Často si ji ovšem vyžádal i chlapec sám. Po souhlasu obou stran pokračoval obřad slavnostním přípitkem (stejně jako v minulosti), který pronesl strýc nebo otec ženicha. Tato řeč se předem nepřipravovala. Improvizovalo se podle stálého všeobecného schématu přání životního štěstí a zdraví. Následovala oslava. Pohoštění nebývalo velké.¹⁷⁸

Následoval-li bezprostředně po mangavipen sňatek, dohodly se už během mangavipen podmínky svatby. Výdaje na svatební hostinu se obvykle rozdělily mezi obě rodiny. Dohodlo se, jakou výbavu¹⁷⁹ dostane nevěsta od rodičů, kde budou novomanželé po svatbě bydlet apod.¹⁸⁰ Podle dohody obou rodin uspořádala rodina chlapce michalovských Romů na Kladně na oplátku pohoštění pro účastníky mangavipen ve svém domově.¹⁸¹

V případě, že se po mangavipen už sňatek nekonal (nebo alespoň ne bezprostředně), a partnerství bylo potvrzeno samotným obřadem mangavipen, žili spolu mladí lidé ihned. Partneři se v tomto případě hned po mangavipen přestěhovali k jednomu nebo druhému rodičům.

Mangavipen v současnosti (90. léta 20. století) popisuje Tatjana Šišková. Pokud se dva mladí lidé rozhodnou spolu žít, oznámí to podle Šiškové každý nejprve rodičům. Pokud ti proti tomu nic nenamítají, může přijít ženich s rodiči a svědky k nevěstě na návštěvu a požádat rodiče dívky o její ruku. Návštěva je obvykle domluvena na nepracovní dny, nejčastěji na sobotu. Všichni účastníci mangavipen jsou svátečně oblečení. Nevěstina matka přichystá pohoštění a obsluhuje přítomné. Potom se jeden ze svědků zeptá jménem ženicha rodičů dívky, zda by mu ji nedali za

¹⁷⁸ Viz : Tamtéž.

¹⁷⁹ Při svatbách v 80. letech 20. st. se nevěstám pořizovala výbava ve formě ložního prádla a peřin a podle finanční situace rodiny i další vybavení do domácnosti. Výbavu si nevěsta donášela buď hned druhý den po svatbě nebo i později. Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikáni v průmyslovém městě*, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁸⁰ Viz : Tamtéž.

¹⁸¹ Taková hostina na oplátku v domě ženicha je z literatury v romském prostředí neznámá. Její analogii lze však nalézt ve východoslovenském svatebním obřadu. V okolí Michalovců se svatební hostina konala pro mladé u rodičů nevěsty, pro příbuzné a ostatní svatební hosty v domě ženicha. Týden po svatbě pak pořádali rodiče dívky ještě hostinu pro blízké příbuzné a pro hlavní svatební funkcionáře. Zde by patrně bylo možno hledat původ tohoto zvyku. Viz: Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikáni v průmyslovém městě*, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

nevěstu. Přimluví se i ženichův otec, který poděkuje za výchovu nevěsty jejím rodičům.¹⁸²

Pavol Antol popisuje mangavipen v současném Slovensku. Také podle něj se mangavipen koná obvykle v sobotu po obědě. Předběžný souhlas ze strany rodiny nevěsty se nezjišťuje, rodiny jsou už se vším seznámené. Informovali je příbuzní a známí, nejprve opatrnými narážkami, později projeví svůj názor. Dům budoucí nevěsty navštíví ženich a jeho rodiče se starostou, všichni slavnostně oblečení. Nevěstu od jejích rodičů vyžádá starosta. Nejprve mluví o běžných věcech a pak přejde oklikou k hlavnímu tématu. Řekne, že mladí se už dohodli a že by bylo dobré, kdyby se dohodli i staří. Do svého projevu podle Antola zařazuje různé narážky, klade vtipné otázky. Potom promluví nevěstin otec k budoucímu zeťovi: „*Chceš si vzít mou dceru? Ne, aby jste se za měsíc – dva rozešli!*“ Starosta vyzve dívku, aby před rodiči řekla, že má chlapce ráda a zda se za něj chce provdat. Po souhlase se řeší všechny důležité otázky (kdy bude svatba, kde budou mladí bydlet). Pak následuje přípitek a tím je dohoda uzavřená. Mladí jsou od této chvíle považováni za snoubence. Žijí nadále u svých rodičů. Návštěva končí pohoštěním.¹⁸³

Tabulka č. 8: Počet mangavipen

Mangavipen	Počet případů mangavipen	
	Generace A	Generace B
Konal se	13	10
Nekonal se	7	10
Celkem	20	20

U respondentů generace A se mangavipen většinou konal (celkem ve 13 případech). U respondentů generace B se mangavipen konal v 10 případech. Počet konání mangavipen se tedy, pokud jde o skupinu mých respondentů, příliš nezměnil.

Pokud jde o samotný průběh mangavipen u mých respondentů generace A přišel budoucí manžel s rodiči a případně dalšími příbuznými do rodiny dívky, o

¹⁸² Viz : Šišková, Tatjana. *Menšiny a migranti v české republice*. Praha : Portál, 2001, s. 132.

¹⁸³ Viz : Antol, Pavol. *Rodinné obyčejy Rómov v obci šol*. In : Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia*. Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 168.

kteřou chtěl požádat. Přinesli s sebou alkohol (někdy také kytku pro budoucí tchýni). V jednom případě přišel chlapec i s muzikou.¹⁸⁴ Otec nebo strýc zahájil vlastní námluvy řečí, např.: „*Chtěli bychom tuto dívku, líbí se našemu synovi, byli bychom rádi, kdyby se tito dva lidé dali dohromady.*“¹⁸⁵ Nebo: „*Přišli jsme, abychom požádali o ruku vaší dcery. Víme, že je z dobré rodiny, i náš syn je dobrý syn...*“¹⁸⁶ Rodiče dívky se pak např. ptali: „*Chceš ji za manželku? Budeš se o ní starat?*“ Chlapec odpověděl: „*Ano.*“ Pak se rodiče dívky zeptali své dcery, zda chce toho chlapce za muže. Dcera musela také souhlasně odpovědět.¹⁸⁷ Pak oba snoubenci poklekli před svými rodiči, poděkovali jim, že je vychovali a poprosili za odpuštění za to, co jim kdy udělali špatného. Rodiče dali snoubencům požehnání.¹⁸⁸ Pak si všichni slavnostně připili a začali oslavovat právě uzavřené partnerství. Pohoštění, zpravidla malé, připravila rodina nevěsty. O alkohol se obvykle postarala rodina ženicha. Při námluvách matky obou snoubenců i nevěsta často plakaly.¹⁸⁹ Rodiče se při mangavipen domluvili na podrobnostech ohledně svatby.

U respondentů generace B probíhal mangavipen, pokud se konal, obdobně jako u generace A. Chlapec přinesl rodičům nevěsty alkohol, matce a nevěstě květiny. Respondent Honza popisuje, že jeho otec jako první řekl, že se jim nevěsta líbí a že by ji chtěl pro svého syna, že vědí, že je nevěsta z dobré rodiny apod. Honza to otci zopakoval.¹⁹⁰ V některých případech žádal o nevěstu strýc ženicha.¹⁹¹ I respondenti generace B klečeli před svými rodiči a odprošovali je. Respondentka Jitka popisuje, jak se společně se svým manželem omlouvali rodičům: „*Mami, tati, my se vám omlouváme za to, že jsme vám dělali starosti, už to nikdy neuděláme, ani vás nezklameme...*“¹⁹²

¹⁸⁴ Viz rozhovor č. 5, Eva (viz přílohu č. 2).

¹⁸⁵ Viz rozhovor č. 14, Božena (viz přílohu č. 2).

¹⁸⁶ Viz rozhovor č. 24, Květa (viz přílohu č. 2).

¹⁸⁷ Viz rozhovor č. 4, Růženka (viz přílohu č. 2).

¹⁸⁸ Viz rozhovor č. 24, Květa (viz přílohu č. 2).

¹⁸⁹ Viz např. rozhovor č. 5, Eva (viz přílohu č. 2).

¹⁹⁰ Viz rozhovor č. 11, Honza (viz přílohu č. 2).

¹⁹¹ Viz rozhovor č. 16, Roman (viz přílohu č. 2).

¹⁹² Viz rozhovor č. 7, Jitka (viz přílohu č. 2).

7.5 Loučení se svobodou

Zvyk loučení se nevěsty a ženicha se svobodou se podle Věry Pelíškové vyskytoval nejen minulosti, ale zůstal v podobě romského svatebního obřadu u Pelíškovou zkoumané skupiny i v 80. letech 20. století

Tabulka č. 9: Loučení se svobodou

Loučení se svobodou	Počet případů			
	Generace A		Generace B	
	Ženy	Muži	Ženy	Muži
Ano	-	6	5	7
Ne	20	14	15	13
Celkem*	20	20	20	20

* Respondenti uváděli nejen, zda se sami loučili se svobodou, ale zda se loučili se svobodou i jejich partneři.

Ženy generace A se se svobodou neloučily, což tedy nepotvrzuje výzkum Pelíškové. Muži stejné kategorie se loučili se svobodou v celkem 6 případech.

Ženy generace B se loučily se svobodou celkem v 5 případech. Muži stejné kategorie se loučili se svobodou v celkem 7 případech. Z toho tedy vyplývá, že u mladých žen se změnil postoj k loučení se se svobodou oproti ženám generace A. U mužů obou kategorií je počet případů loučení se se svobodou poměrně vyrovnaný (6 případů u generace A a 7 případů u generace B).

7.6 Svatba

V 80. letech 20. století se podle Pelíškové vyskytovaly tři podoby sňatků uzavíraných na úřadě: sňatek s předchozími zasnubami, samotný sňatek bez zasnub, ale brzy po začátku partnerského soužití, a sňatek po mnohaletém soužití partnerů, na jehož počátku se buď konal nebo nekonal mangavipen. Církevní sňatky v Pelíškovou

sledované romské komunity vymizely. Církevní sňatek byl v této době považován za přežitek patřící minulosti na Slovensku.¹⁹³

Pokud se mangavipen konal těsně před svatbou, domlouvaly se organizační otázky svatby přímo při příležitosti mangavipen. Jinak tato domluva probíhala při příležitostných návštěvách. Určoval se především svatební den, obvykle pátek nebo sobota. Měl to také být den po výplatě, aby byly peníze na útratu. Jiná omezení nebyla Pelíškovou zjištěna.¹⁹⁴

Věra Pelíšková uvádí dvě verze svatebního obřadu, které se konaly v 80. letech 20. století. Podle první se svatebčané sešli v domě nevěsty a odtud společně odešli na národní výbor. Podle druhé verze šla každá rodina samostatně a sešly se až na národním výboru. Platila totiž údajně pověra, že pokud by se snoubenci viděli dříve, do roka by se rozešli. Bydleli-li snoubenci už před svatbou společně v jedné z rodin, museli se den před svatbou rozejít každý ke svým rodičům, tam se rozloučit se svobodou a teprve druhý den se sejít při obřadu na národním výboru.¹⁹⁵

Podle literatury je průběh romské civilní svatby v současnosti totožný se svatbou v majoritní společnosti.¹⁹⁶ Pavol Antol v knize *Neznámi Rómovia* uvádí, že samotná romská svatba v současnosti¹⁹⁷ na Slovensku začíná na dvou místech. U ženicha se sejde jeho nejbližší rodina. Po občerstvení se jde k nevěstě, kde potom probíhá svatba. Svatba často pokračuje i v neděli. Na svatbu se na Slovensku zve celá osada.¹⁹⁸

¹⁹³ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

¹⁹⁴ Viz : Tamtéž.

¹⁹⁵ Viz : Tamtéž.

¹⁹⁶ Viz : Šišková, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha : Portál, 2001, s. 133.

¹⁹⁷ Počátek 90. let.

¹⁹⁸ Viz : Antol, Pavol. *Rodinné obyčaje Rómov v obci Šol*. In : Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia (: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku)*. Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 168.

Tabulka č. 10: Počet církevních a úředních svateb

Forma svatby	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Církevní obřad	3	8
Úřední obřad	17	10
Církevní i úřední obřad	-	2
Celkem	20	20

U respondentů generace A převažuje *úřední obřad* (celkem 17 případů), *církevní obřad* měli pouze 3 respondenti z této kategorie, přičemž žádný z nich neměl církevní i úřední obřad.

Také u respondentů generace B převažuje *úřední obřad* (celkem 12 případů, z toho 2 respondenti měli církevní i úřední svatbu). *Církevní obřad* mělo 10 respondentů (z toho 2 respondenti měli církevní i úřední svatbu).

Z porovnání obou kategorií vyplývá nárůst *církevních obřadů* (ze 3 případů u generace A na 10 případů u generace B). Lze se domnívat, že tento nárůst způsobila změna politického režimu. Jak u generace A (17 případů), tak u generace B (12 případů) však převažuje *úřední obřad*. U generace B se nově objevuje situace, kdy měli snoubenci svatbu *jak na úřadě, tak v kostele* (2 případy).

Někteří respondenti uvedli, že svatbu (v kostele) spojili zároveň s křtinami svého dítěte.¹⁹⁹

7.7 Financování svatby

Náklady na svatbu hradí podle Pavla Antola rodina nevěsty nebo se obě rodiny dohodnou na určitém podílu.²⁰⁰

¹⁹⁹ Srov. rozhovor č. 17, Marie a rozhovor č. 18, Monika (viz přílohu č. 2).

²⁰⁰ Viz : Antol, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Šol. In : Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia (: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku)*. Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 168.

Tabulka č. 11: Financování svatby

Financování svatby	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Rodiče napůl	15	7
Snoubenci sami	3	13
Pouze 1 strana*	2	-
Celkem	20	20

* Pouze rodiče ženicha nebo pouze rodiče nevěsty nebo ženich spolu se svými rodiči.

U respondentů generace A převažuje situace, kdy svatbu platí *rodiče snoubenců napůl* (celkem 15 případů). *Snoubenci sami* si, pokud jde o tuto kategorii, svatbu platili ve 3 případech. Ve 2 případech platila svatbu pouze *jedna strana*.²⁰¹

U respondentů generace B převažuje situace, kdy si svatbu platí *snoubenci sami* (celkem 13 případů). *Rodiče snoubenců* platili svatbu *napůl* celkem v 7 případech.

Lze tedy konstatovat změnu, která vyplyne při porovnání obou kategorií. Zatímco u generace A viditelně převažovala situace, kdy svatbu platili *rodiče snoubenců napůl* (15 případů), u generace B převažuje situace, kdy si svatbu platí *snoubenci sami* (13 případů).

7.8 Děti před sňatkem

Respondenti často odůvodňovali nekonání mangavipen a velikost svatby faktem, že už měli před daným obřadem dítě (děti) nebo že byla nevěsta těhotná.²⁰² Pokud mangavipen proběhl a svatba se nekonala bezprostředně po něm, nebyly děti snoubenců účastníci se jejich svatby nebo těhotenství nevěsty v den sňatku výjimkou²⁰³. Následující tabulka zobrazuje situaci respondentů vzhledem k počtu dětí počatých před sňatkem a k počtu těhotných nevěst v den sňatku.

²⁰¹ Srov. rozhovor č. 9, Vlado a rozhovor č. 34, Josef (viz přílohu č. 2).

²⁰² Srov. např. rozhovor č. 2, Darina a rozhovor č. 34, Josef (viz přílohu č. 2).

²⁰³ Srov. např. rozhovor č. 17, Marie a rozhovor č. 39, Rudolf (viz přílohu č. 2).

Tabulka č. 12: Počet dětí počatých před sňatkem dle výpovědi respondentů*

Situace	Počet případů	
	Generace A	Generace B
1 dítě před sňatkem	2	4
2 a více dětí před sňatkem	2	1
Těhotenství při svatbě	9	4
Žádné děti před sňatkem ani těhotenství při svatbě	7	11
Celkem	20	20

* Údaje nebyly ověřovány v Knize narozených příslušné městské části.

Navzdory tomu, že literatura sami respondenti²⁰⁴ i literatura uvádějí, že poctivost nevěsty při sňatku je (a hlavně byla v minulosti) velmi důležitá, nebyly děti před sňatkem ani těhotenství při svatbě žádnou výjimkou ani u respondentek generace A, ani u respondentek generace B (případně u partnerek respondentů - mužů obou kategorií).

U generace A převažovala situace, kdy nevěsta byla při svatbě *těhotná* (celkem 9 případů). Ve 2 případech měla žena před svatbou *jedno dítě*. Rovněž ve 2 případech, pokud jde o tutéž kategorii, měla žena před svatbou *dvě a více dětí*. Celkem 7 žen z generace A nemělo před sňatkem *žádné děti*, ani *nebylo těhotných*.

U generace B převažovala situace, kdy žena v den sňatku neměla *žádné děti* ani *nebyla těhotná* (celkem 11 případů). *Těhotné* byly v den sňatku 4 ženy. Celkem 4 ženy z této kategorie měly před svatbou *jedno dítě*. *Dvě nebo více dětí* měla před svatbou 1 žena z generace B.

Lze tedy konstatovat tuto změnu: Zatímco u generace A převažovala situace, kdy byla nevěsta při svatbě *těhotná* (9 případů) u generace B převažovala situace, kdy nevěsta při svatbě neměla *žádné děti* ani *nebyla těhotná* (11 případů). Klesl tedy počet žen, které byly při sňatku těhotné (z 9 případů u generace A na 4 případy u generace B). Stoupl však počet žen, které měly před svatbou *jedno dítě* (ze 2 případů u generace A na 4 případy u generace B).

²⁰⁴ Srov. rozhovor č. 6, Pavel a rozhovor č. 24, Květa.

7.9 Smysl obřadu

Respondenti přikládali svatebnímu obřadu různý smysl, což zobrazuje následující tabulka.

Tabulka č. 13: Smysl obřadu

Smysl obřadu	Počet případů			
	Generace A		Generace B	
	ženy	muži	ženy	muži
Esteticko - emoční prožitek	2	-	2	-
Symbolický akt potvrzující vztah	3	3	3	4
Formální*	4	4	5	4
Nepřemýšlí proč	1	3	-	2
Celkem	10	10	10	10

* Sňatek je aktem pro komunitu nebo akt ekonomický, popřípadě jde o sňatek kvůli dětem.

Pro ženy generace A je důvod svatebního obřadu nejčastěji *formální* (celkem 4 respondentky). Stejně je tomu i u mužů této kategorie (pro celkem 4 respondenty je smysl obřadu *formální*). *Esteticko – emoční prožitek* je smyslem svatby pro 2 ženy generace A, muži tento důvod neudávali. *Symbolickým aktem potvrzujícím vztah* je svatba pro 3 ženy a pro 3 muže generace A. V 1 případě žena z této kategorie uvedla, že o smyslu svatby *nepřemýšlí*. V případě mužů toto vypověděli 3 respondenti z této kategorie.

Také pro ženy generace B je nejčastěji smysl svatby *formální* (celkem 5 případů). U mužů této kategorie je tomu tak ve 4 případech. Pro 3 ženy generace A je svatba *symbolickým aktem potvrzujícím vztah*. U mužů této kategorie je tomu tak ve 4 případech. Pro 2 ženy této kategorie je hlavním smyslem svatebního obřadu *esteticko – emoční prožitek*. U mužů se odpověď tohoto druhu nevyskytla. Ve 2 případech muži generace A odpověděli, že o smyslu svatby *nepřemýšlí*. U žen se odpověď tohoto druhu nevyskytla.

Pokud jde tedy o to, jaký smysl svatebnímu obřadu respondenti připisují, lze konstatovat, že obě kategorie jsou poměrně vyrovnané a k žádným větším změnám zde nedošlo.

7.10 Úloha starosty při svatbě

Úloha starosty při svatbě v 80. letech 20. století začínala podle Pelíškové tím, že vyžádal ženicha a nevěstu od rodičů. Při odchodu z národního výboru nabízel účastníkům svatebního obřadu malé pohoštění. Na začátku svatební hostiny pronesl starosta přípitek a tím zahajoval svatební zábavu. Posledním starostovým úkolem byla účast při závěrečném tanci nevěsty. Starosta nabízel všem nevěstiným tanečnickům po tanci malé pohoštění. Při vybírání na nevěstu měl starosta obcházet hosty, vybírat peníze a pobízet k větším částkám.

Důležitost starostovy osoby nebyla v 80. letech 20. století podtržena ani významným místem v průvodu svatebních hostů, ani odlišným oblečením, výraznými ozdobami apod. Oproti minulosti bylo možné hlavní změnu ve svatebním obřadu spatřovat ve výběru kandidáta na starostu a především v okruhu jeho působení.²⁰⁵

O působení starosty na svatbě v současnosti se literatura nijak podrobněji nezmiňuje.

²⁰⁵ To se omezilo z dříve většího společenství, vymezeného pravděpodobně komunitou jedné osady, na užší příbuzenský či rodinný kruh. Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikáni v průmyslovém městě*, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

Tabulka č. 14: Kdo řídil svatbu

Kdo řídil svatbu	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Strýc ženicha	8	6
Vajda*	1	1
Otec ženicha	1	-
Matka ženicha	1	1
Otec nevěsty	2	-
Matka nevěsty	1	-
Nikdo	6	12
Celkem	20	20

* Srov. rozhovor č. 6, Pavel („Svatbu nám organizoval pytač, vlastně byl takový vajda, jak to bývalo dřív.“) a dále rozhovor č. 18, Monika (viz přílohu č. 2).

U generace A organizoval svatbu nejčastěji strýc ženicha (celkem 8 případů). U stejné kategorie v 6 případech svatbu nikdo neorganizoval. Organizátory svateb byli ve 2 případech otcové nevěst, v 1 případě vajda, otec ženicha, matka ženicha a matka nevěsty.

Svatbu respondentům generace B ve většině případů neřídil nikdo (celkem 12 případů). V 6 případech řídil svatbu strýc ženicha. V 1 případě řídil svatbu vajda a rovněž v 1 případě matka ženicha.

Pokud jde o počet případů, kdy řídil svatbu *strýc ženicha*, lze konstatovat, že se snížil pouze nepatrně (z 8 případů u generace A na 6 případů u generace B). Viditelně však stoupl počet případů, kdy svatbu *nikdo neorganizoval* (ze 6 případů u generace A na 12 případů u generace B). U obou kategorií řídil svatbu v 1 případě vajda.

Tabulka č. 15: Projev před hostinou

Kdo měl projev	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Strýc ženicha	9	4
Vajda	1	1
Otec ženicha	-	1
Otec nevěsty	1	-
Přítel ženicha	-	2
Kmotr ženicha	1	-
Matka nevěsty	1	-
Bratr nevěsty	-	1
Matka ženicha	-	1
Babička ženicha	1	-
Nikdo	6	10
Celkem	20	20

U respondentů generace A měl nejčastěji projev *strýc ženicha* (celkem 9 případů). V 6 případech neměl projev *nikdo*.

Celkem 10 respondentů generace B uvedlo, že na jejich svatbě neměl projev *nikdo*. *Strýc ženicha* měl projev celkem ve 4 případech. Ve dvou případech měl projev *přítel ženicha*.

V ojedinělých případech měly projev ženy. U generace A to byla v 1 případě *matka nevěsty* a v 1 případě *babička ženicha*. U generace B to byla v 1 případě *matka ženicha*.

Lze tedy konstatovat, že stoupl počet případů, kdy se před hostinou *žádný projev* nekonal (ze 6 případů u generace A na 10 případů u generace B). Naopak klesl počet případů, kdy měl projev *strýc ženicha* (z 9 případů u generace A na 4 případy u generace B).

Např. respondentka Božena (z generace A) přibližuje, jaký proslov měl na začátku hostiny při její svatbě starosta. Řeč se týká také vybírání peněz: „*Sešli jsme se tady, abychom se pohostili, popili a slavnostně tady zůstali a zároveň, abychom*

*těmto mladým lidem pomohli. A pomůžeme jim tak, když vybereme peníze na domácnost, dítě...*²⁰⁶

7.11 Svatební hosté

V 80. letech 20. století připravovaly rodiče snoubenců seznamy hostů, kteří měli být na svatbu pozváni. V této době byl novým prvkem, na rozdíl od minulosti, fakt, že se na svatbu zvali i přátelé a sousedé snoubenců a jejich rodičů.²⁰⁷

Velikost svatby, tj. především počet účastníků, ale i její nákladnost závisela nejen na sociálně majetkových poměrech jednotlivých rodin, ale také na délce doby, která uplynula od počátku partnerského soužití. Konala-li se svatba až po několikaletém soužití, po narození několika dětí, nebo jde-li o sňatek rozvedených partnerů, bývala svatba zpravidla malá a tichá a účastnili se jí pouze nejbližší příbuzní a přátelé. Někdy nebyla přítomna ani nejužší rodina. Dalším hlediskem, které určovalo velikost svatby, byla početnost a soudržnost rodiny, vzájemné vztahy členů nukleární i širší rodiny. Pokud byly vztahy mezi členy rodiny pevné, byli na svatbu zváni všichni a náklady se zvyšovaly. Pokud byly rodinné vztahy uvolněné, nebyla přítomnost všech rodinných příslušníků na svatbě závazná a mnohdy ani žádoucí.²⁰⁸

Pokud se v 80. letech 20. století na romské svatbě vyskytovali družbové a družičky, šlo podle Pelíškové patrně o zvyk přejatý ze slovenské či české svatby. Úkolem „prvního“ družby bylo zahájení závěrečného – „redového“ – tance, ke kterému docházelo po začepení nevěsty. Prvek svědků se začal uplatňovat s povinností občanského sňatku. Současně s civilním svatebním obřadem přejali městští Romové i podobu svatebního oblečení, která odpovídala zvyklostem majoritní společnosti.²⁰⁹

Stejně jako v minulosti se i v 80. letech 20. století udržoval zvyk zvát na svatbu kmotry snoubenců. Kmotři přitom museli podle Pelíškové na oplátku splnit svou

²⁰⁶ Viz rozhovor č. 12, Božena (viz přílohu č. 2).

²⁰⁷ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikáni v průmyslovém městě*, část 3. Zpravodaj KS VI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

²⁰⁸ Viz : Tamtéž.

²⁰⁹ Tj. u nevěsty bílé svatební šaty, u ženicha tmavý oblek. Viz : Tamtéž.

povinnost. Tou bylo obdarování snoubenců formou významného příspěvku jídla na svatební hostinu a obstarávání svatebního dortu pro nevěstu.²¹⁰

Svatebním hostům v současnosti se literatura nevěnuje. Zatímco v minulosti byli ženich a nevěsta ochotni se kvůli svatebnímu dni i zadlužit, protože pro ně byl tento den velmi důležitý, dnes už dávají před zadlužením přednost menší svatbě s méně hosty.

Tabulka č.16: Počty hostů na svatbě

Počet hostů	Počet případů	
	Generace A	Generace B
1 – 10	2	-
11 – 20	1	3
21 – 30	1	5
31 – 40	5	2
41 – 50	1	-
51 – 60	2	3
61 – 70	-	1
71 – 80	1	2
81 – 90	1	1
91 – 100	-	-
101 – 110	2	1
111 – 120	1	-
121 – 130	-	1
131 – 140	1	-
141 – 150	2	-
Přes 150	-	1
Celkem	20	20

Počet hostů vždy zahrnuje i dva svatební svědky. Nejčastější počet hostů na svatbě se u respondentů generace A pohybuje mezi 31 – 40 osobami (celkem 5 případů). Nejčastější počet hostů na svatbě u respondentů generace B se pohybuje mezi 21 – 30 osobami (celkem 5 případů). Lze tedy konstatovat, že počet svatebních hostů při porovnání obou kategorií klesl.

²¹⁰ Viz : Tamtéž.

Respondenti generace A měli ve 2 případech na svatbě 1 – 10 hostů (což je nejnížší možný počet). Nejvyšší počet hostů, pokud jde o stejnou kategorii respondentů, byl 141 – 150 osob (ve 2 případech). U respondentů generace B se nejnížší počet hostů pohyboval mezi 11 – 20 osobami (celkem 3 případy). Nejvyšší počet hostů na svatbě přesahoval u respondentů generace B 150 osob (v 1 případě).

Tabulka č. 17: Hosté na svatbě

Hosté	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Pouze příbuzní	13	10
Příbuzní i přátelé	4	10
Pouze svědci	3	-
Celkem	20	20

U generace A převažovaly svatby, kterých se účastnili *pouze příbuzní snoubenců* (celkem 13 případů). Ve 3 případech se, pokud jde o stejnou kategorii, svatby účastnili *pouze svědci*.

U generace B je poměr mezi svatbami, kterých se účastnili pouze příbuzní, a svatbami, kterých se účastnili i přátelé snoubenců, zcela vyrovnan (svateb, jichž se účastnili *pouze příbuzní* snoubenců, bylo 10, stejně jako svateb, kterých se účastnili i *přátelé snoubenců*).

Lze tedy konstatovat, že stoupl počet svateb, na něž jsou zváni i *přátelé snoubenců* (ze 4 případů u generace A na 10 případů u generace B). Důvodem může být to, že dříve byla rodina pro Romy to nejdůležitější,²¹¹ zatímco v současnosti dochází k rozvolňování rodinných vazeb.²¹²

²¹¹ Srov. rozhovor č. 12, Božena (viz přílohu č. 2).

²¹² Srov. rozhovor č. 25, Marika a rozhovor č. 26, Lenka (viz přílohu č. 2)

7.12 Zvaní na svatbu

Oznámení o sňatku a zvaní přímých účastníků svatebního obřadu a hostiny se v 80. letech 20. století provádělo stejně jako v minulosti ústně. Rozesílání tištěných oznámení bylo téměř neznámé. Známé a přátele, kteří se měli svatby účastnit, si pozval každý ze snoubenců sám osobně. Zvalo se nejméně jeden až dva týdny před svatebním dnem. Pozvat někoho až těsně před svatbou se v 80. letech 20. století považovalo stejně jako v minulosti za hanbu. Pozdní pozvání se chápalo jako snaha zabránit pozvanému, aby opatřil náležitý svatební dar.²¹³

Zvaní na svatbu v současnosti se literatura podrobněji nevěnuje.

Tabulka č. 18: Zvaní na svatbu

Číslo řádku	Způsob zvaní na svatbu	Počet případů	
		Generace A	Generace B
1	Snoubenci osobně	13	14
2	z toho a) příbuzné zdaleka dopisem nebo telefonicky	3	-
3	b) starší lidi ústně, mladé telefonicky	1	6
4	c) rodinu osobně, přátele telefonicky	-	4
5	Snoubenci a jejich rodiče osobně	4	2
6	Matky snoubenců osobně	-	4
7	Nezvali na svatbu	3	-
8	Celkem (1+5+6+7)	20	20

U generace A zvali na svatbu nejčastěji *snoubenci osobně* (celkem 13 případů). Ve 4 případech s nimi zvali i *rodiče* (rodiče zvlášť a snoubenci zvlášť nebo každý ze snoubenců zvlášť s některým ze svých rodičů). Ve 3 případech snoubenci na svatbu nikoho *nezvali*.²¹⁴

²¹³ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

²¹⁴ Srov. rozhovor č. 13, Regina, rozhovor č. 38, František a rozhovor č. 40, Josef (viz přílohu č. 2).

U generace B zvali na svatbu také nejčastěji *snoubenci osobně* (celkem 14 případů). Ve 2 případech jim se zvaním pomáhali *rodiče*. Ve 4 případech zvaly u této kategorie osobně *matky snoubenců*.

Na otázku, jak na svatbu s manželem (manželkou) zvali, respondenti generace A odpovídali např.: „*Osobně, to se musí. Já s manželkou pozval kmotry, ti museli být pozvaní první. Ostatní příbuzné si zvali rodiče sami. Zvali jsem dva týdny před svatbou, aby se nikdo neurazil. Jinak by nestihli koupit svatební dar a sehnat si šaty.*“²¹⁵

„*Zvát jsme chodili s manželem. Musí se až do bytu, jinak to není žádné pozvání a bere se to jako urážka, když pozvete někoho telefonem nebo při setkání na ulici. To se prostě nedělá. Někdy jsme taky museli jít zvát dvakrát, protože ti nejváženější příbuzní se zdráhali a dělali okolky, ale to jen tak na oko. Ale musí se pozvat dvakrát, jinak by se také urazili. Zvali jsme tři neděle před svatbou, protože když se zve třeba týden před ní, už je moc krátká doba na to, aby se hosté pořádně připravili.*“²¹⁶

„*Ono se musí zvát ústně, ale když někdo bydlí daleko, tak to nejde, takže jsme telefonovali. Jenže to není dobré, telefonovat, takže jsme museli někam telefonovat i několikrát... Nakonec ale přece jen přijeli všichni, které jsme pozvali, i když dělali, že třeba neprijedou. Ale ty pražské jsme zvali ústně, to by nám neodpustili a nedělá se to.*“²¹⁷

„*Zvali se nejdříve ti nejváženější a nejlepší... První zvaní se konalo měsíc před svatbou, šlo jen o takové ořukávání, pak týden před svatbou znovu. Mezitím se někteří rozzlobili, protože se dozvěděli, že jsme byli u jiné rodiny, která je na stejné úrovni, o den dříve. Pak dělali drahoty a nechtěli na svatbu jít. U těch jsme se byli ponižovat třikrát... Musí se zvát ústně, prosili jsme a slušně žádali, museli jsme až do bytu, jinak by to nebylo řádné pozvání. Někam se opravdu musí několikrát...*“²¹⁸

„*My nemáme žádné svatební oznámení, musí se to říct z očí do očí.*“²¹⁹

„*To se musí osobně, hezky až domů, jinak to není slušné.*“²²⁰

„*Telefonicky to neplatí, nebo jen vzkázat, musíme hezky do bytu.*“²²¹

„*Ústně, jinak to nejde.*“²²²

²¹⁵ Viz rozhovor č. 6, Pavel (viz přílohu č. 2).

²¹⁶ Viz rozhovor č. 14, Božena (viz přílohu č. 2).

²¹⁷ Viz rozhovor č. 23, Ľubica (viz přílohu č. 2).

²¹⁸ Viz rozhovor č. 12, Božena (viz přílohu č. 2).

²¹⁹ Viz rozhovor č. 36, Emil (viz přílohu č. 2).

²²⁰ Viz rozhovor č. 39, Rudolf (viz přílohu č. 2).

²²¹ Viz rozhovor č. 4, Ruženka (viz přílohu č. 2).

„To jsme s manželkou museli chodit zvat osobně, jinak by nikdo nepřišel.“²²³

Respondenti generace B na tutéž otázku odpověděli např.: *„Bud' telefonem, nebo osobně. Ted' už je to jedno.“²²⁴*

„Správně se chodí po bytech... musí se osobně.“²²⁵

„Většinou se chodí do bytu, aby to pozvání platilo, ale když někdo bydlí daleko, a takových příbuzných máme dost, tak se bud' telefonuje nebo napíše.“²²⁶

„Chodí se samozřejmě po bytech. Pozvánky se nepoužívaly určitě.“²²⁷

„Osobně, normálně. Nebo jsme obvolali lidi telefonem – to ty známé. Já si musela svou rodinu pozvat osobně, starým způsobem. Je to tak pro ně lepší, starší to berou vážně.“²²⁸

„Někoho telefonem, to spíš ty mladé, starší si potrpí ještě na ústní pozvání, ale my už na tom tak netrváme.“²²⁹

„Musí se chodit osobně, po telefonu to nikdo nebere jako opravdové pozvání. Bylo mi to trapné, ale musel jsem chodit zvat osobně.“²³⁰

„...musí se až do bytu, telefonicky to nejde, vzkaz to už je velká urážka, to je jako kdyby se řeklo: „Nechod'.“ ... Když někoho pozvete třeba dva dny před svatbou, tak je to taky urážka, ten dotyčný si pak myslí, že jsme ho pozvali, jen aby se neřeklo. Nestačí se připravit, je to urážka... Zvou, aby je někdo nepomluvil, že ho nepozvali, ale on je stejně pomluví, právě proto, že ho pozvali takhle. Ale brání se, že je přece pozvali.“²³¹

„Ústně. Chodili jsme oba do bytu. Ale někoho jsme pozvali i telefonem.“²³²

Lze tedy konstatovat, že pokud jde o zvaní hostů na svatbu, stále zůstává nejčastějším způsob, kdy zvou hosty *snoubenci osobně* (ve 13 případech u generace A a ve 14 případech u generace B). Stoupl počet případů, kdy zvou snoubenci mladé lidi (přátele i příbuzné) *telefonicky*, aniž by to pozvání cítili jako urážku (z 1 případu u generace A na 6 případů u generace B) . Pro zvaní příbuzných bydlících daleko

²²² Viz rozhovor č. 20, Jarmila (viz přílohu č. 2).

²²³ Viz rozhovor č. 35, Štefan (viz přílohu č. 2).

²²⁴ Viz rozhovor č. 30, Lucie (viz přílohu č. 2).

²²⁵ Viz rozhovor č. 21, Roman (viz přílohu č. 2).

²²⁶ Viz rozhovor č. 33, Tibor (viz přílohu č. 2).

²²⁷ Viz rozhovor č. 22, Josef (viz přílohu č. 2).

²²⁸ Viz rozhovor č. 29, Iveta (viz přílohu č. 2).

²²⁹ Viz rozhovor č. 26, Lenka (viz přílohu č. 2).

²³⁰ Viz rozhovor č. 16, Roman (viz přílohu č. 2).

²³¹ Viz rozhovor č. 7, Jitka (viz přílohu č. 2).

²³² Viz rozhovor č. 11, Honza (viz přílohu č. 2).

mladí už nepoužívají *dopis* (na rozdíl od generace A, kde se tento způsob vyskytl ve 3 případech). Na rozdíl od generace A (žádný případ) se u generace B vyskytly 4 případy, kdy zvaly hosty na svatbu pouze *matky snoubenců*. Všichni respondenti generace B na svou svatbu nějakým způsobem hosty zvali, na rozdíl od respondentů generace A, kde ve 3 případech na svatbu *vůbec nezvali*.

Důležité je jak u generace A, tak u generace B, aby snoubenci zvali na svatbu s dostatečným předstihem. Pokud jsou hosté pozvaní těsně před svatbou, berou to jako urážku, jako znamení, že je snoubenci na svatbě nechtějí a pozváním na poslední chvíli jim znemožňují obstarat včas svatební dar a vhodné oblečení na svatbu. Zatímco generace A považuje jiné než ústní pozvání za neslušné, mnozí respondenti generace B už zvali své mladé přátele telefonicky, aniž by to bylo bráno jako urážka.

7.13 Hostina, jídlo

Jídlo a pití pro svatební hostinu se v 80. letech 20. století podle Pelíškové začalo kupovat asi týden před svatbou. Vše se shromáždilo v domě, kde se svatební hostina konala. Většinou to bylo u nevěsty, výjimečně jinde a to jen tehdy, když bylo v nevěstině domě málo místa pro svatební hostinu. Pokud to dovolila finanční situace rodiny, mohla se hostina konat i v restauraci. Tento způsob realizace svatební hostiny se však v 80. letech 20. století objevoval jen zřídka. I přesto, že městské prostředí zvyk pořádání svatební hostiny pod širým nebem postupně potlačoval, i v 80. letech se hostiny na zahradách konaly.²³³

Běžnými jídly byly na svatební hostině v 80. letech 20. století podle Pelíškové řízký s bramborovým salátem a pečená kuřata. Při velkých svatbách byly na stolech už předem připraveny dorty. Hlavní místo mezi nimi zaujímal dort pro nevěstu.²³⁴

²³³ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikáni v průmyslovém městě*, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

²³⁴ Býval tří až čtyřpatrový, nahoře ozdobený cukrovými figurkami představujícími ženicha a nevěstu, nebo cukrovými holoubky. Viz : *Tamtéž*.

Na Slovensku tvoří v současnosti jídelní lístek na svatební hostině většinou polévka, párky, paprikáš, salát, řízky, kapusta, sladkosti. Z nápojů pak víno, pivo a lihoviny.²³⁵

Romské svatební hostině v Čechách v současnosti se literatura nevěnuje.

Tabulka č. 19: Místo konání hostiny

Místo konání hostiny	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Restaurace, klub	-	10
Dům, byt, zahrada	15	8
Kulturní dům	3	2
Hostina se nekonala	2	-
Celkem	20	20

Respondenti generace A měli svatební hostinu většinou v *domě* či *bytě* rodičů jednoho ze snoubenců (celkem 15 případů). Celkem 3 respondenti této kategorie měli hostinu v *kulturním domě*. Ve 2 případech se svatební hostina *nekonala*.²³⁶

Respondenti generace B měli svatební hostinu nejčastěji v *restauraci* či v *klubu* (celkem 10 případů). V *domě* či *bytě* rodičů jednoho ze snoubenců mělo hostinu celkem 8 respondentů. V *kulturním domě* měli svatební hostinu 2 respondenti.

Největší změnou, kterou lze při porovnání obou kategorií konstatovat, je, že respondenti generace A neměli svatební hostinu v *restauraci* či *klubu* ani v 1 případě (na rozdíl od 10 případů u generace B). Klesl počet hostin konaných v *domě* či *bytě* rodičů snoubenců (z 15 případů u generace A na 8 případů u generace B). Počet hostin konaných v *kulturním domě* je poměrně vyrovnaný (3 případy u generace A a 2 případy u generace B). Posun lze sledovat u případů, kdy se žádná svatební hostina *nekonala* (2 případy u generace A, žádný případ u generace B).

²³⁵ Viz : Antol, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci šol. In : Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia* (: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku). Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 168.

²³⁶ Srov. rozhovor č. 13, Regina a rozhovor č. 38, František (viz přílohu č. 2).

Tabulka č. 20: Jídlo na svatební hostině

Jídlo	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Kuřecí / krůtí maso	-	14
Řízek a bramborový salát	7	9
Segedínský guláš	8	8
Knedlíčková polévka	1	10
Hrachová polévka	2	1
Zelňačka	-	1
Obložené mísy	3	9
Uzeniny	9	12
Goja	5	-
Holubki	4	1
Paprikáš	1	-
Lokše*	1	-
Pásky*	1	-
Jídlo z KFC / čínské restaurace	-	2
Čína	-	2
Hranolky s kečupem	-	2
Svíčková omáčka	-	3
Roštěná s rýží	1	-
Zabijačkové pokrmy	2	-
Pečená / mletá masa, masové rolády	5	2
Zelí	8	1
Domácí chléb	-	1
Chlebíčky	4	12
Dorty, zákusky	4	14
Buchty, placky	3	2
Brambůrky, oříšky, tyčinky	-	2

* Lokše jsou placky, pásky říkají Romové biskupskému chlebíčku (srov. rozhovor č. 12, Božena; viz přílohu č. 2).

Nejčastějším pokrmem na svatební hostině byly u generace A *uzeniny* (celkem 9 případů). V 8 případech měli tito respondenti na hostině *segedínský guláš*. Rovněž v 8 případech *zelí* (zelí podle respondentů Romové jedí, když pijí tvrdý alkohol). Dalším nejčastějším pokrmem na svatbě byl *řízek s bramborovým salátem* (celkem 7 případů).

Respondenti generace B měli na svatební hostině nejčastěji *kuřecí* nebo *krůtí maso* (celkem 14 případů) a *dorty* a *zákusky* (rovněž 14 případů). Druhým nejčastějším pokrmem byly *uzeniny* (12 případů) a *chlebíčky* (rovněž 12 případů). Třetím nejčastějším jídlem byla *knedlíčková polévka* (celkem 10 případů).

Při porovnání obou kategorií respondentů vyplývá, že stálým jídlem na svatební hostině je *řízek s bramborovým salátem* (v 7 případech u generace A a v 9 případech u generace B). Dalším stálým pokrmem je *segedínský guláš* (v 8 případech u generace A a rovněž v 8 případech u generace B) a *uzeniny* (v 9 případech u generace A a ve 12 případech u generace B).

Ze svatebních hostin naopak mizí speciální romská jídla. U generace A se při hostině objevovala *goja* (celkem v 5 případech), *paprikáš* (1 případ), *lokše* (1 případ) či *pásy* (1 případ). Tato jídla se přitom u generace B vůbec neobjevila (s výjimkou pokrmu holubki v 1 případě). Na rozdíl od generace A (2 případy) se u generace B nevyskytovaly žádné *zabijačkové pokrmy*. U generace B se naopak vyskytla „novinka“ – švédský stůl (1 případ).²³⁷

Novými jídly podávanými při svatebních hostinách jsou při porovnání obou kategorií *svíčková omáčka* (3 případy), *hranolky s kečupem* (2 případy), *čína* (2 případy), *zelňačka* (1 případ) či *brambůrky, oříšky a tyčinky* (2 případy).

Vzrostl počet případů, kdy se podávaly *chlebíčky* (ze 4 případů u generace A na 12 případů u generace B), *obložené mísy* (ze 3 případů u generace A na 9 případů u generace B), *knedlíčková polévka* (z 1 případu u generace A na 10 případů u generace B), *dorty a zákusky* (ze 4 případů u generace A na 14 případů u generace B).

Respondenti potvrzovali, že na romské svatbě musí být dostatek (až přebytek) jídla. Pokud tomu tak není, svatebčané svatbu nehodnotí dobře. Např. respondentka Božena uvedla, že svatba, na které není dostatek jídla, je „žebrácká“.²³⁸

²³⁷ Srov. rozhovor č. 29, Iveta (viz přílohu č. 2).

²³⁸ Srov. rozhovor č. 12, Božena (viz přílohu č. 2). Dále srov. rozhovor č. 10, Sylva (opravdu velké množství jídla různého druhu) a rozhovor č. 19, Dana (naopak velmi málo jídla).

7.14 Hudba

Věra Pelíšková uvádí, že na romské svatbě v 80. letech 20. století většinou byla hudba zajištěna. Bývala různě velká a různé kvality.²³⁹ Hudebníci obvykle přicházeli až na svatební hostinu.²⁴⁰

Hudbě na romské svatbě v současnosti se literatura podrobněji nevěnuje.

Tabulka č. 21: Hudba na svatbě

Druh hudby	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Romská cimbálová skupina	9	1
Romská moderní skupina ^{a)}	-	11
Housle, basa, harmonika...	2	1
Gramofon, magnetofon ^{b)}	6	4
Sami svatebčané si hráli ^{c)}	1	1
Česká hudební skupina	-	1
Žádná hudba	3	2
Celkem	20	21

a) Hudebníci hrají na saxofon, klávesy či kytary.

b) V této kategorii je zahrnuta i hudba z rádia či kazetového přehrávače.

c) Srov. rozhovor č. 8, Ondřej a rozhovor č. 27, Antonín (viz přílohu č. 2).

Respondentům generace A hrála na svatbě nejčastěji romská *cimbálová skupina* (celkem v 9 případech). Druhým nejčastějším zdrojem hudby byl u této kategorie *magnetofonový přehrávač, gramofon* atd. (celkem 6 případů). Celkem 3 respondenti generace A uvedli, že hudbu na svatbě *neměli*. Ve 2 případech jim hráli romští hudebníci na *housle, basu či harmoniku*. V 1 případě si hráli *svatebčané sami*.

Respondentům generace B hrála na svatbě nejčastěji *romská moderní skupina* (celkem 11 případů). Stejně jako u generace A byl druhým nejčastějším zdrojem

²³⁹ Někdy i jen ve formě jednoho či dvou kytaristů. Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KS VI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

²⁴⁰ Viz : Tamtéž.

hudby u kategorie B – mladí *kazetový přehrávač, rádio* apod. (celkem 4 případy). V 1 případě respondent uvedl, že na jeho svatbě hrála *cimbálová skupina i romská moderní skupina*.²⁴¹ Žádnou hudbu na svatbě neměli 2 respondenti generace B. I v této kategorii si v 1 případě hráli *svatebčané sami*. Zvláštností je u této kategorie i 1 případ, kdy Romům hráli na svatbě *čeští hudebníci*.

Z porovnání obou kategorií zřetelně vyplývá úbytek *romských cimbálových skupin* na svatbách (z 9 případů u generace A na 1 případ u generace B). Důvodem je podle respondentů fakt, že staří Romové umírají a tak cimbálové skupiny zanikají.²⁴² Naopak u generace B se zcela nově, zato ve velkém počtu, objevily *romské moderní skupiny* (celkem 11 případů), které se u generace A vůbec nevyskytovaly. Poměrně vyrovnaný je poměr obou kategorií pokud jde o zdroj hudby ve formě *houslí, basy, či harmoniky* (2 případy u generace A a 1 případ u generace B). Klesl počet případů u zdroje hudby ve formě *magnetofonu, kazetového přehrávače atd.*, a to ze 6 případů u generace A na 4 případy u generace B. Poměrně vyrovnaný je počet případů, kdy na svatbě *žádná hudba* nebyla (3 případy u generace A a 2 případy u generace B).

7.15 Vybírání na nevěstu

Tzv. vybírání na nevěstu se odehrává při tanci. Každý muž, který chce s nevěstou tancovat, jí za tanec zaplatí (obvykle dá peníze na k tomu určený talíř). Není striktně určeno, jakou částku má tanečník za tanec zaplatit. Mí respondenti vybírání na nevěstu při líčení své svatby zmiňovali.

Výše příspěvku se v 80. letech 20. století podle Věry Pelíškové pohybovala v rozmezí od Kčs 100,-- do Kčs 800,--.²⁴³ Podle Evy Davidové se částka obvykle pohybovala mezi Kčs 200,-- a Kčs 1.000,--.²⁴⁴

Na počátku 90. let 20. století na Slovensku se podle Pavla Antola platilo nevěstě za tanec obvykle Kč 50,-- až Kč 100,--. Peníze se podle Antola dávají na

²⁴¹ Proto je součet případů u generace B 21.

²⁴² Srov. např. rozhovor č. 9, Vlado (viz přílohu č. 2).

²⁴³ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

²⁴⁴ Viz : Davidová, Eva. *Romové v městském prostředí Českého Krumlova (1945-1988)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 1-81.

talíř, odkud je vezme matka nevěsty a odevzdá je nevěstě. Tanec ukončí ženich tím, že nevěstu ukradne.²⁴⁵ Vybírání na nevěstu v Česku v současnosti se literatura podrobněji nevěnuje.

Tabulka č. 22: Vybírání na nevěstu – ritualizovaná podoba

Vybraná částka (v Kč)	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Méně než 10.000,--	3	-
10.000 - 20.000,--	2	1
30.000 - 40.000,--	-	2
80.000,--	-	1
Více než 100.000,--	-	1
Zaplatila se svatba	1	2
Nepamatuje si	10	3
Celkem	16	10

Většina respondentů generace A si *nepamatovala*, kolik se při vybírání na nevěstu vybralo peněz (celkem 10 případů). Jeden respondent z této kategorie uvedl, že vybraná částka se rovnala nákladům na svatbu. Celkem 3 respondenti uvedli, že se vybralo méně než Kč 10.000,--. Dva respondenti uvedli, že se vybraná částka pohybovala mezi Kč 10.000,-- až Kč 20.000,--.

Respondenti generace B byli, pokud jde o vybrané částky, konkrétnější. Pouze 3 z nich si *nepamatovali*, kolik peněz se při vybírání na nevěstu vybralo. Ve 2 případech se vybraná částka rovnala nákladům na svatbu. Dva respondenti z této kategorie uvedli, že se vybraná částka pohybovala mezi Kč. 30.000,-- až Kč 40.000,-- . Minimální vybraná částka se pohybovala mezi Kč 10.000,-- až Kč 20.000,-- (v 1 případě). Maximální vybraná částka *přesahovala* Kč. 100.000,-- (v 1 případě).

Vzhledem ke změně režimu v r. 1989 a následující inflaci nelze dost dobře porovnávat vybrané sumy u kategorií generace A a generace B.

²⁴⁵ Viz : Antol, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Šol. In : Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia (: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku)*. Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 168.

Podle respondentů se peníze vybíraly na talíř, který držel starosta, nebo nejváženější strýc, popřípadě otec jednoho ze snoubenců. V některých případech se vybraná částka hlasitě vyhlašovala spolu se jménem dárce, což mohlo mít důvod v tom, aby další tanečník dal víc peněz.²⁴⁶ V jiných případech se naopak vše dělo v tichosti. Nevyhlašovala se ani částka, ani jméno tanečníka, pravděpodobně z důvodu, aby se některý tanečník necítil zahanben kvůli výši částky, kterou nevěstě za tanec daroval.²⁴⁷

Tabulka č. 23: Peníze jako svatební dar*

Vybraná částka (v Kč)	Počet případů	
	Generace A	Generace B
2.000,--	1	-
20.000,--	-	1
60.000,--	-	1
Zaplatila se svatba	-	1
Nepamatuje si	-	2
Celkem	1	5

* Nekonalo se vybírání na nevěstu.

U generace A se vyskytla situace, kdy se *nekonalo* vybírání na nevěstu a místo toho se peníze dávaly svatebním darem, pouze v 1 případě (novomanželé dostali Kč 2.000,--).²⁴⁸

U generace B se situace, kdy se *nekonalo* vybírání na nevěstu a místo toho se peníze dávaly svatebním darem, objevila celkem v 5 případech. Přitom 2 respondenti uvedli, že si *nepamatují*, kolik peněz svatebním darem dostali. V 1 případě novomanželé dostali tolik peněz, že se *rovnaly nákladům* na svatbu. V 1 případě novomanželé dostali Kč 20.000,-- a rovněž v 1 případě dostali Kč 60.000,--.

Při výzkumu jsem zjistila, že se vyskytly případy, kdy se *nekonalo* ani *rituální vybírání na nevěstu*, ani *svatební dary formou peněz*. U generace A tuto situaci uvedli 3 respondenti, u generace B to bylo 5 respondentů.

²⁴⁶ Srov. např. rozhovor č. 27, Antonín (viz přílohu č. 2).

²⁴⁷ Srov. rozhovor č. 11, Honza (viz přílohu č. 2).

²⁴⁸ Tím také zároveň vysvětlují fakt, že se součet respondentů z obou tabulek č. 21 a č. 22 nerovná čtyřiceti.

Při porovnání obou tabulek (č. 22: *Vybírání na nevěstu – ritualizovaná podoba* a č. 23: *Peníze jako svatební dar*) lze konstatovat, že klesl počet případů vybírání na nevěstu v ritualizované podobě (ze 16 případů u generace A na 10 případů u generace B). Naopak stoupl počet případů, kdy se vybírání na nevěstu nekonalo a peníze byly svatebním darem (z 1 případu u generace A na 5 případů u generace B).

7.16 Svatební dary

Jak uvádí Věra Pelíšková, v 80. letech 20. století přetrvávaly při romských svatbách dary novomanželům v podobě jídla a pití, ale objevily se i nové formy svatebních darů, a to především věcné dary do výbavy.²⁴⁹

Svatebním darům u romské svatby v současnosti se literatura nevěnuje.

U generace A se jako svatební dar vyskytlo jídlo a alkohol (2 případy).²⁵⁰ V 1 případě byly svatebním darem peníze.²⁵¹ Nejčastějšími svatebními dary bylo nádobí, skleničky, hrníčky, jídelní servisy, ložní prádlo, ručníky a další vybavení do domácnosti. Ve 3 případech se jako svatební dar vyskytly věci pro miminko. Ve 2 případech respondenti žádné svatební dary nedostávali.

Respondenti generace B v 5 případech žádné věcné svatební dary nedostávali, často proto, že nechtěli. Např. Josef uvedl, že dary nedostávali, protože: „*Od toho se přece vybírají peníze při tanci. Dnes už se to bera tak, že je lepší dát peníze, než nějaké věci, aby dostala třeba třikrát to samé.*“²⁵² Důvod, který uvedl respondent Stano, byl: „*Ne, nevybíralo se na nevěstu, ani jsme nedostávali žádné dary, prostě jsme nechtěli, přijde mi to jako žebrání.*“²⁵³ Iveta na otázku, zda s manželem dostali nějaké svatební dary, odpověděla: „*Ne, dost velký dar bylo to, že jsme měli svatbu*

²⁴⁹ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.*

²⁵⁰ Srov. rozhovor č. 6, Pavel a rozhovor č. 12, Božena (viz přílohu č. 2).

²⁵¹ Srov. tabulka č. 23.

²⁵² Srov. rozhovor č. 22, Josef (viz přílohu č. 2).

²⁵³ Srov. rozhovor č. 3, Stano (viz přílohu č. 2).

*úplně zadarmo. A na tom se podíleli jak kamarádi, tak příbuzní.*²⁵⁴ Respondent Honza uvedl: *„Ne, u nás se dary nedávají a neberou. Jen se vybírá při tancování.*²⁵⁵

Respondentka Ilona ovšem na danou otázku odpověděla: *„Ne, nedostávali. Babička totiž všem řekla, že si nic nezasloužíme. Takže jsme nedostali nic.*²⁵⁶ Josef na otázku týkající se svatebních darů odpověděl: *„Dostali jsme asi dva tisíce, od bratra a od švagrů, jinak nic. Nebyla to dobrá svatba, takže jsme nemohli nic čekat.*²⁵⁷

V 5 případech byly u generace B jediným svatebním darem peníze.²⁵⁸ V ostatních případech respondenti generace B dostávali nejčastěji nádobí, zařízení do bytu a do kuchyně, elektrické spotřebiče (překapávač, žehlička, mikrovlnná trouba) či ložní prádlo. I u této kategorie se jako svatební dar vyskytovaly jídelní servisy a nádobí.

Při porovnání darů u obou kategorií lze tedy konstatovat, že stoupl počet snoubenců, kteří žádné dary nedostávali, protože nechtěli (z 1 případů u generace A na 5 případů u generace B). Povaha věcných svatebních darů se však nijak radikálně nezměnila, u obou kategorií šlo převážně o věci do domácnosti.

7.17 Oblečení nevěsty a ženicha

Oděvem nevěst generace A byla při sňatku nejčastěji sukně a halenka (celkem 5 případů). Druhým nejčastějším oděvem byl kostýmek (4 případy)²⁵⁹. Dále to byly (vždy v 1 případě) dlouhé béžové šaty, světle modré šaty, žluté šaty a „sváteční“ šaty. Zbývající respondenty měly bílé svatební šaty (7 případů).

Nevěsty generace B měly ve většině případů bílé svatební šaty. Tyto ženy tedy přejala formu svatebního ošacení od majoritní společnosti. Výjimku tvořily pouze tři nevěsty, které měly kostýmek (2 případy) a krátké bílé šaty (1 případ).

Při porovnání obou kategorií lze tedy zjistit, že se znatelně zvýšil počet nevěst, které měly v den sňatku bílé svatební šaty (ze 7 případů u generace A na 17 případů u generace B).

²⁵⁴ Srov. rozhovor č. 29, Iveta (viz přílohu č. 2).

²⁵⁵ Srov. rozhovor č. 16, Roman (viz přílohu č. 2).

²⁵⁶ Srov. rozhovor č. 15, Ilona (viz přílohu č. 2).

²⁵⁷ Srov. rozhovor č. 40, Josef (viz přílohu č. 2).

²⁵⁸ Srov. tabulka č. 23.

²⁵⁹ Různé barvy, např. béžová či žlutá.

Pokud jde o respondenty – muže, ti měli u obou kategorií ve všech případech oblek (tmavý nebo proužkovaný), pouze v 1 případě u muže generace B šlo o smoking.

7.18 Čepení nevěsty

Při svatbách v 80. letech 20. století se v naprosté většině případů od čepení nevěst upouštělo a nahrazovalo se tancem s nevěstou nebo prostým vybíráním na nevěstu.²⁶⁰

Pavol Antol zmiňuje čepení nevěsty na Slovensku pouze s tím, že ho po ukončení redového tance dělají vdané ženy.²⁶¹

Čepení romských nevěst v současnosti se literatura nevěnuje.

Pokud jde o nevěsty generace A, byly začepeny ve 4 případech.²⁶² Nevěsty generace B byly začepeny ve 3 případech.²⁶³ Množství případů čepení nevěst je tedy poměrně vyrovnané.

Respondenti generace B často ani nevěděli, co čepení nevěst je,²⁶⁴ popřípadě uváděli podobné odpovědi, jako respondentka Iveta: „*To už se dávno nedělá.*“²⁶⁵

Podrobněji průběh čepení nevěsty popisovali pouze respondenti generace A (pokud se na jejich svatbě čepení konalo). Např. respondentka Ľubica uvedla: „*Asi v osm hodin večer mě tety převlékly a zpívaly u toho. Převlékly mě do takových usedlých šatů, které byly jedné z nich, pak jsem jí je vrátila.*“²⁶⁶ Respondentka Božena své čepení popsala takto: „*Pak přišel svatý hřeb, kdy jsem byla začepená, převlékla jsem se a už jsem nebyla slečna, ale žena. Přišly ty babizny a začaly zpívat písničku o tom, že mě začepujou jako slečnu, ale až mě svléknou a obléknou do jiných šatů, budu už mladá paní. Zpívaly a maminka plakala. Když mě začepili, dala*

²⁶⁰ Viz : Tamtéž.

²⁶¹ Viz : Antol, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Šol. In : Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia (: zo života a kultúry Cigánov-Rómo na Slovensku)*. Bratislava : Inter Science Press, 1992, s. 168.

²⁶² Srov. rozhovor č. 12, Božena, rozhovor č. 23, Ľubica, rozhovor č. 35, Štefan a rozhovor č. 36, Emil (viz přílohu č. 2).

²⁶³ Srov. rozhovor č. 18, Monika, rozhovor č. 30, Roman a rozhovor č. 33, Tibor (viz přílohu č. 2).

²⁶⁴ Srov. rozhovor č. 26, Lenka a rozhovor č. 31, Vojtěch (viz přílohu č. 2).

²⁶⁵ Srov. rozhovor č. 26, Iveta (viz přílohu č. 2).

²⁶⁶ Srov. rozhovor č. 23, Ľubica (viz příloha č. 2).

*jsem svůj závoj nejstaršímu družbovi, on ho dal na hůl a zpíval, že už nejsem slečna, ale žena, a chtěl závoj vyplatit, ženich ho musel zaplatit.*²⁶⁷

Respondent Emil o čepení uvedl toto: „...ale čepili ji, ale spíš jen tak z legrace. Já u toho zrovna nebyl, to je spíš ženská věc.“²⁶⁸ Respondent Štefan na otázku, zda byla nevěsta začepená, odpověděl: „Jestli to je to, jak se z nevěsty stane normální žena, tak ano. Staré tety zpívaly něco a převlékly ji. A pak jsme šli spát a ostatní se ještě bavili.“²⁶⁹

7.19 Zvláštnosti

Věra Pelíšková uvádí, že se někteří její informátoři při popisu svatby konané v 80. letech 20. století zmiňovali o pohazování novomanželů před národním výborem rýží nebo solí jako symbolem bohatství. Také při návratu z národního výboru do domu, ve kterém se konala svatební hostina, zaznamenala Pelíšková další zvyky, jako např. povinnost ženicha přenést nevěstu přes práh v náručí nebo úklid střepů z rozbitého nádobí. Podle Pelíškové k převzetí těchto zvyků došlo s největší pravděpodobností v původním sídle Romů na Slovensku a v průběhu jejich života v průmyslovém městském prostředí.²⁷⁰

Zcela novým prvek byl v 80. letech 20. století únos nevěsty, ke kterému mohlo dojít během volné zábavy při svatební hostině. Tento prvek byl zřetelně nově přejatý a v této době se vyskytoval velmi zřídka.²⁷¹

Pokud jde o respondenty generace A, tak z jejich odpovědí vyplývá, že na svatbě nedodržovali zvyky jako je rozbíjení talíře, házení rýže nebo soli či únos nevěsty. Tito respondenti např. říkají: „To nejsou naše zvyky.“²⁷² „My jsme měli svoje zvyky.“²⁷³ „To nejsou cikánské zvyky.“²⁷⁴ „My máme svoje, vy máte svoje.“²⁷⁵ „Ne, to k romácké svatbě nepatří.“²⁷⁶

²⁶⁷ Srov. rozhovor č. 12, Božena (viz přílohu č. 2).

²⁶⁸ Srov. rozhovor č. 36, Emil (viz přílohu č. 2).

²⁶⁹ Srov. rozhovor č. 35, Štefan (viz přílohu č. 2).

²⁷⁰ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

²⁷¹ Viz : Tamtéž.

²⁷² Srov. rozhovor č. 6, Pavel (viz přílohu č. 2).

²⁷³ Srov. rozhovor č. 44, Květa (viz přílohu č. 2).

Respondenti generace B na rozdíl od generace A, že výše uvedené zvyky dodržují. Pokud jde o rozbíjení talíře, vyskytlo se v 8 případech, přičemž respondent Josef uvedl: „*Talíř je určitě náš zvyk.*“²⁷⁷ Házení rýže na novomanžele se vyskytlo v 5 případech a v 1 případě šlo o házení soli. Zvyk únosu nevěsty se vyskytl ve 4 případech. Ve 3 případech se vyskytl zvyk přenášení nevěsty přes práh.

Podle respondentky Růženky (z generace A) je důvodem toho, že mladí Romové výše uvedené zvyky při svatbě dodržují, to, že se chtějí ukázat majoritní společnosti, jak se jí přizpůsobují a že jsou stejní.²⁷⁸ Podle respondentky Boženy (z generace A) je důvodem to, že tyto zvyky mladí Romové „...*odkroukali od bílých. My jsme se s vámi tak sžili, že všechno přebíráme... Naši mladí vidí v televizi i u vás, jak se žije, a chtějí tak žít také.*“²⁷⁹

Důvodem přebírání svatebních zvyků majoritní společnosti je patrně fakt, že se mladí Romové cítí být součástí české kultury.

7.20 Po svatbě

Podle Věry Pelíškové²⁸⁰ Romové v 80. letech 20. století stále více upouštěli od patrilokality²⁸¹. Jak romské domácnosti přecházely od velkorodinného způsobu života k domácnostem nukleárních rodin, bývala mladá partnerství obvykle neolokální.²⁸²

²⁷⁴ Srov. rozhovor č. 23, Ľubica (viz přílohu č. 2).

²⁷⁵ Srov. rozhovor č. 27, Antonín (viz přílohu č. 2).

²⁷⁶ Srov. rozhovor č. 33, Tibor (viz přílohu č. 2).

²⁷⁷ Srov. rozhovor č. 32, Jan (viz přílohu č. 2).

²⁷⁸ Srov. rozhovor č. 4, Růženka (viz přílohu č. 2).

²⁷⁹ Srov. rozhovor č. 12, Božena (viz přílohu č. 2).

²⁸⁰ Viz : Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha 1988, s. 19-48.

²⁸¹ Novomanželé bydlí s rodiči manžela.

²⁸² Novomanželé bydlí sami, tzn. nebydlí ani s rodiči ženy, ani s rodiči muže.

Tabulka č. 24: Bydliště po svatbě

Bydliště	Počet případů	
	Generace A	Generace B
Patrilokalita	6	5
Matrilokalita	3	7
Vlastní byt	11	8
Celkem	20	20

Poměrně vysoký počet případů, kdy respondenti generace A bydleli po svatbě *ve vlastním bytě* (celkem 11 případů) lze vysvětlit tím, že za totalitního režimu v ČSSR novomanželé byty dostávali. Jak vypověděli někteří z mých respondentů, byt byl někdy hlavním důvodem sňatku.²⁸³

Nejčastějším „bydlištěm“ byl po svatbě *vlastní byt* jak u generace A (11 případů), tak u generace B (8 případů). *Patrilokalita* se u generace A objevila celkem v 6 případech, u generace B celkem v 5 případech. *Matrilokalita*²⁸⁴ se u generace A objevila pouze ve 3 případech, zatímco u generace B v 7 případech.

Lze tedy konstatovat tuto změnu: Stoupl počet případů *matrilokality* (ze 3 případů u generace A na 7 případů u generace B). Naopak klesl počet případů, kdy novomanželé po svatbě bydlí *ve vlastním bytě* (z 11 případů u generace A na 8 případů u generace B). Poměrně vyrovnaná situace zůstala, pokud jde o *patrilokalitu* (6 případů u generace A a 5 případů u generace B).

²⁸³ Srov. rozhovor č. 34, Josef a rozhovor č. 38, František (viz přílohu č. 2).

²⁸⁴ Novomanželé bydlí u rodičů manželky.

8. Závěr

Závěrem se pokusím shrnout výše konstatované změny týkající se podoby romské svatby.

Pokud jde o *výběr partnera*, tak zatímco všichni respondenti generace B si svého partnera vybrali sami, dvěma respondentům generace A vybraly partnerku jejich matky.

Průměrný sňateční věk u žen ve mnou zkoumané skupině zvýšil o 2,25 let (z 18,6 let u kategorie A – staré na 21,15 let u kategorie B – mladé). U mužů ve mnou zkoumané skupině se průměrný sňateční věk zvýšil o 1,5 roku (z 22,05 let na 23,55 let).

Počet *mangavipen* se ve mnou zkoumané skupině při porovnání obou kategorií trochu poklesl (ze 13 případů konání mangavipen u generace A na 10 případů u generace B). Obřad mangavipen se stal formálnější a společensky uzavřený.

Pokud jde o *loučení se svobodou*, zjistila jsem změnu v přístupu žen k tomuto zvyku. Zatímco ženy generace A se vůbec se svobodou neloučily, ženy generace B se loučily se svobodou v 5 případech). U mužů zůstal počet loučících se se svobodou poměrně vyrovnaný (6 případů u generace A a 7 případů u generace B).

Pokud jde o *formu obřadu*, u obou kategorií respondentů převažuje obřad úřední. Musím však konstatovat nárůst církevních obřadů (ze 3 případů u generace A na 10 případů u generace B). U generace B se také nově objevuje situace, kdy mají snoubenci svatbu jak na úřadě, tak v kostele (ve 2 případech).

Pokud jde o *financování svatby*, u generace A převažovala situace, kdy svatbu platili rodiče snoubenců napůl (15 případů). U generace B však převažuje situace, kdy si snoubenci platí svatbu sami (13 případů).

Pokud jde o *děti před sňatkem nebo těhotenství při svatbě*, tak zatímco u generace A převažovala situace, kdy byla nevěsta při svatbě těhotná (9 případů), u generace B převažovala situace, kdy nevěsta v den sňatku neměla žádné děti ani nebyla těhotná (11 případů). Klesl počet žen, které byly při sňatku těhotné (z 9 případů u generace A na 4 případy u generace B). Stoupl však počet žen, které měly před svatbou jedno dítě (ze 2 případů u generace A na 4 případy u generace B).

Žádná výrazná změna se neprojevila v pohledu respondentů na *smysl obřadu* (smysl obřadu respondenti viděli v esteticko-emočním prožitku, v symbolickém aktu

potvrzujícím vztah, nebo pro ně byl obřad formalitou anebo o smyslu svatebního obřadu nepřemýšleli).

Nejčastějším způsobem *zvaní hostů* na svatbu zůstává situace, kdy zvou hosty snoubenci osobně (ve 13 případech u generace A a ve 14 případech u generace B). Zvýšil se počet případů, kdy zvou snoubenci mladé lidi telefonicky, aniž by se pozvání urazili (z 1 případu u generace A na 6 případů u generace B). Pro zvaní příbuzných, kteří bydlí daleko, se už neužívá dopis (zatímco u generace A tohoto způsobu využili 3 respondenti). Novým prvkem při zvaní na svatbu je situace, kdy zvou hosty pouze matky snoubenců (2 případy u kategorie B). U generace A snoubenci na svatbu ve 3 případech vůbec nezvali, zatímco respondenti generace B na svatbu zvali vždy.

Pokud jde o *hosty na svatbě*, jejich počet u generace A se nejčastěji pohyboval mezi 31 – 40 osobami (5 případů). U generace B se počet hostů na svatbě nejčastěji pohyboval mezi 21 – 30 osobami (5 případů). Lze tedy konstatovat, že počet hostů na svatbě se u generace B oproti generaci A snížil. Stoupl však počet svateb, na něž jsou zváni i přátelé snoubenců (ze 4 případů u generace A na 10 případů u generace B).

Výraznou změnu jsem konstatovala, pokud jde o *osobu, která řídila svatbu*. Stoupl totiž počet případů, kdy svatbu nikdo neorganizoval (ze 6 případů u generace A na 12 případů u generace B). Nepatrně se snížil počet případů, kdy svatbu řídil strýc ženicha (z 8 případů u generace A na 6 případů u generace B).

Při porovnání obou kategorií respondentů jsem zjistila, že stoupl počet případů, kdy se *před hostinou* nekonal žádný *projev* (ze 6 případů u generace A na 10 případů u generace B). Naopak klesl počet případů, kdy měl projev před hostinou strýc ženicha (z 9 případů u generace A na 4 případy u generace B).

Změna se projevila také, pokud jde o *místo konání hostiny*. Zatímco respondenti generace A ani v jednom případě svatební hostinu v restauraci či klubu nepořádali, respondenti generace B ji zde pořádali v 10 případech. Poklesl počet hostin konaných v domě či bytě rodičů snoubenců (z 15 případů u generace A na 8 případů u generace B). Zatímco ve 2 případech u generace A se svatební hostina vůbec nekonala, u generace B se svatební hostina konala vždy.

Stálým *jídlem* na svatební hostině je řízek s bramborovým salátem (7 případů u generace A a 9 případů u generace B), segedínský guláš (8 případů u generace A a rovněž 8 případů u generace B) a uzeniny (9 případů u generace A a 12 případů u

generace B). Musím konstatovat, že na svatebních hostinách mizí speciální romská jídla. Ta se u generace B vůbec neobjevují (s jednou výjimkou, kdy měli snoubenci na hostině holubki). U generace B se také vůbec neobjevily zabijačkové pokrmy (na rozdíl od generace A, kde se objevily ve 2 případech). Vzrostl počet případů, kdy se na hodovním stole objevily chlebíčky (ze 4 případů u generace A na 12 případů u generace B), obložené mísy (ze 3 případů u generace A na 9 případů u generace B), knedlíčková polévka (z 1 případu u generace A na 10 případů u generace B) a dorty a zákusky (ze 4 případů u generace A na 14 případů u generace B). Novými jídly jsou u generace B – mladí svíčková omáčka, hranolky s kečupem a čína.

Pokud jde o *hudbu* na svatbě, musím konstatovat zřetelný pokles romských cimbálových skupin (z 9 případů u generace A na 1 případ u generace B). Naopak zcela novým jevem jsou romské moderní skupiny (11 případů u generace B). Poklesl také počet případů, kdy byl zdrojem hudby magnetofon, kazetový přehrávač apod. (ze 6 případů u generace A na 2 případy u generace B). Vyrovnáný je počet případů, kdy na svatbě žádná hudba nehrála (3 případy u generace A a 2 případy u generace B).

Klesl počet případů, kdy se konalo *vybírání na nevěstu v ritualizované podobě* (ze 16 případů u generace A na 10 případů u generace B). Stoupl naopak počet případů, kdy se *vybírání na nevěstu* nekonalo a peníze byly snoubencům předány formou svatebního daru (z 1 případu u generace A na 5 případů u generace B).

Pokud jde o věcné *svatební dary*, stoupl počet případů, kdy snoubenci dary nedostávali, často proto, že nechtěli (z 1 případu u generace A na 5 případů u generace B). Povaha věcných svatebních darů se nezměnila, obvykle šlo o věci do domácnosti (u obou kategorií).

Oblečení ženicha se při porovnání obou kategorií nezměnilo. Ve všech případech měli muži ve svatební den tmavý nebo proužkovaný oblek (výjimkou byl jeden respondent kategorie B – mladí, který měl smoking). U žen zřetelně stoupl počet žen, které měly ve svatební den bílé svatební šaty (ze 7 případů u generace A na 17 případů u generace B).

Pokud jde o *čepení nevěsty*, nezaregistrovala jsem v počtu případů žádnou větší změnu. Nevěsta byla začepená ve 4 případech u generace A a ve 3 případech u generace B.

Zvláštnosti, jako je rozbíjení talíře, házení rýže nebo soli na svatebčany, únos nevěsty nebo přenášení nevěsty přes práh, se u respondentů generace A vůbec

neobjevovaly. U generace B tomu však bylo jinak. Rozbíjení talíře se objevilo v 8 případech, házení rýže nebo soli v 5 případech, únos nevěsty ve 4 případech a přenášení nevěsty přes práh ve 3 případech.

Pokud jde o *bydliště* ženicha a nevěsty *po svatbě*, při porovnání respondentů obou kategorií musím konstatovat, že se zvýšil počet případů matrilokality (ze 3 případů u generace A na 7 případů u generace B). Naopak se snížil počet případů, kdy novomanželé bydleli po svatbě ve vlastním bytě (z 11 případů u generace A na 8 případů u generace B). Pokud jde o patrilokalitu, zůstal počet případů poměrně vyrovnaný (6 případů u generace A a 5 případů u generace B).

Současnou podobu romské svatby (pokud jde o skupinu mých respondentů) ovlivňuje podoba romského svatebního obřadu v minulosti, prvky vesnické slovenské svatby a také české svatební zvyky. Tradiční romské prvky přitom postupně ustupují. Mladí respondenti žijící na Smíchově vykazují, pokud jde o svatební rituály, snahu po vyrovnání se s majoritní společností.

9. Resumé

The subject of this extended essay is „The Gipsy Wedding“. I try to describe the gipsy wedding of the past, gipsy wedding of the second half of the 20th century and gipsy wedding of the present and I try to find differences among them. The main bases of the essay are interviews with men who declare themselves as Gypsies and books concerned gipsy problems.

A part of the essay is devoted to gipsy nationality and history. A part of the essay is devoted to description of my informants and to the place of residence of my informants.

The annex of the essay includes interviews with my informants, photos of one informant's wedding and gipsy love songs.

9. Použitá literatura

- Acton, Thomas; Gallant, David; Vondráček, Pavel. *Romové*. 1. vyd. Praha : Svojtka and Co., 2000.
- Antalová, Ingrid. *Chaos totalos*. 1. vyd. Praha : G plus G, 2002.
- Běňa, M. *Cikáni*. Vyd. neuvedeno. Praha : B. Kočí, 1923.
- Böhm, Josef. *Monografie města Smíchova s dvěma popisnými plány*. 1. vyd. Praha : Smíchovská rada městská, 1882.
- Bologne, Jean-Claude. *Svatby (: Dějiny svatebních obřadů na Západě)*. Přel. B. Chvojková. 1. vyd. Praha : Volvox Globator, 1997.
- Davidová, Eva. *Cesty Romů 1945-1990 = Romano drom 1945-1990 (: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku)*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1995.
- Davidová, Eva. *Čhajori romaňi = Romská dívenko (: Výbor z romské písňové poezie)*. 1. vyd. Praha : Karel Holub – Ars Bohemica, 1999.
- Davidová, Eva. *Romové v městském prostředí Českého Krumlova (1945-1988)*. In : *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 12, *Cikáni v průmyslovém městě*, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha, 1988, s. 1-81.
- Fraser, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
- Gabal, Ivan; Václavíková-Helšusová, Lenka. *Migrace v rozšířené Evropě*. 1. vyd. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2002.
- Geertz, Clifford. *Interpretace kultur (: vybrané eseje)*. Přel. H. Červinková, V. Hubinger, H. Humlíčková. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000.
- Genep, van Arnold. *Přechodové rituály (: systematické studium rituálů)*. Přel. H. Beguivinová. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1996.
- Hendl, Jan. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Vyd. neuvedeno. Praha : Karolinum, 1997.
- Horváthová, Emília. *Cigáni na Slovensku (: Historicko-etnografický náčrt)*. 1. vyd. Bratislava : Slovenská akademie věd, 1964.
- Horváthová, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Horváthová, Jana. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. 1. vyd. Praha : MŠMT, 1998.

- Hübschmanová, Milena. *Šaj pes dovakeras = Můžeme se domluvit*. 4. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1998.
- Jakoubek, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu (: Tractatus culturo(mo)logicus)*. 1. vyd. Praha : Socioklub, 2004.
- Jakoubek, Marek; Hirt, Tomáš. *Romové : kulturologické etudy (: etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. 1. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, s. r. o., 2004.
- Jakoubek, Marek; Poduška, Ondřej. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. 1. vyd. Brno : Doplněk, 2003.
- Jureček, Zdeněk. Věk snoubenců a plodnost manželství. *Demografie (: Revue pro výzkum populačního vývoje)*. 1960, roč. 2, č. 1. s. 13.
- Kol. aut. *Černobílý život*. 1. vyd. Praha : Gallery, 2000.
- Kol. aut. *Kniha o Praze 5*. 1. vyd. Praha : Milpo, 1996.
- Kol. aut. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule*. 1. vyd. Praha : Úřad vlády České republiky, 2003.
- Kol. aut. *Romové – O Roma (: Tradice a současnost)*. 1. vyd. Brno : Muzeum romské kultury, 1999.
- Kol. aut. *Romové – reflexe problému (: Soubor textů k romské problematice)*. 1. vyd. Praha : Sofis, 1997.
- Kol. aut. *Romové v České republice (1945-1998)*. 1. vyd. Praha : Socioklub, 1999.
- Kol, aut. *Romové ve městě*. 1. vyd. Praha : Socioklub, 2002.
- Kol, aut. *Stará dělnická Praha (: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939)*. 1. vyd. Praha : Academia, 1981.
- Kretschmerová, Terezie. Vývoj obyvatelstva ČR v r. 2003. *Demografie (: Revue pro výzkum populačního vývoje)*. 2004, roč. 46, č. 3, s. 157.
- Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Přel. M. Hübschmanová. 2. vyd. Praha : Triáda, 2002.
- Mann, Arne B. *Neznámi Rómovia (: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku)*. 1. vyd. Bratislava : Inter Science Press, 1992.
- Mann, Arne B. *Romský dějepis*. 1. vyd. Praha : Fortuna, 2001.
- Mann, Arne B.; Kováč, Milan. *Boh všetko vidí (: Duchovný svet Rómov na Slovensku)*. 1. vyd. Bratislava : Chronos, 2003.

- Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha : Slon, 2002.
- Nečas, Ctibor. Cikáni na Moravě a ve Slezsku do první třetiny 20. st. *Český lid*. 2000, roč. 87, č. 4, s. 245.
- Nečas, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1994.
- Nečas, Ctibor. *Historický kalendář (: Dějiny českých Romů v datech)*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1997,
- Nečas, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999.
- Pelíšková, Věra. *Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství)*. In : Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 12, Cikáni v průmyslovém městě, část 3. Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV. Praha, 1988, s. 19-48.
- Říčan, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak (: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti)*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998.
- Srb, Vladimír. *1000 let obyvatelstva Českých zemí*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2004.
- Srb, Vladimír. Cikáni v Československu. *Demografie (: Revue pro výzkum populačního vývoje)*. 1969, roč. 11, č. 3, s. 193-195.
- Srb, Vladimír. Národnost obyvatelstva v letech 1945-1975. *Demografie (: Revue pro výzkum populačního vývoje)*. 1975, roč. 17, č. 2, s. 99.
- Srb, Vladimír; Fesenko, Petr. Československé tabulky sňatečnosti a rozvodovosti 1970/1971. *Demografie (: Revue pro výzkum populačního vývoje)*. 1975, roč. 17, č. 1. s. 11.
- Strauss, Anselm; Corbinová, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu (: Postupy a techniky zakotvené teorie)*. Přel. S. Ježek. 1. vyd. Boskovice : Albert, 1999.
- Šišková, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001.
- Zuzánková, Naděžda. Počet cikánského obyvatelstva a jeho rozmístění v ČSSR. *Český lid*. 1982, roč. 69, č. 2, s. 77-79.

11. Přílohy

10.1 Příloha č. 1: Soupis standardizovaných otázek

1. V kolika letech jste se vdávala / ženil?
2. Kolik je vám let?
3. Jakého jste původu?
4. Měli jste mangavipen? Kdo ho organizoval a jak probíhal?
5. Měli jste církevní svatbu nebo svatbu na úřadě?
6. Jak probíhala vaše svatba?
7. Měli jste někoho, kdo svatbu řídil?
8. Jak a koho jste na svatbu zvali?
9. Kde se svatba konala?
10. Jaké jste měli oblečení? Měli jste šaty ozdobené myrtou?
11. Jakou jste měli hudbu?
12. Vybírali jste při tanci na nevěstu? Pokud ano, kolik se vybralo?
13. Jaké jste měli jídlo?
14. Kde jste měli hostinu?
15. Měl někdo před hostinou projev nebo řeč?
16. Kdo svatbu platil?
17. Dostávali jste svatební dary? Pokud ano, jaké?
18. Loučil(a) jste se se vy a váš partner se svobodou?
19. Házeli na vás při cestě z kostela / radnice svatebčané rýži?
20. Unesli nevěstu?
21. Byla nevěsta začepená?
22. Měla nevěsta kytku? Co s ní po svatbě dělala?
23. Kde jste po svatbě bydleli?
24. Je pro vás svatba důležitá? Jaký je podle vás její smysl?
25. Mají pro vás význam tradiční svatební prvky?

10.2 Příloha č. 2: Rozhovory s respondenty

Rozhovory jsou vzhledem k odkazům v textu práce řazeny v pořadí, v jakém jsem je získala (nejsou tedy řazeny podle jednotlivých kategorií).

*Rozhovor č. 1: Irinka, 46 let, uklízečka na nádraží
vdávala se v 19 letech, manželovi bylo 24 let*

Měli jste před svatbou mangavipen?

Manžel přišel s rodiči. Byla to vlastně jejich první návštěva a dojednala se na ní celá svatba. Chodili jsme spolu asi dva a půl měsíce. A skoro od začátku jsme spolu žili u mých rodičů. Později jsme dostali svůj byt.

Kde jste svatbu měli? Na úřadě nebo v kostele?

Na úřadě.

Organizoval někdo svatbu?

Hlavní strýc, ten všechno vyřizuje. Byl z manželovy strany. Staral se o všechno, aby celá svatba měla hladký průběh a na nic se nečekalo a aby se nikdo nenudil.

Kolik lidí na svatbě bylo?

Asi sto padesát, možná i víc. Byli to hlavně příbuzní, ale i známí a kamarádi.

Měli jste vybírání na nevěstu při tanci?

To víte, že měli. Bez toho by to nešlo.

A kolik se nevěstě za tanec platí?

Dost, 10 000 – 20 000 Kč. Za jeden tanec. On se nepodcení. Zvou se takoví, kteří na to mají.

A co nevěsta s penězi dělá?

To není určený, prostě jsme si to nechali pro sebe.

Jaké jste měli šaty?

Já měla takový kostýmek, nějaká krémová barva, nebo béžová, už nevím a na fotkách to není tak poznat. Manžel měl oblek po bratrovi.

Když zvete na svatbu, zvete ústně nebo svatebním oznámením?

Řekneme jim to, když je potkáme, třeba na ulici, nebo za nimi zajdeme. Oznámení my nemáme. Svatba je většinou v pátek nebo v sobotu, protože lidi chodí do práce. Jiný den by asi moc lidí nepřišlo.

Bere se jako urážka, když někoho na svatbu nepozvete?

Ne, proč? Když se s někým pohádáte, tak ho přece nepozvete.

Měli jste družby a družičky?

To mají všichni.

Kde se svatba konala?

Objednal se sál, takže na sále, protože máme malé byty. Svatba se platila dohromady, ale když už mají novomanželé děti, tak si to platí sami a rodiče přispívají.

Loučila jste se vy nebo váš manžel se svobodou?

Ne.

Jakou jste měli hudbu?

Bez muziky není svatba. Někdo má cimbálovku, někdo kytary, my měli cimbálovku.

Měl starosta projev?

Měl, ale někdy ho nemá. Všem jako oznámil, že jsme se vzali a že je tady nová rodina a popřál nám zdraví, štěstí, hodně dětí a tak, jak se to přává.

A starosta je u každé svatby?

Ne.

Myslíte si, že je svatba důležitá?

Ne.

A co romské, typické prvky? Jsou důležité?

Ne.

Takže není důležité, aby se uchovávaly?

Ne. Žádný tradice už nejsou důležitý. Ted' se lidi rozváděj, berou, jak se jim zachce. Ted' je to jako u vás. Dřív to bylo lepší, to nevěděli, co je to rozvod. Taky Olaši měli krásné svatby, ale já na žádné nebyla. Tam už se točí prachy, nevěsta se vykupuje. Daj za nevěstu 200 – 300 tisíc. Podle toho, jak vypadá a jak je mladá. Čím je mladší a hezčí, tím za ní chtějí víc. A taky musí být panna. Nemůže si dovolit nebýt panna.

Přejímají Romové hodně naše prvky?

Jo jo.

A proč? Proč si myslíte, že to tak je, proč Romové přejímají naše zvyky?

Jo, je to čím dál tím horší. To je ta demokracie. Ale ta vaše svatba je hezčí, bohatší, než naše.

To jo, vaše se mi nelíbí, vy dáte v hospodě svíčkovou, a je to. To my toho máme víc. Taky máme svoje speciální jídla, jí se holubki a goja.

Jaké jste vlastně měli jídlo?

Měli jsme ty holubki i goju a různá jiná jídla ze zelí i zelí samotné, to když se pije. A taky jsme měli hodně masa, i řízky. Sladkého nic, třeba jako vy děláte koláče, tak to my vůbec.

Rozhovor č. 2: Darina, 49 let, žena v domácnosti
vdávala se v 22 letech, manželovi bylo 24 let

Měla jste před svatbou mangavipen?

Ne, to už se za mě nedělalo. My měli jen svatbu. Já už měla dcery a čekala jsem syna. Než jsme se vzali, proběhly takové hodně formální námluvy, protože já už měla ty děti. Manžel přinesl láhev, přišel se starostou a nejdřív starosta říkal mým rodičům, že mě chce pro Mirka a manžel pak také říkal, že mě chce za svou ženu. Ale to bylo opravdu jen tak, všichni dávno věděli, že spolu zůstaneme, když už spolu máme dítě a žijeme spolu u nás. Nebyly to žádné mangavipen, jaké se dělaly ještě dřív.

Jak tedy probíhala svatba?

Bylo tam plno svědků s vlajkama, už nevím, co na nich bylo. Těch svědků bylo šest, měli flašku, přišli do bytu a hráli. Pěšky jsme pak šli až na radnici. Když jsme se vrátili, měli jsme v bytě mých rodičů hostinu. Potom se tancovalo. Jeden strýc, kterého jsme si zvolili za starostu, vzal šátek a vybíral peníze, které jsem pak dostala. Vybralo se hodně, protože svatba se nám tak zaplatila. Platili jsme si ji s manželem sami.

Jaké jste měla vy a váš manžel šaty?

Já měla kostýmek, ne bílé šaty, už jsem měla čtyři děti, takže jsem měla jen závoj. Manžel měl oblek půjčený od bratra.

Házeli na vás rýži, rozbíjeli jste talíř a byla jste začepená?

Ne, rýži ani talíř jsme neměli, to jsou přece vaše zvyky, i když už jsem viděla, že dnešní mladí Romové to dělají. Tenkrát jsme to ještě neznali. A začepená jsem nebyla, to už se nedělalo. Nebo aspoň na naší svatbě ne. Když skončil tanec, kdy se na mě vybíralo, vzal mě manžel za ruku, vzali jsme peníze a odešli jsme spát. Ostatní se ještě bavili.

Jak jste na svatbu zvali?

Můj manžel a můj otec chodili po příbuzných. Na svatbě jsme měli jen samé příbuzné, asi čtyřicet lidí. Pamatuju si, že jim zvaní trvalo asi tři dny, než je všechny obešli. Všude dostali něco na povzbuzení, takže si to opravdu užili.

Loučila jste se vy a váš manžel se svobodou?

Já tedy určitě ne, ženy se snad se svobodu neloučí. A manžel, nevím o tom, že by se nějak loučil, možná ano, ale v tom případě tajně.

Jakou jste měli na svatbě hudbu?

Protože jsme měli hostinu v bytě mých rodičů, živá hudba se tam nevešla, i když bychom ji měli rádi. Takhle nám musel stačit gramofon a desky, ale taky jsme zpívali sami naše písničky.

Jaké jste měli jídlo?

Jídla jsme měli opravdu hodně, každý ještě pak dostal domů s sebou. Měli jsme spíš studené jídlo, uzené maso, můj manžel si přál goju, protože má tohle jídlo rád, takže goju a měli jsme ještě segedín. No a pak zelí k tomu, když se pije, obložené mísy a pečené placky a buchty.

Dostávali jste svatební dary?

Ne, my jsme svatební dary nechtěli. Řekli jsme, že si vezmeme jen peníze, které se vyberou za tancování.

Je pro vás svatba důležitá?

Já nevím, tenkrát to pro mě důležité bylo, i když jsem se vdávala až když jsem měla tři děti a čtvrté na cestě. Asi to víc utuží ten závazek. Nemyslím, že by ode mě manžel jinak utekl, to ne, ale bylo to něco jako jistota, že budeme pořád spolu. I když dneska vím, že žádný papír nic neznamená, že je to jen o těch dvou lidech, jestli se mají nebo nemají rádi. Takže svatba pro mě osobně asi moc neznamená. Ale u svých dětí jsem chtěla, aby svatbu měly.

A jaký význam pro vás mají tradice, které se před svatbou a při ní dodržují?

Jsou krásné, i když já je na své svatbě moc neměla. Když je člověk mladý, tak tradice moc neuznává, na to přijde až s věkem. Jsou důležité, protože nás spojují dohromady, bez nich by Romové byli jako vy, každý sám.

Rozhovor č. 3: Stano, 30 let, zedník

ženil se ve 23 letech, manželce bylo 20 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, my jsme měli svatbu narychlo. Já byl voják, manželka už jedno dítě měla a byla znovu těhotná.

Jak tedy vaše svatba probíhala?

Nevěsta byla u mámy. Já šel pro ni, vzal svou matku, pak nevěstu a šli jsme do kostela. Už před svatbou jsme ale bydleli u mé matky.

Organizoval vám ji někdo?

Ne, to ani nebylo nutné a ani se to snad už nedělá.

Kde jste měli hostinu?

Tu jsme měli v malém sále, měli jsme asi čtyřicet hostů.

Jak jste na svatbu zvali?

Zvala moje a manželčina matka, protože já byl na vojně. Chodily určitě po bytech, ne telefonem.

Jaké jste měli jídlo?

Uzený, salámy, chlebičky, dorty, hodně druhů salámů a uzenin, okurky, rajčata, jednohubky, ovoce. A hlavní jídlo byl kuřecí řízek s bramborovým salátem.

Vybíralo se na nevěstu?

Ne, nevybíralo, ani jsme nedostávali žádné dary, prostě jsme nechtěli, přijde mi to jako žebrání.

Házela se na vás rýže?

Ano, když jsme šli z úřadu, také jsem přenášel nevěstu přes práh, prostě to samé jako u vás.

Měli jste na svatbě hudbu?

Měli, kamarádi mají kytarovou skupinu, tak nám tam hráli, takový už moderní písničky.

Je pro vás svatba důležitá? A jaký si myslíte, že je její smysl?

Svatba je podle mě důležitá hlavně kvůli dětem, aby měli stejné jméno. A její smysl? Ti dva jsou pak už napořád svoji, já bych se nechtěl rozvést a ženit se znovu. Prostě k sobě patříme a ta svatba to jen potvrdí. Takže je důležitá.

A co tradice, které se na svatbě dodržují?

To se prostě dělá. Ale protože se mi nelíbí každá tradice a všechno, co se dělá, tak jsme těch tradic na svatbě tak moc neměli, třeba to vybírání na nevěstu. Je to už takový přežitek a podle mě to není důležité. Spousta věcí se přece už dávno nedodržuje, tak proč bych měl viset na tradicích? Svět se bez nich nezboří.

Rozhovor č. 4: Růženka, 47 let, uklízečka na nádraží

vdávala se ve 20 letech, manželovi bylo 27 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, s manželem jsme spolu žili rok a pak jsme se vzali. Už jsem měla syna. Manžel mě unesl, ukradl si mě z domova, šli jsme sem do Prahy. Rodiče hned do Prahy volali babičce. Jeho a mí rodiče se znali. Nijak se proto nezlobili, ale vadilo jim, že on byl rozvedený.

Takže o vaši ruku oficiálně nežádal?

Ne, ale když jsme se vrátili na Slovensko, tak pak požádal, ať se nezlobí, že jsme utekli a tak.

Jsou ustálené formule, co má ženich říct, když žádá o ruku?

Ano, ženich vždycky přijde do bytu s kořalkou, přinese něco k pití, bez toho to nejde, s maminkou, s tatínkem, a požádá o nevěstu. Rodiče se ptají: Chceš ji za manželku? Budeš se o ní starat? On řekne ano. Pak se ptají nevěsty, ta taky musí říct ano. Takže rodiče je dají dohromady, že ano. Pak se domluví na svatbu a pak je svatba.

Jakou jste měla svatbu?

Já na ní neměla žádné tradice. Měl jsem krátkou svatbu a skromnou. Pak jsem zase otěhotněla. Na svatbě jsme měli hlavně příbuzné, sousedy a kamarády.

Zvali jste je ústně?

Ano, telefonicky to neplatí, nebo jen vzkázat, musíme hezky do bytu. Kmotři musí být první pozvaní, pak už je to jedno. Musí se počítat i s dětmi, když pozvete rodiče. My děti nenecháváme doma.

Kde jste svatbu měli?

Na úřadě, to bylo už tady v Praze. Všichni přijeli za námi, proto jsme také měli jen asi třicet hostů, protože museli přijet.

Měli jste nějakého starostu?

Ne, neměli, všechno jsme si organizovali i platili sami.

Jaké jste měli svatební oblečení?

Já měla kostýmek. Byli jsme jen na národním výboře, takže mi přišlo zbytečné pořizovat si šaty, navíc, když už jsem měla syna. Manžel měl svůj oblek, ve kterém se už jednou ženil.

Loučil se váš manžel nebo vy se svobodou?

Ne, to se za nás ještě nedělalo.

Házelo se za vás rýží a tak?

Ne.

Jakou jste měli hudbu?

Měli jsme romskou kapelu – cimbál, housle, to musí být.

Dostávali jste svatební dary?

Nosili se, každý svatebčan přinesl. Třeba něco do domácnosti.

Vybíralo se na nevěstu při tanci?

Ano, každý dal peníze osobně, vždycky za rodinu. Jedna rodina dala třeba tisíc, druhá už dva a takhle se pak postupně všichni přepláceli. Peníze dávali starostovi na talíř, on tam stál a veřejně vždycky vyhlásil třeba „Rodina Demeterovi – dva tisíce“. Všichni se pak předháněli.

Může se pak dát ještě jednou?

Ne, když dá prostě jeden málo, tak už to pak nenapraví.

Jaké jste měli jídlo?

Kyselé zelí, zelí s masem - harmin, řízky, bramborový salát, hodně dortů a tak. Všeho hodně, aby nikdo svatbu nepomluvil.

Myslíte si, že je svatba důležitá?

Pro Romy ano.

A jak?

No, není důležitá. Pro mě osobně není. Kdysi, mamka říkala, že se nebrali rodiče, prarodiče. Oni žili tak pořád, nebyly žádné rozvody, nic.

Jaký to má teda smysl se brát?

Kvůli dětem a jejich příjmení. Jinak to není důležité.

A co tradiční prvky? Je důležité je uchovávat dál?

To ano. Mě se to líbí. Měly by se uchovávat, protože to není takové uspěchané, jako teď. Teď už na to naši mladý kašlou, nechtějí svatby dělat. Bylo by dobré, kdyby znali naše tradice. Oni už je ani znát nechtějí.

Proč myslíte, že ne?

Nestydět se, že jsou cikáni, ale pro ně je zbytečný dělat takovouhle svatbu.

Je uchování tradičních prvků důležité pro romskou identitu?

Je. Romská rodina na tom trvá, že to musí tak být, i teď, v dnešní době. Jsou na to hrdí, chtějí tu svatbu svých dětí od začátku takovou, jakou ji měli jejich rodiče, se vším všudy. Jsou pak hrdí na to, že ta svatba byla taková, jakou ji chtěla matka. Je to vlastně pro ty rodiče. Pořád chtějí dělat velký svatby, kde je hodně lidí, velká svatba, hodně velká muzika a aby to trvalo dva, tři dny. To se ještě pořád dodržuje.

A co přebírání našich zvyků (rozbíjení talířů, přenášení nevěsty přes práh, házení rýže...)?

To se přebírá. U syna třeba ta rýže.

A proč? Vaše zvyky jsou přece daleko hezčí?

Přála si to matka nevěsty, prostě to rozhodla, i když se mi to nelíbilo, ale rozhodovala o tom, protože to byla svatba její dcery. Chtěla se ukázat, že bude dcera bohatá. Taky chtěla ukázat sousedům, jak se jim přizpůsobuje, že je jako oni. Chtěla se prostě ukázat.

Myslíte si, že díky přebírání našich prvků jsou ty vaše zatlačovány do pozadí, nebo úplně vypouštěny?

Hodně vypadávají. Už to nedodržují. To je tou dobou, aby ukázali, že se přizpůsobují bílým. Je to škoda.

Jaký význam mají tradiční prvky pro romskou identitu?

Uchováváme to kvůli předkům. Bereme to automaticky, že to dělali oni, tak to děláme my.

Myslíte, že mladým Romům jsou tradice ukradené?

Ne, oni to udělají tak, jak se to dělá, neřídí si svatbu sami, prostě to tak je, rodiče tu svatbu udělají. Svatba pro mladé není důležitá.

Co je podle vás při svatbě nejdůležitější?

Hlavně ta holka musí být poctivá. Musí být panna. Při svatbě. Když už mají děti, tak ta svatba potom není tak velká, jako když je ještě panna. Rodiče jsou pak hrdí a nevěsty rodiče pak svatbu řídí, jaká bude. Někdy musí nevěsta i přinést papíry od doktora, že je panna. Ještě za mě to bylo. Musí je ukázat ženichovi.

Rozhovor č. 5: Eva, 48 let, prodavačka

vdávala se úředně v 19 letech, manželovi bylo 20 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Samozřejmě, ženich přišel do bytu s muzikou, vykládal, že si mě chce vzít. Brečelo se a tak. Já musela na kolena a prosila jsem maminku za odpuštění, aby mi odpustila všechno, co jsem jí kdy udělala. Také jsem jí za všechno děkovala. Bylo to moc pěkné. Manžel přišel s kytkou, s muzikou, s flaškou a se svou rodinou. Zpíval, šel na kolena, prosil moji mámu, aby mu dala dceru. Já se přidala, taky jsem prosila, a tak jsme brečeli, to bylo tak hezký. Mamka taky brečela, seděla vedle tatínka a před nimi já s ženichem, hezký to bylo. Maminka nám to dovolila. Manžel přísahal na kolenou mým rodičům, že mě bude mít rád, že mě nepodvede, že mě bude do smrti milovat.

Bylo mi sedmnáct, svatbu jsme odložili, měli jsme teda svatbu, neoficiální, doma, nešli jsme nikam. Až když jsem byla plnoletá.

Jídla, pití, všeho dost (na neoficiální svatbě), byl tam starosta, ženich ho přivedl. Ženich přišel se starostou ze svého bydliště. Vždycky po kousku cesty je někdo zastavil, dal provaz, že nesmí dál, že musí dát nějakou flašku nebo výslužku, on musel dát. U nás starosta mluvil, že chce ženich nevěstu. Máma je pozvala dál. Měli jsme to na zahradě, venku. Jedlo se pilo a už jsme spolu žili. Já už byla těhotná. Žili jsme u mé matky, než jsme dostali byt.

A jaká byla oficiální svatba?

Při úřední svatbě jsme měli už dvě děti, šli jen se svědky. Byli jsme také v kostele, u nás neplatí úřad. Vy si berete věrnost do kostela až za hrob.

Kdo byl starosta?

Starosta je příbuzný. U nás to byl vážený strýc z manželovy strany.

Kolik jste měli na svatbě hostů?

Někdy bývá i přes sto, ale my měli osmdesát.

Kdo svatbu platil?

Já jako nevěsta platila svatbu, ženich platil alkohol. Pilo se od pátku do pondělka. Já měla bílé svatební šaty, krajkové, a manžel hnědý oblek.

Dostávali jste svatební dary?

Ano, každý přinesl dárek, něco do bytu, něco k pití a pak se ještě platilo za tanec. Každý viděl, kolik kdo dal peněz za tanec, i když se to nijak veřejně nevyhlašovalo. Dostali jsme docela dost peněz, ale nevrátilo se mi určitě to, co jsem do té svatby vrazila.

Mají pro vás význam tradice, které se při svatbě dodržují?

Tradice význam mají. Samy o sobě dávají svatbě smysl, alespoň podle mě. Na svatbě je také hodně důležitá skutečnost, že se všichni příbuzní sejdou a jsou pohromadě. Určitě mají radost, že vzniká další rodina, ale to setkání s ostatními má možná větší význam. Je to důležité i pro naši identitu, ta se těmi tradicemi projevuje. Ti dnešní mladí, kteří tradiční svatby opouštějí, svou identitu částečně ztrácejí. Ale hlavní roli v tom hrají určitě peníze. Nemůžou si svatbu dovolit, když nemají práci. A v paneláku pořádnou svatbu udělat nemůžou.

Pro mě ale tradice důležité jsou, i kvůli předkům. Babička mi o všem vyprávěla a já prostě chtěla stejnou svatbu, jakou měla ona a její matka... Jsou to pak vzpomínky na celý život.

Dnešní mladí ani o nějakých tradicích neuvažují. Ale kdyby měli dost peněz, tak pořádnou svatbu určitě udělají. Se vším všudy.

Rozhovor č. 6: Pavel, 55 let, dělník v továrně
ženil se ve 20 letech, manželce bylo 18 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

No, já když jsem se ženil, tak to nebylo z žádné lásky. Bylo mi dvacet a matce se líbila jedna dívka a tak jsme tam šli mangavovat. Já ji neznal, ona mě také ne. Rodiče se domluvili, jedna strana, druhá strana a večer jsme šli mangavovat. Šel jsem já, kmotra, rodiče, strýcové a tety, šli jsme tam, bylo nás asi patnáct. My se předtím nikdy neviděli a teď musela být svatba. Manželčini rodiče s tím souhlasili. Znali se s mými rodiči od vidění, věděli ale, že je naše rodina dobrá. Ptali se na nás ostatních, ti jim řekli, že jsem dobrý syn, pracovitý kluk, dobrá rodina, tatínek s maminkou jsou pracovití... tak proto souhlasili. Kdyby nechtěli, tak by nedali. Mamka šla zkoušet, jestli by dali – a dali. Já a manželka jsme museli mlčet. Ona byla poctivá, musela donést papír, moje mamka chtěla vědět, jestli je panna.

Měli jste nějakého starostu?

Svatbu nám organizoval pytač, vlastně byl takový vajda, jak to bývalo dřív. Starosta si mě a manželku vyžádal od rodičů ve svatební den. Když jsme šli na úřad, tak se staral, aby nikdo nešel o hladu. A pak měl také při hostině nějaký projev, už si ale nepamatuju, co povídal. Také pak vybíral peníze na nevěstu, když se tancovalo. Taky burcoval, aby tanečníci dávali víc a víc. Pak nahlas vyhlášoval, kdo kolik dal. Dávalo se tak dvě stě, někdo pět set korun za tanec.

Jak vaše svatba vypadala?

Ještě před svatbou se naši rodiče dohodli na tom, kdo co zařídí, kdo nakoupí jídlo a pití a taky se určily kuchařky. Musely to být vážené ženy. Svatbu pak platili rodiče napůl. Měli jsme ji na úřadě, tenkrát to v kostele nešlo.

Jak jste na svatbu zvali?

Osobně, to se musí. Já s manželkou pozval kmotry, ti museli být pozvaní první. Ostatní příbuzné si zvali rodiče sami. Zvali jsme dva týdny před svatbou, aby se nikdo neurazil. Jinak by nestihli koupit svatební dar a sehnat si šaty.

Měli jste na svatbě jen příbuzné, nebo i své kamarády?

Ne, jen příbuzné, ale i tak jich bylo asi sto dvacet.

Kde jste měli hostinu?

Ta byla u manželčiniých rodičů na zahradě. Bylo to v létě. V zimě bychom se do bytu nevešli. Měli jsme na zahradě dlouhé stoly a vešli jsme se tam všichni. Starosta hlídal, aby každý seděl tam, kam patří, aby se nikdo nepral, prostě hlídal pořádek a vyprávěl při tom vtipy. Já ho ale vůbec neposlouchal, takže vám nemůžu říct, co říkal.

Jaké jste měli jídlo?

Pamatuju si, že jsme měli holubky a taky řízky a já už nevím, co ještě. Bylo tam ale plno dortů.

Dostávali jste svatební dary?

Dostávali jsme ty peníze při tanci a pak každý ještě přinesl jídlo a pití. Jinak se nic nenosilo, to se tenkrát ještě nedělalo, aby mladí dostávali třeba nádobí.

Házeli na vás hosté rýži, byla nevěsta začepená?

Rýži ne, to se nedělalo, to nejsou naše zvyky. Manželku začepili, zpívali při tom a já si ji pak odvedl do ložnice.

Jakou jste měli hudbu?

Normální cikánskou cimbálovku, bez ní by to tenkrát nešlo.

Je pro vás svatba důležitá?

Já se tenkrát ženil, protože mi to nařídili rodiče. Dneska už by se to stát nemohlo, ale tenkrát ještě měly děti k rodičům úctu a vážili si jich a tak jsem musel poslechnout. Ale ani mi to nijak moc

nevadilo, protože se mi manželka líbila. Ale rád jsem jí začal mít až po svatbě, postupně. Zezačátku pro mě byla opravdu cizí. Svatba jako taková pro mě tedy důležitá moc není.

Jaký myslíte, že je její smysl?

Asi jako je to v Bibli, prostě je to nějaké požehnání a svátost, musí to tak být. Ten, kdo chce být v životě spokojený, měl by se oženit a vdát, bez toho asi není štěstí.

A co tradice, jak jsou pro vás důležité?

Ty dodržovali lidé vždycky, už po staletí, bez nich bychom to nebyli my. Naše tradice nás odlišují od vás, náš způsob života je jiný než ten váš, naše vztahy jsou taky jiné. To, že dodržujeme své tradice znamená, že jsme Romové a kdybychom se na ně vykašlali, patřili bychom jinam, už bychom nemohli být hrdí na to, co jsme.

Rozhovor č. 7: Jitka, 29let, uklízečka na nádraží
vdávala se ve 20 letech, manželovi bylo 25 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Měli. Námluvy se dělají, když se dva mají rádi. Rodiče se proto domluví na svatbě a na jejich společném životě. My si dneska už můžeme vybrat, koho chceme, jak Čecha, tak třeba někoho ze Sinti. Na mangavipen byli mí i manželovi rodiče. My jsme se jim museli omluvit: „Mami, tati, my se vám omlouváme za to, že jsme vám dělali starosti, už to nikdy neuděláme, ani vás nezklameme, já ji mám rád“, a tak podobně. Na námluvy musí ženich přinést alkohol, kořalku. Příbuzní manžela se mě zeptali, jestli ho chci, pak se vrátili do auta a přinesli teprve pak jídlo a pití. Přinesli pohoštění s sebou. Na stůl nesmí dát jídlo nevěsta.

Kde jste pak měli svatbu?

Svatba byla v kostele a hostinu jsme měli v restauraci, kde jsme měli dohodnutou i cikánskou kapelu, takovou už moderní, ne žádnou cimbálovku nebo housle, to ne. A tam jsme se pak už jen dobře bavili a jedli a pili, tak jak to na svatbě chodí.

Vybíralo se na nevěstu?

To víte, že vybíralo. Kdo dá víc, ten je větší frajer. Jeden dá třeba pět tisíc, druhý osm, řídí se to podle prvního, kolik dá. Někteří příbuzní mi také dávali zlato nebo ty peníze nedávali na talířek, jak se to dělalo, ale ověnčili mě jimi. Někdo se mnou tancoval třeba třikrát a pokaždé mi dal víc peněz. Dávali podle toho, jak se bavili a co dostali na stůl. Když je na stole málo jídla, tak tu svatbu pak lidi pomluví, to je konec.

Jaké jste měli jídlo?

Kuřata, řízky, dorty, chlebičky, hlavně všeho dost. Když dáte málo jídla, je to ostuda a dostanete málo peněz. Oni se ti svatebčané třeba ani nenajedí, nebo ochutnají jen trochu, ale jídla musí být opravdu dostatek. Musí to tam být.

Měli jste někoho, kdo vám svatbu řídil?

Svatbu řídil starosta, strýc. Byl to vlastně i náš pytač.

Kolik jste měli hostů a jak jste svatbu platili?

Hostů bylo dvě stě. Svatba se platila napůl, půl mí a půl manželovi rodiče, ale my jsme jim to pak z velké části vrátili. Většinou totiž nevěsta se ženichem už od rodičů nic nechtějí. To jen když jsou úplně mladí. Ale když už třeba mají děti, tak si svatbu platí sami.

Házeli na vás hosté rýži a rozbíjeli jste talíř?

Házeli jsme rýží, měli jsme tam všechny ty převzaté rituály. Ale naším rituálem dřív bylo hlavně to, že se dávaly novomanželům peníze, hodně peněz.

Proč myslíte, že Romové přebírají naše zvyky?

Aby ukázali, že se přizpůsobují. Vědí, že se rýže hází pro štěstí a pro bohatství. Romové pochopili smysl slova bohatství, a proto hází rýží.

Je důležité uchovávat tradice?

Ty už v nás jsou, my víme, že to tak musí být. Ale kdyby se vynechaly, tak by se nic strašného nestalo. Je to spíš ze zvyku. Když si to uděláme podle naší tradice, je to hezčí a jiný, než vaše svatba. Jsme na to pak hrdý, je to hezký, když se koukáte na to, jak rodiče ze srdce nevěstě přejí. My si při svatbě hodně přejeme, pořád. Přejeme si zdraví, štěstí a všechno ostatní, pořád si na to připíjíme. Naše svatba je hezčí, pestřejší než vaše. Vaše je taková decentní. Nám ale nevadí, když na svatbu přijdou cizí lidi z ulice. Prostě když kdokoliv přijde, tak dostane místo u stolu a jídlo a pití a je s námi. To ale Češi neumí, ti moc koukají na peníze a nejsou tak přátelští. My všeho děláme víc, než je potřeba, prostě do rezervy. Pak můžou přijít i cizí lidi. A když na takovou svatbu nemám peníze, tak udělám malinkou svatbu jen doma, abych si neudělala ostudu.

Jak jste zvali na svatbu?

Když někoho nepozvete, tak tě pomluví, urazí se. U nás matka osobně chodila a zvala na naší svatbu, musí až do bytu, telefonicky to nejde, vzkaz to už je velká urážka, to je jako kdyby se řeklo: „Nechod““. Zve se tak měsíc předem. Když někoho pozvete třeba dva dny před svatbou, tak je to taky urážka, ten dotyčný si pak myslí, že jsme ho pozvali, jen aby se neřeklo. Nestačí se připravit, je to urážka. Já bych řekla, že to dělají naschvál, ti, kteří zvou těsně před svatbou. Zvou, aby je někdo nepomluvil, že ho nepozvali, ale on je stejně pomluví, právě proto, že ho pozvali takhle. Ale brání se, že je přece pozvali.

Při pomluvách se pak kouká hlavně na to, co bylo na stole. A kolik se vybralo peněz. To se vyhlašuje veřejně, kdo kolik dal.

Jaké jste měla vy a váš manžel oblečení?

Já měla svatební bílé šaty a manžel měl klasický oblek.

Měli jste na svatbě družičky?

Romové mají hodně dětí, takže družiček je habaděj. Když jde moje dítě za družičku, jsem na to pyšná, musím zaplatit ještě víc, než ostatní, dát lepší dary, dítě musí mít hezký šaty. Když jde někdo za svědka, taky musí platit hodně, musí se taky vytáhnout s darem, i když to po něm nikdo nechce. Darem se nosí i dorty, alkohol, peníze, všechno možný. Svatebčané se v darech také předhánějí. Jeden koupí servis, druhý se to dozví, koupí servis a ještě něco navíc.

Je pro vás svatba důležitá?

Důležité jsou námluvy, samotná svatba už ne. Já bych klidně měla jen mangavipen, svatbu bych ani mít nemusela. Ale dceři udělám krásnou svatbu.

Jaký myslíte, že je smysl svatby?

Asi jen kvůli dětem, aby měli příjmení, pro ženu kvůli jménu. No a pak kvůli důchodu. Nebo – moji rodiče se brali kvůli tomu, aby dostali půjčku. Jinak nevím, že by svatba měla nějaký jiný smysl. Prostě se to dělá, aby se na vás lidi nedívali skrze prsty.

Rozhovor č. 8: Ondřej, 29 let, zedník

ženil se ve 25 letech, nevěstě bylo 25 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ted' se mangavipen dělá, jen když je nevěsta mladá a nemůže se oficiálně vdát. Pak se už jen dělá obřad na úřadě. Mé manželce bylo ale už dvacet pět let, takže jsme to vzali při jednom. Dřív bylo hodně důležité, jestli je nevěsta poctivá, ale když není, hlavu jí nikdo neutrhne.

Kde jste svatbu měli?

V kostele.

Řídil vám ji někdo, nějaký starosta?

Řídil nám ji strýc. Ale „starosta“ už neříkáme, to bylo dřív.

Kde jste měli hostinu?

U mých rodičů, tam jsme také bydleli a ještě bydlíme. Měli jsme tam asi šedesát hostů, většinou příbuzní, ale také moji a manželčini kamarádi.

Měli jste nějakou hudbu?

Měli a neměli. Hráli jsme si sami, protože většina z nás umí na něco hrát. Já tedy na nic nehrál, protože to byla přece moje svatba, ale střídali se různě bratrance, strýcové, otec a tak. A ženy zpívali. Zpívali i muži, bylo to hodně veselé. A ušetřili jsme za hudbu.

Vybíralo se na nevěstu?

Ano. Každý, kdo s ní tancoval, jí dal třeba tisíc nebo dva, svědek třeba pět, to bylo různé. Peníze jsme si pak nechali, skoro se nám tak vrátily peníze, které jsme na svatbu vydali. Platili jsme si ji totiž sami, po rodičích jsme nic nechtěli. Stačí, když u nich bydlíme.

Rozbýjeli jste talíř, házeli na vás rýži, unášela se nevěsta?

Ne, to jsme nedělali. To jsou vaše zvyky, nevím, proč bych to měl dělat.

Loučil jste se se svobodou?

Ne, neloučil, nějak mě to ani nenapadlo, protože jsme s manželkou žili už před svatbou, takže v tomhle smyslu se pro mě asi nic neměnilo.

Jaké jste měli jídlo?

Knedlíčkovou polévku, řízek, bramborový salát, pak hodně uzenin, každý si vzal, kolik a čeho chtěl. Taky jsme objednali plno zákusků z cukrárny a dorty.

Je pro vás svatba důležitá?

Pro mě osobně ani ne, byla důležitá spíš pro mou manželku, byl to její nápad. Na druhou stranu jsem rád, že jsem se oženil. Asi je to taková jistota, že vám ten druhý jen tak neuteče.

To je tedy smysl svatby?

Asi ano. A taky to znamená, že můžete mít děti a lidé vás budou brát normálně. Postavení Romů, kteří žijí na hromádce, je totiž mnohem horší, než když tak spolu žijí bílí a mají spolu děti.

Rozhovor č. 9: Vlado, 55 let, invalidní důchodce

ženil se ve 24 letech, manželce bylo 17 let

Měli jste před svatbou mangav pen?

Ano, asi dva až tři týdny před svatbou. Můj strýc šel se mnou k Martiným rodičům. Ti se mě ptali, jestli ji chci, jestli mě chce ona, jestli chce, aby byla svatba. Dojednali jsme ji, a bylo to. Přinesl jsem s sebou flašku. Oficiálně jsem žádal o ruku. Už jsem tam asi rok chodil, také jsem tam přespával, takže už bylo jasné, že si ji vezmu. Její otec řekl, že si ji už musím vzít, protože lidé z vesnice to věděli.

Jak pak probíhala svatba?

Měli jsme ji na úřadě i v kostele. V neděli pak byla svatba v kostele, chodili jsme na přípravu k faráři, v neděli jsem pak byl na přijímání a pak v poledne jsme měli svatbu v kostele. Bylo to na vesnici, lidé tam nosili mouku, cukr, máslo, všechno možné, nebyly to svatební dary, ale výpomoc, to se tak na dědinách dělá. Měli jsme svoji slivovici, kterou jsme si upálili, asi 30 litrů, pak jsme měli pivo. Pozvaní hosté donesli flašky, dorty, koláče, to už jako svatební dary. Uvažilo se několik druhů jídla. Bylo to v baráku, v bytě 1+1, takže jsme všechn nábytek vystěhovali, bylo to v zimě, takže to bylo příjemné, protože kdo šel ven, tak se probral.

Já jsem se odprošoval matce, manželka také svým rodičům, než jsme šli do kostela.

Co se říká?

Děkuji ti, maminko, za výchovu, odpust nám, co jsme udělali špatně atd. Svatba pak byla do rána, tancovalo se. Ráno se hosté rozešli. Já jsem vzal Martu a nesl jsem ji od autobusu až do domu na rukou.

Kolik jste měli hostů?

Hostů bylo třicet nebo čtyřicet. Každý, kdo ze svatby odcházel, dostal flašku a výslužku.

Jaká jste měli jídla?

Romská jídla se speciální nedělala, byl bramborový salát, řízek, guláš, segedín s chlebem, polívka, párky atd.

Organizoval vám svatbu někdo?

Manželčin otec mě všechno na starosti

.

Jak jste svatbu platili?

Svatbu jsem platil já a moje matka. Bydleli jsme pak u Martiných rodičů, pak jsme dostali byt.

Zvali jste ústně na svatbu?

Ano, chodili jsme s manželkou. Telefony tenkrát ještě nebyly. Těm, kteří bydleli daleko, napsala má matka a pozvala je písemně.

Myslím, že se dnes nebere jako urážka pozvání telefonem. Ale osobní pozvání, když zve ženich a nevěsta, je pěkné, je to také větší čest.

Jakou jste měli hudbu?

Měli jsme cimbálovku. Dnes už ale staří Romové vymřeli a tak cimbálovky zanikly.

Dostávali jste svatební dary?

Dary jsme nedostávali. Já i manželka jsme byli z chudých rodin, já neměl otce, oni byli velmi chudí. Akorát jsme brali peníze. A ještě když se tancovalo s nevěstou, dávali jí peníze do zástěry. Už nevím, kolik to nakonec dělalo, bylo mi to jedno.

Jaké jste měli oblečení?

Manželka měla svatební šaty, které jsem koupil od jedné bohaté paní, měla šaty z Tuzexu. Já měl svůj oblek.

Loučil jste se se svobodou?

Ano, pořádně.

Měli jste na svatbě takové zvyky, jako je čepení nevěsty, házení rýží atd.?

U nás ne, nerozbíjely se talíře, ani rýže se neházela, nic takového.

Je pro vás svatba důležitá?

Ano, samozřejmě. Někteří Romové se brali bez toho, aby to oficiálně potvrdili, a nevadilo jim to. Říkalo se, že spolu žijí „pod vrbou“. A žili spolu. Ale dnes myslím, že úředně potvrzené je to lepší. A hlavně – pevnější manželství je to uzavřené v kostele. Je to požehnané Bohem.

Je důležitější oficiální svatba nebo mangavipen?

Já si myslím, že ta oficiální je správnější, důležitější.

A co tradiční prvky? Je důležité je uchovávat.

Samozřejmě. Ty zvyky se udržují hlavně v komunitě, kde je víc Romů. Například na Slovensku, tady v Praze třeba v Libni nebo v Karlíně, kde je víc Romů.

Je důležité je uchovávat nejen kvůli předkům, ale také kvůli sobě, aby nezapomínali na to, z čeho pocházejí jejich kořeny. Důležité je to pro romskou identitu, my jsme hrdí na to, že jsme Romové.

A proč myslíte, že přebírají naše prvky?

Tím, že nejsou spolu, nestýkají se tak často. Je to také tím, že chodí do práce, i přes víkend, jsou tam celý den a nemají čas na nějaké scházení se.

A jak na to dívají mladí?

Pokud rodiče ty prvky dodržují, mladí se přizpůsobí. Ti když pak mají vlastní děti, které se žení nebo vdávají, chtějí, aby měli svatbu jako jejich rodiče. Nevím, jestli o tom přemýšlejí. Ale svatbu organizují rodiče.

*Rozhovor č. 10: Sylva, 27 let, na mateřské dovolené
vdávala se ve 25 letech, manželovi bylo 24 let*

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ano, zrovna jsem slavila narozeniny. Manžel žádal o mou ruku.

Víte, co přesně říkal?

Ne, to si nepamatuju. „Žádám vaši dceru o ruku, rodiče řekli, že mě mu dají.“

Na nic se ho neptali?

Ne, ne. Přinesl s sebou flašku, kytku, prstýnek, mamince kytku (tu první mě).

Řídil někdo tu svatbu?

Ano, starosta. Byl to manželův strýc.

Měli jste bijav?

Ne, akorát svatbu na úřadě. To už je jako u vás. Po obřadu byla hostina doma. Máme malý byt, takže místo kapely jsme měli kazeták s romskou hudbou. Lidem se to moc líbilo. Měli jsme asi třicet hostů. Kamarádi, ale většinou rodina. Kmotří tady nebyli.

Házeli na vás hosté rýži a rozbíjeli jste talíř?

Ano, rýže se házela a zametala jsem střepy z talíře. No, to jsou jak vaše, tak i naše zvyky, i když se to nezdá, ale děláme to už hodně dlouho. Není pravda, že se to dřív nedělalo. Dřív se třeba házelo místo rýží cukrem, ale to nebylo moc příjemné. Akorát neznám nikoho, kdo by házela kytku. Házelo se rýží, rozbíjel se talíř, ukradli mě, manžel pak za mě musel zaplatit asi tři tisíce, protože jsme byli v baru.

Kde jste měli hostinu?

U mé maminky doma. Moje švagrová nám navařila, je výborná kuchařka, takže jsme měli třeba masové rolády, omáčky s masem, obložené mísy, dorty, prostě plno jídla a všechno dělala hlavně má švagrová a maminka. Knedlíčkovou polévku, řízek, domácí bramborový salát, párky, buček, grilované kuřata z KFC, tak vlastně ty jediné nebyly od nás, pak uzené rolky, dorty, chlebičky, plno jídla.

A nějaké tradiční jídlo?

Ne, jaké? Pišot se na svatbu nedělá. Goju jsme neměli, teď už to děláme moderně, jako vy.

Jaké jste měli oblečení??

Já měla půjčené šaty, šampaňské barvy, manžel měl půjčený oblek, z divadla.

Loučila jste se vy nebo váš manžel se svobodou?

Ne, ani jeden z nás. Ještě den před svatbou jsme byli v práci. Naše svatba pak trvala normálně jeden den. V paneláku ani svatba delší být nemůže, aby si lidi nestěžovali. Měli jsme sice zamluvenou restauraci, takže jsme si představovali lepší svatbu než v bytě, i s živou muzikou, ale nevyšlo nám to.

Jaké jste dostali svatební dary?

Žehličku, skleničky, tři varné konvice, ale většinou peníze.

Je svatba pro vás důležitá?

Je. Je důležitá.

Proč?

Chtěla jsem být vdaná, jako každá ženská. Taky jsem měla špatné jméno – Démeterová. Děda mého muže byl šlechtic – Danyo.

Má význam uchovávání tradičních prvků?

Mě bylo jedno, jakou jsem měla svatbu. Já to dělala podle těch starých, podle jejich svatby. Vlastně tu svatbu řídili rodiče, my jsme do toho vůbec nemluvili. Oni to udělají podle svého. Já nechtěla, aby byly hádky, takže jsem nad tím ani nepřemýšlela.

Myslíte si, že budete svému synovi také svatbu takhle organizovat?

Nevím, ale zatím si myslím, že ne. Ale je pravda, že chci, aby ji měl co nejlepší.

Mají tradiční prvky na svatbě význam pro romskou identitu?

Ano, já jsem hrdá na to, že jsem Romka. Nechci ukazovat bílým, že se jim nějak přizpůsobuju, nebo podřizuju. Naše svatba je hezká. Měli jsme tam ale také družičky a mládence jako máte vy, pila se whisky, finská vodka, spíš drahé pití, levné ne, ale starším lidem stačila vodka nebo slivovice, té se vypilo opravdu hodně.

Rozhovor č. 11: Honza, 25 let, pracuje v úklidové firmě
ženil se ve 23 letech, manželce bylo 25 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Měli, bylo to jen v úzkém rodinném kruhu. Znali jsme se s manželkou asi třičtvrtě roku a všichni věděli, že se chceme vzít. Vzal jsem kytku a něco k pití a šli jsme s mými rodiči do bytu manželky a jejích rodičů. Můj otec jako první řekl, že se nám nevěsta líbí a že by ji chtěl pro mě, že víme, že je z dobré rodiny a tak. A já to vlastně zopakoval. Pak jsme ještě s manželkou klečeli před jejími rodiči a ti nám dali odpuštění. Moje matka i maminka manželky u toho plakaly, manželka taky, to se asi musí. No a pak jsme to zapili, nebylo to nic velkého. Jen my, mí rodiče a dva sourozenci a stejně i u manželky.

Za jak dlouho byla svatba?

Až za čtyři roky, nijak jsme na ni nespíchali.

Jak jste zvali na svatbu?

Ústně. Chodili jsme oba do bytu. Ale někoho jsme pozvali i telefonem.

A nevdá to?

To víte, že mají řeči. Že se má jít domů. Ale třeba mladým, kamarádům, těm to nevdá, ti už to berou jinak. Ale těm starším se to moc nelíbí.

Měli jste někoho, kdo svatbu řídil, nějakého starostu?

Měli, byl to strýc mého otce, takový ten nejváženější, před ním mají všichni z rodiny respekt.

Co měl starosta na práci?

Ten se stará o lidi, o provoz, aby všechno vyšlo, také baví lidi po cestě, organizuje co se má zrovna dělat. Když se přišlo domů, usadil lidi na jejich místa, nalil se přípitek a měl proslov. Stará se o provoz, ale dělá i legraci, třeba dává lidem po cestě dárky. Taky vybírá při tancování.

Kolik se vybírá?

To není určeno, kolik kdo dá. Někdo stovku, někdo tisícovku. Záleží na tom, jak blízcí příbuzní to jsou a také jak jsou bohatí. Sourozenci a rodiče dávají víc než ostatní.

Nestává se, že se trumfují, kdo dá víc?

U nás to nebylo. Ani se veřejně neříkalo, kdo kolik dal. To my neděláme, abychom někoho neponížili. My jsme normální lidé.

Svatbu jste platili napůl?

Ne, my jsme si ji platili sami. Mangavipen jsme už měli dávno za sebou, žili jsme spolu už čtyři roky, než jsme se vzali.

Jakou jste měli hudbu?

Když jsme přišli z úřadu, měli jsme hostinu v bytě manželčiny rodiny. Pořád tam ještě bydlíme a bydleli jsme tam už před svatbou. A tam by se živá hudba nevešla, takže jsme měli hudbu z magnetofonu. Ale i tak to bylo moc hezké, i sousedi nás chválili, že neděláme nepořádek, taky jsme skončili před půlnocí, aby si nikdo nemohl stěžovat. A sousedům se líbily i naše písničky, poslouchali na balkonech a tak. Pouštěli jsme si cikánský kapely, třeba Věru Bílou a různý jiný skupiny.

Jaké jste měli na svatbě jídlo?

Asi jako máte vy. Knedlíčkovou polévku, kuřata, uzené maso, toho musí být hodně, chlebičky, pak taky nějaké placky, ale ne žádné cikánské, prostě takové, jaký pečete vy. My se od vás už nijak

nelišíme, třeba goju jsem jedl naposledy, když jsem byl jako malý kluk u babičky. Taky tady bylo hodně takových drobností, jako jsou brambůrky, tyčinky, ovoce. Nic zvláštního.

Jaké jste měli oblečení?

Manželka půjčené svatební šaty, já měl svůj oblek.

Loučil jste se se svobodou?

Ne, já nějak neměl důvod.

Je svatba pro vás důležitá?

Je. Je důležitá.

Jaký myslíte, že je její smysl?

Brali jsme se z lásky, aby bylo manželství, rodina. To je těžká otázka. I dřív, třeba před sto lety, kdy cikáni ještě kočovali, tak sice neměli žádnou oficiální svatbu, ale třeba právě mangavipen. Měli takový svůj svět. A potom později měli hlavně svatbu v kostele. Děti dávali křtít už před mnoha lety, ještě když kočovali, třeba zrovna v té vesnici, kde zrovna byli.

Dnes se berou prostě proto, aby zakládali rodiny. Když se berou, berou se z lásky. Asi to je tak, aby si toho člověka nějakým způsobem udrželi. Je to potvrzení, že si patří. A pak, berou se také kvůli dětem, aby měli řádnou rodinu. Znáám Romy, kteří mají děti, ale nejsou svoji. Tam není láska. Svatba, to je posvěcení vztahu. Oficiálně se oznamuje, že se dva mají rádi.

Jsou pro vás důležité tradiční prvky?

Vůbec. My prostě děláme to, co dělají ti staří. Pro mě jejich dodržování vůbec není důležité. Už mě to moc nezajímá. My už žijeme normálním městským životem. Matky, babičky a dědové nám vnucují plno věcí, pověr, třeba, že když se koupe miminko, má se voda z vaničky vylít až druhý den. Nebo, když ještě není pokřtěné, nesmí žádná jeho věc uschnout venku, podle nich jsme je měli sušit v bytě, nesmí se ani s dítětem ven, musí mít červenou mašličku. Nemá se také říkat s nadšením: „Jé, ten je hezký.“, protože pak údajně nespí, je nervózní a tak. Moje matka to všechno ještě dodržovala a vlastně dodržuje, i manželčiny rodiče, ale my se ženou už ne. Nás už to nezajímá. Jsou to prostě pověry, spíš psychologická záležitost. My už jsme takoví Romové hodně scivilizovaní s vámi. Nám (naší rodině) už ani nepřijde, že jsme jiní než vy. Žijeme úplně stejně. Vaříme to, co vy, nám mladým už třeba taková goja ani nechutná, nejíme to. Chodíme do práce – uklízíme s manželkou v úklidové firmě.

Rozhovor č. 12: Božena, 53 let, úřednice

Vdávala se v 18 letech, manželovi bylo 23 let

Jak probíhala vaše svatba?

Svatba probíhala tak, že přišli jeho rodiče na mangavipen, to je poznávání, a že žádají o nevěstu a potom jsem šla, protože jsem měla poměrně staré rodiče, oni mi důvěřovali, tak jsem se šla podívat do jejich rodiny, co a jak tam vypadá, oni si mě chtěli prohlédnout, byli na mě zvědaví, já se jim chtěla zalíbit. Neměli žádné námitky, ale manžel jim musel o mě napovídat hodně dobrého, protože mě přijali za svou. U nás se hodně bere na zřetel vzhled nevěsty, když je pěkná a hodně světlá, je žádaná, a já byla poměrně světlá, takže jsem se jim zalíbila. Manželovy sestry si mě hodně oblíbily.

Co říkali manželovi rodiče, když k vám přišli na mangavipen?

Říkali, že přišli se synem do naší rodiny, okoukli mě, pozvali mě k nim, a dohodli se „Jak to uděláme, děti se mají rádi“. Byli velmi dobře situovaní, i naše rodina. Přinesli s sebou samozřejmě pití a nějaké pohoštění, my jsme také připravili pohoštění, pozvali se největší drbný, ty se pozvaly samy. Kdo se nedostal dovnitř, postával pod oknem, čekali, že se budeme hádat a dohadovali se („Oni ji nějak nechtějí“ apod.). A už se začala dohadovat svatba, kde bude, kdo co dá. Protože lidí z našeho rodu bylo víc, byla svatba nakonec u nás, i přes počáteční nesouhlas druhé strany. Dohadovali se, kde by bylo nejlépe svatbu udělat, aby byly obě strany spokojené, vyhrála to moje strana, protože půl města byla naše příbuzenstvo. Hraje roli, koho je víc, kdo převládá.

Svatba probíhala tak, že přijeli, přivezli pití a půl prasete, my jsme dali půl prasete a stejné množství pití, my připravili jídlo, oni přijeli už tři dny před svatbou, aby viděli, kolik čeho je. Náklady na svatbu se hradily napůl. Půlku moje rodina, půlku manželova. Mě přispěli i bratři, byli o dvacet a víc

let starší než já. Při svatbě je rodina nejdůležitější, protože když není semknutá, nestojí celá svatba za nic.

Drbny se na přípravy zase přišly podívat, seděly tam a otravovaly, pomlouvaly, chtěly na poslední chvíli ještě odradit ženicha, že jsem měla jiné muže a tak. Ale on se nenechal, protože mě znal. Nakonec, když jsem byla před obřadem u kadeřnice a opozdila se, snažily se mu namluvit, že jsem mu utekla s jiným.

Drbny pomlouvaly, že naše svatba nebude za nic stát, že nemáme dostatek alkoholu, masa. A že ještě ani neviděly moje šaty. Tenkrát ještě nebyla krajka k sehnání, ony se to nějak doslechly a tři dny před svatbou se rozneslo, že nemám v čem jít na svatbu. Samozřejmě to nebyla pravda. Měla jsem vlastní bílé svatební šaty ušité švadlenou a vypůjčený závoj.

Než jsme šli na úřad, žádali jsme s manželem každý své rodiče o odpuštění, klekli jsme si před ně, maminka plakala a řekla, že mi všechno odpouští. Potom jsme se vyměnili a prosili jsme o přijetí do rodiny, já u manželových rodičů, on u mých.

Šli jsme pěšky na radnici, družičky měly podobné šaty jako já, jen v růžové a světle modré barvě, cestou nás často zastavovali a museli jsme se vykupovat podáním alkoholu. Rozdávaly se také zákusky.

Původně jsme chtěli mít svatbu v kostele, ale v té době to nešlo. I děti nám křtil kněz tajně. Moje a manželova maminka na úřad nešly, byly doma a dohlížely na přípravu jídla, aby všechno bylo v pořádku.

Svatba se odehrála tak jak má, pilo se a lidi se veselili. Tancovalo se, každý mi dával do vínka za každý tanec peníze. Někdo dal sto korun, jiný dvě stě, další dvě stě padesát, trumfovali se. Pak jsme seděli za stolem a znovu se dávaly peníze, zase se přepláceli, vyvolávalo se, na co se dávají peníze – do domácnosti, pak na dítě, na nábytek, na boty... To už byla spíš legrace. Ale když se vybírá při tanci, je to důstojné. Záleží na tom, kdo vybírá, jak k tomu přistupuje. U nás to byl nejméně čestný člověk z rodu, náš vajda, vyvolili jsme si ho za starostu. Ten vybíral peníze na talíř. Někdy se vybírá také do hrnku.

Starosta měl také na začátku svatby proslov: „Sešli jsme se tady, abychom se pohostili, popili a slavnostně tady zůstali a zároveň abychom těmto mladým lidem pomohli. A pomůžeme jim tak, když vybereme peníze na domácnost, dítě...“

Na mé svatbě se tancovalo do kola, ženichovi se dělaly zátarasy, aby se ke mně nemohl dostat. Když se mu to podařilo, ukradl si mě a šli jsme za stodolu a byli jsme tam sami. Po návratu se všichni chichotali, ale to k tomu patří. Už jsme byli manželé.

Pak přišel svatý hřeb, kdy jsem byla začepená, převlékla jsem se a už jsem nebyla slečna, ale žena. Přišly ty babizny a začaly zpívat písničku o tom, že mě začepujou jako slečnu, ale až mě svléknou a obléknou do jiných šatů, budu už mladá paní. Zpívaly a maminka plakala. Když mě začepili, dala jsem svůj závoj nejstaršímu družbovi, on ho dal na hůl a zpíval, že už nejsem slečna, ale žena, a chtěl závoj vyplatit, ženich ho musel zaplatit.

Celá svatba trvala vlastně týden, tři dny poslední nejdůležitější přípravy, pak dva dny vlastní svatba a dva dny po svatbě.

Staral se starosta i o to, kdo kde bude sedět?

Ne, to bylo přirozeně dané. První si sedali starší a nejméně čestní, děti u stolu vůbec neseděly, jim se nosilo jídlo ven. Vzít dítě nebo mládež ke stolu by bylo chápáno jako nevychovanost, protože tam seděli starší. Později, když se rozproudila zábava, jsem šla a rozdala dětem cukrovinky. To, kdo kde bude sedět, bylo dané. V čele seděl ten nejméně čestný – starosta a pak ostatní podle hierarchie. Zprvu seděli manželé vedle sebe, ale když se rozproudila zábava, sedli si muži a ženy zvlášť.

Hosté s sebou přinesli vždy za svou rodinu dort nebo i dva, zákusky, víno a jiný alkohol, několik litrů, byly to svatební dary. Mé kamarádky mi daly také skleničky.

Měli jste na svatbě nějaká tradiční jídla?

Ano, holubki, paprikáš, pečené masa, pekly se pásky (biskupský chlebiček), smažené maso s chlebem (popražimen mas), segedín, goja, zelné listy, lokše (placky). Babky radily, co se má vařit a kdo to má vařit. Doporučovaly kuchařky a říkaly, od které žádné jídlo jíst nebudou. Z určité kasty, která byla na úrovni a čistá, jsme vzaly pomocnice na vaření. Muselo se o ní vědět, že je pořádná a čistotná, že dbá na čistotu nádobí a na čisté ruce. A také to musela být pěkná žena.

Jíst a pít se dávalo hlavně drbnám. Stejně nás pak pomlouvaly, ale dávalo se jim přednostně. Po skončení svatby jsme ještě jídlo roznášeli. A stejně nás pomlouvaly, že jsme jim dali málo masa, že jsme ho měly tvrdé, že bylo v jídle málo tuku atd., i když to tak nebylo. Také pomlouvaly, že se k sobě moje a manželova strana nechávaly vstřícně, že spolu nemluvili. Ale bylo to správné. Když

nejdou pomluvy, nejedná se o dobrou svatbu, protože se o ní hodně nepovídá. Pak je to špatné. Dobrá svatba se přetřásala i dva měsíce po obřadu.

Špatné svatbě se u nás říká „žebrácká“. Takovou měli před sedmi lety známí na Smíchově. Celá svatba trvala všeho všudy dvě hodiny, nikomu se tam nelíbilo. Hosté totiž přinesli darem plno jídla, ale rodiče novomanželů ho hned odnášeli domů a nikomu z něj nic nedali. Dá se říct, že to jídlo vlastně ukradli. Pak hodovali o samotě, bez hostů. Nikdo z nás, ani jejich příbuzní, kteří byli na svatbu pozváni, je od té doby už nechce ani vidět. Nikdo s nimi nemluví, nejsou zváni na svatby, na křtiny, nikam. Už s nimi nechceme mít nic společného. Svatba je velká událost a když je takhle pokažená, je to pak hodně špatné. Já sama jsem jim vynadala. Byli moc lakomí, když se nechtěli vydávat z peněz, neměli nikoho zvat. Navíc, i když svatba stojí hodně peněz, většinou se při vybírání na nevěstu a na domácnost mladým zase vrátí. Pokud tedy vybírají. Mojí dceři jsem totiž vybírání zakázala. V naší rodině se už dává jen málo a já ze sebe nechci dělat žebráka kvůli pět seti korunám, které by se nakonec vybraly. Taková částka mi připadá nedůstojná. Když už se má vybírat, tak pořádně.

Jakou jste měla na svatbě hudbu?

Pravou cigánskou, cimbálovku. Když mě žádali muži o tanec, tak žádali velmi slušně a zdvořile. Hrál a tancovalo se celý týden. Hostů jsme měli asi sto padesát, nijak přesně se nepočítali, kdo přišel, byl pohoštěn.

Muzikanti hráli i na přání, každému zahráli, co chtěl. Primáš při tom obcházel hosty a ti mu na smyčec připichovali peníze. Je to takové vybírání na hudbu.

Jak jste zvali na svatbu?

Chodili jsme pohromadě manžel, já, moje a jeho maminka. Zvali se nejdříve ti nejváženější a nejlepší, ale přišli k nám i chudí. Já už kmotra neměla, jinak bych k němu zašla nejdříve, ale takhle jsme šli ke starostovi, ten byl hlavním pozvaným, pak jsme zvali vlastní rodinu, ty nejbližší, pak střední vrstvu a pak chudinu.

Zvat se chodilo čtyři dny. První zvaní se konalo měsíc před svatbou, šlo jen o takové oťukávání, pak týden před svatbou znovu. Mezitím se někteří rozzlobili, protože se dozvěděli, že jsme byli u jiné rodiny, která je na stejné úrovni jako oni, o den dříve. Dělalí pak drahoty a nechtěli na svatbu jít. U těch jsme se byli ponížovat třikrát, prosili jsme je, že jsme to nestihli, vysvětlili jsme jim to a řekli, že si jich vážíme a omluvili ať se nezlobí. Byli jsme tam třeba dvakrát za hodinu.

Musí se zvat ústně, prosili jsme a slušně žádali, museli jsme až do bytu, jinak by to nebylo řádné pozvání. Někam se opravdu musí několikrát. Když vám účast nepřislíbí otec a matka rodiny, neprijdou ani jejich děti s rodinami. Na to jsme si museli dávat pozor.

Při zvaní jsme s sebou nic nenosili. My je šli pozvat a jejich povinností bylo nás pohostit. Nečekali jsme nic velkého, protože to bylo ve všední den. Stačilo, když nás pohostili například čajem nebo píšotem a my si ze slušnosti vzali a strašně jim všechno chválili.

Svatby se účastnili hlavně příbuzní, ale já i manžel jsme si mohli pozvat jakékoliv přátele, ti šli za družby a družičky.

Zvete i ty, kteří jdou okolo?

Ano, oni chodili i schválně. Jeden známý vandrovník přešel okolo snad desetkrát, pokaždé jsme ho zvali, ale on vždycky odmítl. Byl ze střední vrstvy, ale my se ho báli, protože když pomlouval on, tak pak už pomlouval celý svět. Toho muže se každý bál. Nakonec si dal říct, ale pak šel na toaletu, utekl a už pomlouval, co nám chybělo. O něm každý věděl. Ale my jsme si ho udobřili, a tak byla naše svatba vyhlášena jako dobrá.

Loučila jste se vy nebo váš manžel se svobodou?

Já ne, měla jsem plno starostí s přípravami, ale manžel a muži z jeho rodiny a jeho přátelé poseděli a popili, ale nic velkého nepořádali.

Kde jste po svatbě bydleli?

U mých rodičů, byla jsem poslední neprovdaná z dětí, takže doma bylo místo. Ale zanedlouho jsme se rozešli.

Házelo se na vaší svatbě rýží, rozbíjel se talíř?

Ne, to jsme vůbec nedělali.

Proč myslíte, že se to na dnešních svatbách tak často objevuje?

Nevím, asi proto, že to odkoukali od bílých. My jsme se s vámi tak sžili, že všechno přebíráme. Vědí, co třeba rýže na svatbě znamená. Ale na naše tradice zapomínají, například málo mladých umí dnes

romsky a to je špatné. Naši mladí vidí v televizi i u vás, jak se žije, a chtějí tak žít také. Dnes všechno, co je krásné a staré, zaniká. Může za to tahle doba.

Jak je pro vás důležité uchovávání tradic, které se týkají svatby?

Pro mě je to hodně důležité. Mladí už to tak neberou, asi za to může doba, vrhli jsme se na západní svět a upouštíme od tradic.

Má uchovávání tradičních prvků a tradic vůbec význam pro vlastní romství?

Já tradice neuchovávám kvůli předkům, ale kvůli tomu, že mě k tomu vedli rodiče i tehdejší doba a životní situace. Snažila jsem se své děti vychovat stejně, jako jsem byla vychovaná já, ale oni mi to dnes mají za zlé, protože dnes na slušnost doplácují. Myslím, že dnes už rozlišuje Romy a bílé jen hlupák, protože všichni jsme na jedné lodi. I my se bojíme mladých Romů, stejně jako vy, ale bojíme se i mladých Čechů, stejně jako vy. Mezi mladými Romy a mladými Čechy dnes už není žádný velký rozdíl. Tradice se u nás vytrácí stejně jako u vás, je to dobou. Rodiče pořád pospíchají, pracují a nemají na děti a na rodinu čas. A od toho se odvíjí všechno ostatní.

Rozhovor č. 13: Regina, 53 let, úřednice

vdávala se v devatenácti letech, manželovi bylo devatenáct let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Znali jsme se dva roky, než jsme se vzali. Už před svatbou jsme bydleli u mých rodičů, protože já měla jen čtyři bratry, kdežto manžel je z deseti dětí. Svatba je důležitá, ale důležitější je rodina. Před svatbou k nám přišli manželovi rodiče a on, požádat o mou ruku. Ptali se hlavně na to, jestli je to tak, jak to má být, jestli se máme opravdu rádi. Za mého mládí ještě rodiče dětem určovali, koho si vezmou, ale to u nás tak nebylo. Přesto ale bylo důležité, aby rodiče věděli, do jaké rodiny dítě dávají, aby tu rodinu předem znali. U nás na Smíchově se všichni znali, takže to nebyl problém.

Jaká byla vaše svatba?

Moje svatba probíhala tak, že... My jsme spolu žili a svatba přišla až potom. Dlouho trvalo, než se s tím otec smířil. My jsme se s manželem vzali bez souhlasu rodičů, vlastně proti jejich vůli. Nedali jsme si říct. Můj otec byl proti tomu proto, že manželova rodina, nebo muži jeho rodiny byli známi tím, že střídají ženy. Já byla jediná otcova dcera a myslel si, že pro mě přijde nějaký princ. Takže moji volbu těžce nesl.

Měli jsme svatbu na úradě. Svatba probíhala v tichosti, vůbec jsme se s tím nechlubili. Byli jsme tam my a svědci, čtyři. Za svědka mi šel bratr. Svatbu jsem měla, když byli rodiče na dovolené.

Jak se na to dívali vaši příbuzní a známí, když se dozvěděli, že jste se vdala?

To bylo špatné. Nerada na to vzpomínám. Tou svatbou jsem přišla o to nejkrásnější, co jsem mohla prožít. Naše svatba byla opravdu výjimečná, vlastně to tenkrát bylo něco neslýchaného. Rodiče nejspíš čekali, že se něco bude dít, ale na druhou stranu nás nebrali vážně. Opravdu je to nemile překvapilo. Svolení rodičů je u Romů moc důležité. Hlavně počítají s tím, že si vezmete toho, koho vám naplánují. Dva mí bratři si nevěstu vybrali, ostatním dvěma nevěstu našli rodiče.

A co manželovi rodiče? Souhlasili se sňatkem?

Souhlasili, protože věděli, že naše rodina je pořádná, věděli, koho si jejich syn bere. Stejně jako můj otec si myslel, že ví, koho si беру já. Manžel byl z rodiny muzikantů, ale to otci nevadilo, jemu vadilo to, že střídali ženy a každý to o nich věděl. Ale můj manžel takový není. Ten se mě celý život držel a jsme spolu už přes třicet let.

Dnes už rodiče svým dětem do sňatku nemluví. Dnešní mladí vůbec pobrali od bílých jen to horší a na to dobré, co jim snad mohli dát jejich rodiče, zapomněli. Na to špatné si zvyknou rychle.

Když tatínek viděl, že se manžel stará, pracuje a že je manželství v pořádku, tak se s tím smířil. Pak si ho moje rodina oblíbila, poznali, že je jiný, než si mysleli. Ale předtím jsem si užila své. Nebylo to šťastné období, moje svatba.

Šli jste na úřad pěšky nebo jste jeli autem?

Pěšky, určitě pěšky. Nebylo to daleko a navíc jsme ani auta neměli k dispozici. Cesty na obřad autem se zavedly až v posledních letech, myslím tedy u nás Romů. A to ještě jen u těch bohatších.

Měla jste svatební kytku? Jestli ano, co jste s ní po obřadu dělala?

Měla jsem takovou malou kytičku. Dokud byla pěkná, měla jsem ji doma ve váze, ale moc dlouho nevydržela, to víte. No a pak jsem ji vyhodila.

Měli jste po obřadu nějakou hostinu?

Neměli, za to se stydím. I když jsme byli jen čtyři, mohli jsme někam zajít aspoň na oběd, někam do restaurace. Ale tehdy jsme byli mladí a nevadilo nám, že jsme si jen zašli na panáka do nejbližší hospody. Když vám to říkám, opravdu se stydím.

Měli jste šaty ozdobené myrtou?

Ne, tak na to jsme si ani nevzpomněli. Stejně se to tehdy, myslím, u Romů nedělalo. Nebo o tom aspoň nevím. Asi proto nás to ani nenapadlo.

Je pro vás svatba důležitá? Jaký je její smysl?

Dřív byla moc důležitá. Ale důležitější je to, aby spolu ti lidé byli. Svatba je takový symbol lásky, ale důležitější je to, aby spolu opravdu žili. Je určitě důležitá kvůli dětem. Ty tradice, které dodržujeme, upevňují naše romství, naši identitu. Ale znám plno lidí, kteří spolu žijou bez oddání a jsou spolu šťastní. Dnešní mladí jsou ale jiní, než jsme byli my. Můžou za to také drogy, neuvěřitelně se rozšířily, k tomu přispělo i to, že hrozně moc Romů přišlo o práci.

Svatba také stojí dost peněz, takže i kdyby si dnešní mladí chtěli udělat opravdu tradiční svatbu se vším, co k tomu patří, nemají na to a tradice jdou potom stranou. Dnes lidé nemají ani kde bydlet, natož aby mysleli na to, jakou mít svatbu. Jsou zadlužení, tahle doba je všechny zničila. Tak, jak žijete vy, začínáme žít i my. Přestáváme se stýkat, což dříve neexistovalo. Pouto je strašně důležité a když se přetrhne, je to neštěstí. Dřív se vás zastal i úplně cizí Rom, dnes si vás ani nevšimne, nebo vás klidně Rom okrade, to by se dřív nestalo. Současná doba nás všechny rozpoltila. Někdo práci má, druhý ne a ten tomu prvnímu závidí a to je strašná věc. Lidé nemají na nájem a tak se stěhují a přestávají se stýkat se svou rodinou. To je špatné a může za to dnešní doba. Lidé jsou na sebe zlí. Dnes těžko někdo myslí na svatbu, když nemá kde bydlet.

Dnešní doba může i za to, že dnešní mladí už přestávají tradice dodržovat. Jednak je to tím, že se snaží přizpůsobit vám bílým, jednak žijí v takových podmínkách, kdy na nějaké tradice už nemyslí. My jsme už takový počestný národ, Češi nás k tomu donutili, my jsme se nechali a Čechům se to celkem podařilo.

Rozhovor č. 14: Božena, 50 let, administrativní pracovnice
vdávala se v 19 letech, manželovi bylo 19 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ano, měli. Manželovi rodiče přišli k nám a dohodli se s mými rodiči, že spolu chodíme, máme se rádi a tak že nás dají dohromady. Říkali: „Chtěli bychom tuto dívku, líbí se našemu synovi, byli bychom rádi, kdyby se tito dva lidé dali dohromady.“ Mí rodiče na to odpověděli, že s tím souhlasí. Už předem věděli, že manželovi rodiče přijdou, a tak připravili menší hostinu. Oni s sebou přinesli jen něco k pití, nic víc. Přišel ženich, jeho matka, otec, sestry, bratři. To bylo asi měsíc před svatbou. Naše i manželova rodina se vzájemně znaly, bydlela jsem tehdy v Příbrami, než jsem se přestěhovala do Prahy. Rodiče se dohodli na svatbě, na tom, jaká a kde bude a kdo na ni jak přispěje. Platili ji napůl.

Jak probíhala samotná svatba?

Na svatbě jsem měla družičky a družby, s manželem jsme si vybrali svědky. Na svatbě byli ti nejdůležitější příbuzní. Hlavní byla hudba, romská. Bylo hodně jídla a pití, svatba trvala tři dny, u nás v domě. Byla velká hostina. Měli jsme církevní svatbu. Pak jsme zvolili toho nejstaršího, neříkali jsme mu starosta, ani nijak jinak, a ten měl na začátku hostiny proslov. Řekl, že se vzali tito mladí, a že je třeba, že nic nemají, aby podle svých možností každý přispěl na jejich domácnost nějakými penězi. Vždycky byl jeden člověk, který měl talíř na peníze, druhý měl kousek chleba a kořalku. Ty si komunita zvolila, byli to ti nejstarší. Ti, kteří měli největší respekt u ostatních. Měli jejich důvěru. Jeden byl z mé strany, druhý ze strany manžela.

Každý, kdo si se mnou přišel zatancovat, dal na talíř, kolik uznal za vhodné, dostal kořalku a k zakousnutí chleba. Vytvořil se kruh, uprostřed jsem byla já. Nejdřív přišli otcové a po nich nejbližší rodina, šli si se mnou zatancovat, dostali kořalku a hodili peníze do talířku. Vystřídali se všichni. Nejvíce peněz dala rodina a ti vzdálenější příbuzní dávali méně. Počítalo se s tím, že nejbližší rodina dá

nejvíc. Hudba pořád hrála. První, nejdůležitějšímu tanec byl redový a tam starší (ne nejstarší, ale starší) ženy kolem mě utvořili kruh, svlékli mě ze svatebních šatů a oblékli mi sukni a blůzu a zavázali mě šátkem hlavu. To bylo čepení. Při tom se zpívalo. Byly to většinou ženy, které už měly děti. Zpívaly se při tom redové písničky, kde se zpívalo, že je nevěsta už začepená. Nezpívalo se jen romsky, ale i česky, začínalo to „Naše mladá nevěsta...“ To zpívali všichni. A začepením se ze mě stala paní. Pak jsem šla tancovat. Potom, když si se mnou všichni zatancovali a vystřídali se, přišel manžel, vzal mě za ruku, vzal peníze a odešli jsme. Ostatní si sedli a hodovali a tancovali dál. Po svatbě jsme nejdřív žili u manžellových rodičů, ale brzy jsme se přestěhovali k mým rodičům. Já jako nevěsta jsem měla v manželově rodině velmi těžké postavení, musela jsem vyhovět každému. Až když jsem měla dvě děti, přijali mě opravdu jako svou bori – nevěstu.

Dostávali jste nějaké svatební dary?

Ne, dávaly se jen peníze. Kolik se vybralo, to už nevím, ale nebylo moc, určitě se nám to nevrátilo.

Jaké jste měli na svatbě jídlo?

Polévka se nedává, jen tomu, kdo ji opravdu chce. Ještě než se přijde z obřadu, musí být připravená tabule. A na ní je všechno jídlo a každý si vybere, na co má chuť. Třeba zelí k alkoholu. Pak hodně studených jídel, řízek a bramborový salát, kuřata, salámy, chlebíčky, uzené, vepřové maso, obložené mísy. Dostatek jídla a pití, hlavně pití, každý si naléval sám kolik chtěl. Obsluhovala moje rodina. Kdo chtěl kávu, dostal kávu. Podle toho, kolik je na svatbě jídla, je to dobrá nebo špatná svatba.

Kdo jídlo připravoval?

Moje a manželova maminka. Pozvaly si ale ještě tety, musely to být zkušené kuchařky a také z vážených rodin.

Jak jste zvali na svatbu?

Zvát jsme chodili s manželem. Musí se až do bytu, jinak to není žádné pozvání a bere se to jako urážka, když pozvete někoho telefonem nebo při setkání na ulici. To se prostě nedělá. Někdy jsme taky museli jít zvát dvakrát, protože ti nejváženější příbuzní se zdráhali a dělali okolky, ale to jen tak na oko. Ale musí se pozvat dvakrát, jinak by se také urazili. Zvali jsme tři neděle před svatbou, protože když se zve třeba týden před ní, už je moc krátká doba na to, aby se hosté pořádně připravili. My měli pětadesát hostů.

Jaké jste měla vy a váš manžel šaty?

Já měla dlouhé běžové, ale nebyly přímo svatební, měla jsem je půjčené od sestřenice. Manžel měl svůj oblek.

Jaký význam pro vás mají tradiční prvky?

Když dnes dojde ke svatbě, tak se ty tradice dodržují. Pro mě osobně jsou určitě moc důležité. Ale dneska se ty svatby nekonají, protože lidi nemají peníze. Buď spolu žijí bez oddání, nebo jdou na úřad a vezmou se v tichosti, jen před svědkama. Velké svatby jako dřív se nepořádají kvůli penězům, kvůli tomu, že je nemají kde pořádat, protože byty jsou malé a nemohli by tam pozvat všechny a pronájem nějaké restaurace je drahý.

Dalším důvodem, proč už se nedělají tradiční svatby, je civilizace, která nás pohltila. Mladí lidé a nejen oni se hodně počeštili a svatby nedělají. Dneska už na našich svatbách převládají české prvky.

Je pro vás svatba důležitá?

Pro mě určitě je. Je to znamení, že mezi dvěma lidmi je opravdu láska. Když spolu jen žijí a třeba se vůbec nevezmou, znamená to, že se doopravdy nemilují a můžou od sebe vždycky odejít, i když mají děti. Ale svatba je něco posvátného. Prostě to posvětit ten svazek.

Jakou svatbu jste vystrojila svým dětem?

Víte, já ji neorganizovala, protože mám dva syny, dcerka mi zemřela jako maličká. No a u svatby mají hlavní slovo nevěstini rodiče, takže já do toho neměla moc co mluvit. Oba synové jsou ženatí a řekla bych, že měli oba tradiční romskou svatbu se vším všudy, protože oba si vzali ženy ze slušných rodin.

Rozhovor č. 15: **Ilona**, 29 let, skladnice
vdávala se v 18 letech, manželovi bylo 20 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, neměli, u nás to bylo jednoduché. Žádné oficiální námluvy se nekonaly, babička by partnera určitě vyhodila.

Jak tedy svatba probíhala?

Neměla jsem rodiče, vychovávali mě prarodiče, takže o žádné velké svatbě jsem nemohla uvažovat. Byla jsem těhotná, těsně po škole, vdávala jsem se v osmnácti, manželovi bylo dvacet, babička na mě byla děsně naštvaná. Ale když bylo na cestě to dítě, tak k sňatku svolili. Mého muže ze začátku neměli rádi, málokterá rodina hned přijme partnera svého dítěte. Měli k němu spoustu připomínek. Šli jsme jen na národní výbor, řekli svoje ano a šli jsme domů.

Takže hostinu jste měli doma?

Ano, ale malou, nic velkého. Neměli jsme samozřejmě ani hudbu. Hostů jsme měli asi patnáct, takže to byla opravdu skromná svatba.

Jaké jste měli jídlo?

Segedínský guláš, kuřata a obložené mísy. A k tomu nějaký alkohol.

Dostávali jste svatební dary?

Ne, nedostávali. Babička totiž všem řekla, že si nic nezasloužíme. Takže jsme nedostali nic. A když nebyla hudba, ani se nevybíralo na nevěstu.

Kdo svatbu platil?

Půl babička, půl manželovi rodiče. Ale nestálo je to moc, patnáct lidí toho moc nesní ani nevypije. Navíc všechno skončilo hodně brzo, asi kolem desáté hodiny večer všichni odešli domů. Řekla bych, že to byla dost smutná svatba, nechtěla bych jí zažít znova.

Jaké jste měla oblečení?

Světlý kostýmek. Manžel měl půjčený proužkovaný oblek.

Je pro vás svatba důležitá?

Ani ne. Dneska jsou důležitější pohřby než svatby, řekla bych. Tam se lidi sejdou a jsou si hodně blízcí. Já se brala proto, že jsem byla těhotná a nechtěla jsem být svobodnou matkou, protože pak se na vás lidi a i na úřadech neřádí zrovna nejlíp.

A co tradice, které se o svatbách dodržují, jsou pro vás nějak důležité?

Pro mě osobně ne. Vždyť víte, jakou jsem měla svatbu. Tam se nedodržovalo nic, nikdo nám ani nepopřál, jako to dělá starosta, netancovalo se, nic. Ale chtěla bych, aby moje dcery měly starou svatbu, tak jako se to dělalo dřív. Je to mnohem hezčí a veselejší. Ale to záleží na nich, třeba se ani nebudou chtít vdát.

Rozhovor č. 16: **Roman**, 22 let, uklízí na nádraží
ženil se ve 20 letech, manželka v 19 letech

Měli jste před svatbou mangavi pen?

Měli. Znali jsme se dva měsíce. Já s rodiči a strýcem jsme šli k rodičům mé ženy – nevěsty. Strýc požádal její rodiče o dceru, jestli mi ji dají. Přinesli jsme s sebou láhev vodky, zásunbní prstýnek, kytici pro tchýni a pro mou nastávající. Za mě tedy žádal můj strýc. Pak se nám ptali, jestli spolu budeme žít. Oba jsme řekli, že ano. Pak se přimlouvali mí rodiče. Zeptali se, jestli to její máma dovolí. Nejdřív to řekl strýc, pak se museli zeptat ještě mí rodiče, aby to bylo oficiální. Má budoucí tchýně s tím souhlasila. Odsouhlasilo se to, vypili jsme láhev vodky, udělali jsme přípitek. To se odehrávalo v bytě nevěstiniých rodičů. Pak jsme to odjeli oslavit do baru. Tam to pořádali moje a manželčina maminka. Měli jsme tam padesát hostů.

Jak dlouho před svatbou jste měli mangavi pen?

Bylo to rok před svatbou. Potkali jsme se v dubnu na romské zábavě, v červnu jsme měli zasnuby, pak manželka otěhotněla, narodil se syn a svatbu jsme měli až potom.

Byly mangavipen důležitější než svatba?

Já si myslím, že ano. Pro mě teda určitě. Taky se mi zasnuby víc líbily. Svatba znamená akorát hodně starostí, hodně peněz, člověk je z toho nervózní. Zasnuby byly hezčí, manželce se taky líbili víc. Při mangavipen v hospodě jsme se jen tak bavili, měli jsme tam hudbu.

Na vlastní svatbě jste měli nějakého starostu, který by ji organizoval?

Ne. Řídili jsme si ji sami. U nás starosta není, to se většinou ještě dělá na Slovensku. Rodiče se sice snažili nám do toho mluvit, ale my jsme si to udělali jak jsme chtěli, protože jsme si svatbu platili sami. Stála 70 tisíc, ale my jsme si na ni našetřili a nic jsme od rodičů nechtěli.

Jak jste chodili zvát?

Sami dva, osobně. Musí se chodit osobně, po telefonu to nikdo nebere jako opravdové pozvání. Bylo mi to trapné, ale musel jsem chodit zvát osobně. Měli jsme 70 hostů, jen samé příbuzné. Měli jsme zamluvenou restauraci, ale ta nám na poslední chvíli odřekla. Kamarádka mi ale pomohla sehnat jinou. Asi jsme stejně byli výjimka, protože dneska už každý svatbu dělá malou a doma, protože na to nejsou peníze.

Měli jste svatbu na úřadě, nebo v kostele?

Na úřadě, i v kostele. Z domova jsme šli pěšky, protože to nebylo daleko. Ten den jsme také křtili syna, takže na svatbě byli jeho i naši kmotrové.

Platilo se za tanec nevěstě?

Platilo. Každý dával podle svých možností, nezáleželo na tom, jak blízcí příbuzní to jsou, ani se nikdo netrumfoval. Dohromady jsme vybrali 40 tisíc.

Unesli vám nevěstu? Musel jste ji hledat a vyplatit?

Ano. To už bylo na konci. Když se vyberou peníze, musím si je vzít a spočítat a při tom hlídat i nevěstu, ale já jsem to nějak nestihl a tak mi ji ukradli a šel jsem ji hledat do jednoho baru.

Kde jste bydleli po svatbě?

Dostali jsme vlastní byt.

Jaké jste měli oblečení?

Já oblek, manželka bílé svatební šaty z půjčovny.

Loučil jste se před svatbou se svobodou?

Manželka ano, já ne. Já jsem na to nějak nebyl, měl jsem hodně starostí a zařizování, taky s tou jinou restaurací.

Jakou jste měli na svatbě hudbu?

Moderní cikánskou - varhany, saxofon.

Házeli na vás rýži a rozbíjeli jste talíře?

Ano.

Ale dřív se tyhle zvyky nedělaly.

Já si to myslím taky, že se to nedělalo, ale ostatní mi tvrdili, že je to tradice. Tak já nevím. Můj bratr to dělal, všichni říkali, že to musíme dělat. Ale starší (naši rodiče) to nedělali. Ale teď už je to tradice.

A víte, co tyto zvyky znamenají?

Mě tvrdili, že to znamená štěstí. Ale bylo mi to celkem jedno. Já z toho měl akorát trému, každý na mě koukal a já měl sbírat střepy. Dneska to prostě dělají všichni mladí.

Dostávali jste nějaké dary?

Ne, u nás se dary nedávají a neberou. Jen se vybírá při tancování.

A jaké jste měli jídlo?

Řízek, salát, polévku, kuře, párky, chlebičky.

A typická romská jídla, jako je třeba goja?

To ne, vůbec. Teď už se to všechno dělá hodně moderně, už se to vůbec nedělá jako dřív. Ale doma během roku si svoje jídla vaříme, držíme si je.

Je pro vás svatba důležitá?

Pro mě ani ne. Já se ženit musel, kvůli bytové situaci, kdybychom se nevzali, nedostali bychom byt. Když se narodil syn, dostal jméno po manželce a když jsme se vzali, vzal jsem si její jméno i já. Takže jsme se brali kvůli bytu, synovi a taky trochu kvůli mému jménu. To, že je člověk ženatý, má své výhody i nevýhody. Ale já si myslím, že dneska je svatba už zbytečnost.

Jaký je tedy její smysl?

Já nevím. Někdo se bere jen tak, někdo z lásky, někdo kvůli penězům. Já jsem to udělal kvůli bytové situaci, jinak bych se asi neženil. Také když je člověk ženatý, dívají se na vás lidé jinak, než když spolu žijete na hromádce a máte přitom děti.

Jsou pro vás důležité tradiční prvky týkající se svatby a jejich uchování?

Mě je to jedno. Pro mě to vůbec důležité není. Kdybychom na svatbě nic tradičního nedělali a nedodržovali žádné zvyky, vůbec by mi to nevadilo. Pro mě to nemá žádný význam, takže mi ani nepřipadá důležité je uchovávat.

Myslíte, že mají romské tradice nějaký význam pro romskou identitu, pro vlastní romství?

Ne. Jak už jsem řekl, nemyslím, že by tradice byly nějak zvlášť důležité. V dnešní době se o ně už nikdo nestará a nikdo se jimi nezabývá.

Rozhovor č. 17: Marie, 30 let, pedagogická asistentka
vdávala se v 18 letech, manželovi bylo 22 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ano, měli. Znali jsme se půl roku. Bylo už jasné, že se vezmeme. Brzy po mangavipen jsem otěhotněla, pak porodila a když bylo dceři půl roku, měli jsme svatbu a byl to i den, kdy měla dcera křtiny.

Jak mangavipen probíhal?

Už si to moc nepamatuju, šlo to tenkrát nějak mimo mě. Přišli k nám manželovi rodiče, manžel a jeho sestra. Dohodli se s mými rodiči a zeptali se, jestli si jejich syna vezmu. Můj muž neřikal nic, on byl dost plachý. Domluvili se, že spolu budeme žít, takže jsme žili u mých rodičů. Přinesli s sebou nějaký alkohol, my připravili pohoštění, ale bylo to všechno malé, bylo nás tam pár, nic velkého. To až na svatbě jsme měli osmdesát hostů.

Jak probíhal svatební den?

Než jsme šli do kostela, kde byla svatba a křtiny, oblékaly mě do půjčených svatebních šatů ženy z rodiny, které byly šťastně vdané. To abych měla také štěstí a aby mi to nepřineslo smůlu. A těsně před tím, než jsme vyšli, ke mně přišli mí rodiče a dali mi požehnání, já klečela na kolenou a přišlo mi to, jako kdybych je o něco prosila. Ale byla jsem úplně mimo, tak vůbec nevím, co se říkalo. Pak přišli i manželovi rodiče a ti mi se zase vystřídali u manžela, který byl v jiné místnosti. A pak už se šlo na obřad.

Měli jste nějakého starostu, který svatbu organizoval?

Ne, neměli.

A co placení za tanec nevěstě?

To jsme měli. Nejdřív mě převlékli do jiných, normálních šatů, dali mi šátek na krk, takže tak mě začepili, a pak se tancovalo. Nejbližší rodina dávala tak 2 – 3 tisíce za tanec, vzdálenější příbuzní 500 korun. To, co se vybralo, jsme pak dali manželovým rodičům, protože ti celou svatbu platili. A

všechno se jim vrátilo. Předtím, než se takhle tancovalo, jsme vybírali na dítě. Ty peníze jsme si zas nechali my.

Měli jste na svatbě jen příbuzné, nebo také přátele a známé?

Já jen příbuzné, manžel tam měl pár kamarádů.

Kde jste měli hostinu?

Měli jsme zamluvenou restauraci. Měli jsme i živou hudbu, cikánskou, ale ne klasickou, byla to džezová skupina.

Jak jste na svatbu zvali?

Chodili jsme s manželem, osobně. Museli jsme začít tři týdny před svatbou, abychom všechny hosty stihli obejít. Zvali jsme je jen jednou.

Loučil se ženich a vy se svobodou?

Já ne, už jsem měla miminko, ale manžel, ten se loučil. Dva dny se loučil.

Když jste neměli starostu, měl někdo na svatbě projev?

Ano, nejstarší strýc z manželovy rodiny. Ten nám něco přál, ale co to bylo, to už si nepamatuju, nijak zvlášť mě to tenkrát nezajímalo.

Jaké jste měli na svatbě jídlo?

Bílý chléb, pečený doma. Pak nesměla chybět kuřata, ta jsou důležitá. No a potom dorty, hodně, hodně obložených mís, plno druhů salámů a ze sladkého buchty, ne koláče a koláčky, ty se u nás nedělají. Pak taky jídla ze zelí, něco jako segedín, a i zelí samotné, k pití. Ale k obědu jsme měli klasiku – polévku, pro děti, bramborový salát a řízek.

Rozbíjeli jste talíř a házeli na vás rýži?

Rýži na nás neházeli, ale talíř jsme samozřejmě rozbíjeli, protože to přináší štěstí a navíc je to přece tradice, dělají to tak všichni.

Má význam uchování tradičních prvků?

Mrzí mě, že naše tradice mizí, mladí je už většinou neberou vážně. Já bych chtěla, aby se dál udržovaly. Dělali to tak moji rodiče, tak bych chtěla, aby to tak dělaly i moje děti. Určitě pro mě mají význam. Je to takový určitý základ. Pro mě je to hodně důležité kvůli mým dětem. Nejde mi o kulturu, ale o city. Ty tradice jsou citové.

Je pro vás důležitá samotná svatba?

Určitě, moc. Je to už svazek, svazek pro celou rodinu, ne jen pro ty dva lidi. Žít spolu třeba deset let a nemít svatbu je blbost. Já vím, že je to nemoderní, takovýhle názor, ale... Jak už je tam závazek, chovají se ti dva k sobě jinak, zodpovědněji.

Rozhovor č. 18: Monika, 30 let, šička

vdávala se v 18 letech, manželovi bylo 19 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Bylo mi šestnáct, manželovi taky šestnáct, bylo to dva roky před svatbou, znali jsme se od narození, vyrůstali jsme spolu. Rodiče nám dali byt, kde se zasnuby konaly a kde jsme spolu bydleli. Ale spolu jsme začali bydlet až rok po zasnubách. Na mangavipen řekli mí rodiče manželovým rodičům, že se máme rádi a jestli souhlasí s tím, že spolu budeme. Pak se začali ptát nás, jestli se máme rádi a jestli spolu chceme žít. No a to bylo všechno. Bylo tam pár lidí, jen nejužší rodina nás obou.

Kde jste svatbu měli?

V kostele, měli jsme církevní svatbu, tak to má být. Ale i na úřadě. Svatbu jsme měli v kostele také proto, že jsme zároveň dělali i křtiny, měli jsme už dvě děti.

Šaty jste měla z půjčovny?

Ne, měla jsem šité šaty, kostýmek. Manžel měl oblek.

Loučil se manžel se svobodou?

Ne.

Jaké jste měli jídlo na svatbě?

U nás je zvykem mít všechno pořád na stole, takže oběd byl teplý řízek, salát, polévka, no a pak třeba segedín, uzené, chlebičky, dorty, obložené mísy.

Měli jste na svatbě starostu?

Měli, vajdu. Přišel k nám se ženichem žádat o ruku.

Jak jste na svatbu zvali?

Rodiče, mí i manželovi, si zvali rodinu. Museli vždycky ke každému do bytu, jinak by to nebylo pozvání. A já s manželem jsme si zvali své kamarády, to už nemusí být tak oficiální. Měli jsme pak asi šedesát hostů.

Tancovala jste, vybíralo se na nevěstu?

Ne, ne, já jsem netancovala, ale protože jsme měli křtiny, vybíralo se na děti. Na výbavu, na kočárek a tak. My jsme pak dostávali dary, většinou oblečení na děti, ložní prádlo, skleničky, roboty, prostě věci do bytu a kuchyně.

Měl vajda projev?

Ano, měl v ruce i vlajku, takovou zástavu, a šerpu. Před svatbou přišel do bytu a žádal mé rodiče, že přišel se ženichem požádat, jestli by mu mě mí rodiče dali. To bylo ve svatební den ráno, ještě doma. Pak jsme měli svatbu na úřadě i v kostele.

Jak jste svatbu platili?

Svatbu platili rodiče napůl.

Kde jste potom měli hostinu?

Měli jsme ji v restauraci. Měli jsme tam i romskou kapelu, saxofon a klávesy.

Házeli na vás hosté rýži, rozbíjeli jste talíře, čepili vás a byla jste unešená?

Unešená jsem nebyla, jen mě začepili, ale netancovalo se při tom ani nezpívalo, bylo to takové narychlo. Rýži na nás před kostelem házeli, ale talíře jsme nerozbíjeli, i když vím, že to znamená hodně peněz a štěstí.

Je svatba důležitá?

Musí být důležitá. Je to hezký zážitek, mít bílé šaty a vdávat se. Taky je důležitá kvůli dětem, aby se každé nejmenovalo jinak a jinak než rodiče. Je důležitá kvůli rodině.

A co tradice, které se při svatbě dodržují, jsou důležité?

Tradice, v těch je ta rodina, v nich se setkává celá rodina. Ty tradice jsou v člověku. Díky tradicím se rodina sbližuje, bez tradic bychom se ani neznali. Je to taky důležité, protože to dodržovali naši rodiče. Taky máme tradice mnohem veselejší než třeba bílí, rádi je dodržujeme. I naše děti už tradice dodržují. Já jsem hrdá na to, že jsem Romka, protože mám veselejší život a všechno. Pro mě jsou tradice důležité.

Rozhovor č. 19: Dana, 30 let, na mateřské dovolené

vdávala se ve 23 letech, manželovi bylo 24 let

Měli jste před svatbou mangavi pen?

Ne, neměli. My jsme se brali narychlo, protože jsme chtěli odjet do zahraničí. Naši rodiče při svatbě nijak nefigurovali.

Jak tedy vaše svatba probíhala?

Svatbu jsme uspořádali během týdne. Zvali jsme telefonem a když jsme potkali příbuzné a známé na ulici. Svatbu jsme měli v restauraci, i s hudbou. Jeden muzikant hrál na saxofon, druhý na klávesy.

Měl na vaší svatbě projev nějaký starosta nebo příbuzný?

Ne, my jsme žádný projev neměli. Neměli jsme ani žádného starostu, nic takového, co bývá nebo spíš bývalo na klasických starých svatbách.

Jaké jste měli jídlo?

Jako hlavní jídlo se podával segedínský guláš. Po něm zákusky a káva. Spíš se hodně pil alkohol.

Takže jste měli hodně skromnou svatbu.

Mě to úplně stačilo. Je to přece moje věc, jakou si svatbu udělám, jestli velkou, nebo skromnější. My měli šedesát hostů, samé příbuzné, kamarády a kamarádky, to je tak akorát. Toho jídla moc nebylo, to je pravda, ale jestli nás kvůli tomu někdo pomluvil, nezajímá mě to.

Jaké jste měla vy a váš manžel šaty?

Já měla šaty koupené, ne svatební, ale byly bílé, krátké. Manžel měl koupený černý oblek.

Jak jste svatbu platili?

Svatbu platili naši rodiče napůl.

Loučil se váš manžel nebo vy se svobodou?

Ne, neloučili. Ani na nás pak neházeli rýži a nerozbíjeli jsme talíře.

Proč myslíte, že se to na vašich svatbách teď tak často dělá?

Podle mě to jsou romské tradice, není pravda, že jsme je převzali od vás.

Dostávali jste svatební dary?

Ano, dostávali, takové ty klasické, do domácnosti. Servisy, skleničky, příbory, povlečení na postele a tak. Taky jsem tancovala a vybíralo se na nevěstu.

Můžete mi říct, kolik přibližně vám za tanec platili?

Nikdo se nepředháněl, všichni platili přibližně stejně, ale kolik se vybralo, to nevím. Peníze jsme si pak nechali.

Je pro vás svatba důležitá?

Svatba není důležitá, vůbec. My jsme se brali kvůli tomu, že jsme chtěli odjet. Jinak bychom se nevzali možná dodnes.

Co si myslíte o romských tradicích?

Nikdo je nepřestane dodržovat. Přebíráme to jeden od druhého. Ale pro nějaké romství to žádný význam podle mě nemá. Mě nevadí, že jsem Romka, nikdy jsem se za to nestyděla. Možná proto taky ty zvyky dodržuju. U nás se zvyky dodržují, přebíráme je od starších, mladí je ještě tak nedodržují. Ale snad to budou dodržovat taky.

Rozhovor č. 20: Jarmila, 40 let, uklízečka ve škole

vdávala se v 25 letech, manželovi bylo 25 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, neměli. Manžel mě o ruku nijak nežádal, měli jsme už dvě děti.

Měli jste někoho, kdo by vám svatbu organizoval?

Ne, neměli. Vůbec jsme neměli tradiční svatbu, ani jsem netancovala a nevybíralo se.

Kde jste svatbu a potom hostinu měli?

Svatbu na úřadě a hostinu v bytě, bydleli jsme u manželových rodičů. Měli jsme asi čtyřicet hostů, spíš než příbuzní to byli kamarádi.

Jak jste na svatbu zvali?

Ústně, jinak to nejde.

Dostávali jste při zvaní nějaké pohoštění nebo aspoň něco k pití?

Ne, nepilo se při tom. Poseděli jsme chvilku na čaj nebo na kávu. Zvali jsme týden před svatbou.

Jaké jste měla vy a váš manžel šaty?

Já měla šaty půjčené od kamarádky, svatební. Manžel měl oblek, taky od kamaráda.

Loučil se váš manžel nebo vy se svobodou?

Já ne, ale manžel se loučil. Vyrázili někam s pár kamarády.

Dostávali jste svatební dary?

Dostávali, dostali jsme hrnky, ručníky, povlečení a tak.

Jaké jste měli na svatbě jídlo?

Jídlo jsme měli tradiční – řízek, salát, kuře, salámy. Měli jsme ale celkem skromnou svatbu.

Jakou jste měli hudbu?

Živou hudbu jsme si nemohli dovolit, měli jsme jen magnetofon.

Házeli na vás svatebčané rýži, rozbíjeli jste talíře, unesli vás a čepili vás?

Rýži jsme neměli, talíře jsme nerozbíjeli, to se u nás nedělá. I když teď to někteří mladí dělají, odkoukali to od vás. A neunesli mě ani nečepili. Prostě to nebyla klasická svatba.

Je pro vás svatba důležitá?

To není. My se brali kvůli bytu, abychom ho dostali, jinak pro mě svatba žádný význam nemá a neměla.

A co tradice, které svatbu většinou provázejí – mají pro vás nějaký význam?

To ano, i když my jsme je na svatbě neměli. Ale význam pro mě mají, kvůli tomu, že to dělali předci. Určitě jsou důležité i pro romskou identitu.

Já tradiční svatbu bohužel neměla, ale líbí se mi to, je to hezké, i to, jak tradičně probíhají námluvy. Tradice jsou důležité kvůli předkům a kvůli tomu, že je to pěkné.

Rozhovor č. 21: Roman, 30 let, taxikář

ženil se v devatenácti letech, manželce bylo devatenáct let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, už jsme se znali. Vlastně jsme spolu seděli v lavici už od druhé třídy. Navíc jsme byli tak trochu příbuzní – můj bratranec si vzal její sestřenicí. Oni jsou o něco starší. Takže rodiny už se znaly a mangavipen nějak nebylo potřeba. To se dělá, aby se rodiny seznámily, když se neznají. Taký se to dělalo spíš dřív, dneska už moc ne. Mangavipen už hodně odpadá.

Kde jste měli svatební obřad?

Na úřadě. Už ani nevím, proč jsme ho neměli v kostele. Dneska už bych chtěl mít svatbu v kostele. U nás to bylo tak, že jsme začínali od nuly, brali jsme se také proto, abychom dostali novomanželskou půjčku. Ne že by tam nebyla láska, to ne, ale byl to jeden z důvodů. Jinak to samotné oddání pro nás znamenalo jen cár papíru, kvůli tomu bychom se nebrali.

Měli jste někoho, kdo vám svatbu organizoval?

U nás to byla matka. Ta hodně všechno zařizovala. Také měla na svatbě proslov. A před tím, než jsme odešli z bytu na obřad, dávalo se takové požehnání. To ještě žili moje babička s dědou. Oni a matka seděli a já před nimi klečel. Matka mi dala požehnání, křížek na čelo a pomodlili se.

Kde jste měli svatební hostinu?

U nás v bytě a taky na zahradě. My jsme moc peněz neměli, svatbu nám platila moje matka. Ale i tak jsme měli devadesát hostů, z toho tak šedesát bylo z mé strany. Byli tam jen samí příbuzní.

A měli jste v bytě živou hudbu?

Měli, romskou. Basu, klávesy, zpěvačku. Já taky hraju a tak mám mezi muzikantama plno známých.

Vybíralo se na nevěstu?

Vybíralo. Po obědě, asi tak ve dvě hodiny, se vybíralo na talíř. A pak kolem páté šesté hodiny si nevěsta oblékla zástěru a každý, kdo s ní tančil, jí strčil peníze do kapsy. Takže se vybíralo dvakrát.

Vyhlašovalo se, kdo kolik dal?

Vyhlašovalo, dávali tak pět set až tisíc korun, všichni skoro stejně. Dohromady se vybralo celkem dost, byli jsme spokojení, protože to, co jsme za svatbu dali, se nám vrátilo.

Takže se netrumfovali?

Ne, to ne.

Jak jste na svatbu zvali?

Příbuzné z mé strany zvala moje matka. Správně se chodí po bytech, tak snad byla u všech, kdo měl přijít. Hodně se to taky rozkřikne, ale musí se osobně, sednout si třeba na kávu.

Zvali jste celou rodinu?

Z mojí strany si myslím, že ano, snad jsme pozvali všechny, nejen z Prahy, ale ze všech stran. U manželky nevím.

Jaké jste měli na svatbě jídlo?

Tak já si pamatuju, že byla hovězí polévka s knedlíčky, salát, řízek, zelňačka, ta se dává vpozdvečer, dorty, chlebíčky.

Tradiční romská jídla jste neměli?

Ne, to jsme neměli. Dělají se třeba holubki nebo tak, ale to u nás nebylo. Nějak se na to tenkrát zapomnělo. Kdybych se ženil teď, tak to matka určitě udělá. A zelí, které se jí při pití, to mají ve zvyku Romové z Ukrajiny.

U hodně Romů je to taky o financích. Ne každý si může dovolit udělat velkou svatbu.

Kdo jídlo připravoval?

Řídila to moje matka, dohlížela na své sestry a taky tety pomáhaly.

Pamatujete si, co vám matka při proslovu před hostinou říkala?

Určitě. Přála do života a říkala, aby ta rodina, která tam byla, nám vždycky pomohla, když to budeme potřebovat, abychom se na své příbuzné obrátili. A také že je ráda, že mě vychovala tak, jak mě vychovala.

Jaké jste měli s nevěstou oblečení?

Já měl smoking a manželka svatební šaty z půjčovny.

Jeli jste na obřad auty?

Ano, kdo neměl své, tak si půjčil, nebo jsme měli kamarády – řidiče. Měli jsme auta ozdobená bílými stužkami, jako je to u vás, to se asi už neliší.

Měli svatebčané šaty ozdobené myrtou?

To víte, že měli, to se přece dělá, i když nevím přesně proč.

Měla nevěsta svatební kytici? A co s ní po svatbě dělala?

Měla velkou kytku, hezkou. Ty nejhezčí květy si pak dala usušit, ale už je asi nemá nebo o tom teda nevím. Ale říkala, že si je chce nechat na památku.

Pronášely se na svatbě, třeba před hostinou, nějaké řeči v romštině?

My v naší rodině mluvíme dost často romsky, takže určitě. Ale jestli myslíte něco speciálního, prostě třeba když nám přáli a když měla matka proslov, říkala to romsky, ale to je u nás normální, nic zvláštního.

Loučil jste se se svobodou?

Ano, loučil. Ale kdybyste mi to teď nepřipomněla, tak bych si na to nevzpomněl. Loučil jsem se den před svatbou, byl to velký flám. Manželka se neloučila, ta si připravovala šaty a tak.

Unesli vám ženu?

Unesli. Unesli ji někam do baru a já je našel až po docela dlouhé době a když jsem za ně platil útratu, dělalo to skoro šest tisíc, musel jsem si na to půjčit od matky.

Házeli na vás rýži a rozbíjeli jste talíř?

Ne, ani rýže ani talíř se nekonal. Manželka byla jen začepená, pak jsem si ji odvedl. Bylo to tak, že ji prostě převlékli do normálních šatů, snad se při tom ani nic nezpívalo ani netancovalo. Ale víte, co nám udělali? Sedli jsme si s manželkou na židle, zády k sobě, a ostatní nás zvedli do výšky a tančili kolem nás. Skoro všichni brečeli radostí. To bylo před tím, než se začalo tancovat a vybírat do zástěry. Vůbec nevím, proč to udělali a jestli se to dělá ještě někde jinde. Nevím, jaký to mělo smysl, ale dirigovala to matka, tak asi věděla proč.

Je pro vás svatba důležitá? A jaký si myslíte, že je její smysl?

Pro mě je to jen formalita a cár papíru. Život to nijak nezmění a není to důležité. Já se po dvou letech rozvedl a od té doby žiju s jednou Češkou, je bílá a o deset let starší a chce hrozně moc svatbu. Ale to proto, že je ještě postaru vychovaná a rodiče by ji rádi viděli vdanou. Pro ni je smysl svatby v tom, že bude v šatech, že to viděla u druhých, že bude nevěsta a bude středem pozornosti, chce to pro ten jeden den.

Jaký je podle vás význam tradic?

Dřív pro mě nic neznamenaly, spíš jsem z nich byl rozpačitý, ale dneska už vím, že to k našemu životu prostě patří a třeba svatba, která by nebyla podle tradic, by nebyla naplno romská svatba. Asi je to důležité kvůli tomu, že se to tak dělalo vždycky. Neslyšel jsem nikdy třeba, že by dodržování tradic přinášelo štěstí, ale jsou ve mně, jsou v nás a já jsem na ně hrdý. Je to taky zvyk. Myslím, že tradice by mi chyběly. Babička s dědou nás k tradicím vedli, vodili nás třeba do kostela, tradice se dědily z matky na matku a z mé matky na mě. Já jsem hrdý na to, že jsem Rom, ale jsem na to hrdý tehdy, když vidím, že se chovají slušně. A když tomu tak není, tak mě to štve, protože já můžu být sebelepší, ale nakonec jsem pro ostatní stejný jako ti, co se chovají špatně.

Rozhovor č. 22: Josef, 28 let, hudebník
ženil se ve 25 letech, manželce bylo 17 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ano, měli. Já šel s rodiči za manželkou a jejími rodiči do bytu. Ale nebylo to nic velkého, jen nejužší rodina, ani kvůli tomu nebyla žádná hostina nebo něco takového. Prostě jen taková návštěva, bylo to asi rok před svatbou. Když jsme se pak brali, manželka byla těhotná, museli jí zplnoletit.

Kde jste svatbu měli?

V kostele, jen v kostele, na úřadě ne.

Měli jste někoho, kdo vám svatbu organizoval?

Ano, můj strýc, organizoval to, co se dělo pak na oslavě. Vybrali jsme si ho za starostu, protože je hodný, spravedlivý, prostě ho máme rádi a vážíme si ho. Je to pro něj také pocta. On řídil hostinu, třeba se staral o muziku, pak vybíral peníze a staral se o tancování a vůbec o celou atmosféru, bavil všechny.

Vybíralo se na nevěstu?

Vybíralo, na talíř. Každý, kdo si s ní zatancoval, tak zaplatil, ale někteří s ní tančili i dvakrát. Vyhlašovalo se, kdo kolik dal, dávalo se od pěti set do pětitisíc.

A bylo to tak, že se ti tanečníci mezi sebou trumfovali?

To ano, trumfovali se.

Pamatujete si, kolik se vybralo peněz?

Bylo to kolem osmdesáti tisíc, což bylo opravdu dost.

Jak jste svatbu financovali?

Platili ji mí a manželčiny rodiče napůl.

Kolik jste měli hostů?

Tak sto třicet, i s dětmi, většinou to byli příbuzní, ale bylo tam i hodně kamarádů.

Zvali jste celou rodinu? A odkud hosté byli?

Zvali jsme celou rodinu, až na jedny příbuzné, s kterými jsme se dost pohádali a dodneška jsme se s nimi nesmířili, tak ti na svatbě nebyli. Hosté jinak byli většinou z Prahy, jen jedna rodina z manželčiny strany byla z Teplic.

Jak jste je na svatbu zvali?

Střídavě já nebo rodiče. Myslím, že u manželky to bylo taky tak. A chodí se samozřejmě po bytech. Pozvánky se nepoužívaly určitě.

Kde jste měli hostinu?

V jednom kulturním domě, v sále.

Jaké jste měli jídlo?

Předkrm byla šunková rolka, pak knedlíčková polévka, salát, řízek, k večeři segedínský guláš, pak taky čína s hranolkama, chlebíčky i dorty.

A měli jste nějaké tradiční jídlo?

Vlastně měli, měli jsme holubki.

Kdo jídlo připravoval?

Protože jsme byli v restauraci, nevypadalo by dobře, kdybychom si ho tam přivezli, takže nám ho udělali tam. Ale ty holubki... myslím, že ty dělala manželčina matka.

Pamatuji se, kdy se které jídlo podávalo?

Ne, tak to ne. Prostě po kostele jsme tam přijeli a dostali oběd a pak už jsem to opravdu nesledoval, když něco přinesli, snědlo se to. A takové ty chlebíčky a podobně byly na stole pořád.

Jakou jste měli hudbu?

Měli jsme dvě kapely. Shodou okolností náš starosta hrál taky, s cimbálovkou, klasika – cimbál, kontrabas, housle. Ta druhá skupina byla moderní – klávesy a bicí.

Měl starosta projev?

Měl, měl ho i před tím, než se šlo do kostela. Dal nám požehnání. Seděli tam naši rodiče a my jsme klečeli a museli jsme opakovat to, co strýc říkal, odprošovali jsme se: „Mami, tati, odpuste nám, jestli jsme vám někdy ublížili.“

Jaké jste měli oblečení?

Klasické, já tmavě modrý oblek, manželka půjčené bílé svatební šaty.

Loučil jste se se svobodou?

Ano, den předtím. Manželka se taky loučila.

Měli jste na šatech myrtu?

Myslím, že měli, určitě.

Házeli na vás svatebčané rýži? A rozbíjeli jste talíř?

Talíř jsme rozbíjeli, ale rýži na nás neházeli.

Myslíte si, že to jsou vaše zvyky?

Ta rýže ne, ale talíř je určitě náš zvyk, to bylo podle mě vždycky. Viděl jsem to i u Čechů, že se musel rozbít talíř a pak vzít nevěstu přes práh.

A proč Romové přebírají třeba tu rýži?

Proč ji přebírají? Taky chtějí štěstí v životě. Prostě se dozvěděli, co to znamená a chtěj to taky.

Jeli jste do kostela auty?

Samozřejmě, pěšky už se nechodí. Navíc ten kostel a restaurace zas nebyly tak blízko u sebe.

Měli jste auta ozdobená?
Klasicky, stužky a panenky.

Byla nevěsta začepená?
Ne, nebyla.

Dostávali jste svatební dary?
Ne, nedostávali. Od toho se přece vybírají peníze při tanci. Dnes už se to bere tak, že je lepší dát peníze, než nějaké věci, aby dostala třeba třikrát to samé.

Je pro vás svatba důležitá?
Já jsem se rád ženil, ale řekl bych, že to nebylo proto, že jsme se vzít museli. Prostě to bylo z lásky a to dítě, to byla jen taková pobídka.
Někteří lidé se berou třeba proto, že jim rodiče řeknou: „Ty si ji musíš vzít.“ Já jsem se oženil proto, že mám manželku rád.

Líbila se vám svatba?
To víte, že líbila, moc jsem si ji užil.

Jaký je podle vás smysl svatby?
Smysl? Asi ten pocit: „Jsem chlap, už mám ženu.“ Je to projev lásky.

Pronášely se na svatbě nějaké řeči v romštině?
Jak to myslíte? My umíme romsky, ne jako někteří Romové, kteří už romsky nerozumějí. Takže s někým se bavíme romsky, s někým česky, nerozlišujeme to.

Jaký význam pro vás mají romské tradice?
Kdyby se nedodržovaly, vadilo by mi to. Je to už vžitě. Tradice mají také symbolický význam. Třeba ty střepy. Vidím talíř a řeknu si: „Proč ne, střepy přinášejí štěstí.“ Už bych bez nich asi žít nemohl. K tomu patří ale i to, že dřív měli lidé větší respekt před rodiči a jinými příbuznými. Dnes se ale Romové hodně počestili a ta autorita a respekt mizí. A s tím možná mizí i ty tradice. Ale já jsem slušný Rom, před rodiči bych si dodnes nedovolil třeba kouřit a tradice mám rád.

Rozhovor č. 23: Ľubica, 55 let, pomocnice v restauračním zařízení
vdávala se v sedmnácti letech, manželovi bylo dvacet let

Měli jste před svatbou mangavipen?
Měli, to se muselo dělat, aby se všechno domluvilo. Bylo to asi měsíc před svatbou. Já byla těhotná. Přišli k nám manželovi rodiče, jeho strýcové a tety a sourozenci. A manžel. Přišli a manželův otec řekl, že přišli proto, že se jeho synovi líbí jejich dcera a že by se chtěli vzít. Ptal se mých rodičů, jestli mu dceru dají. Ti se zase ptali, jestli se o mě bude starat celý život, jestli mě má opravdu rád a neopustí mě a jestli mi bude věrný a nebude mě bít a tak. Pak jsme si klekli a mí rodiče nám žehnali a já je prosila za odpuštění, co jsem jim kdy udělala špatného a že budu dobrá žena. Manžel zas prosil své rodiče. Má maminka plakala a tety plakaly a bylo to moc krásné. Pak manželův strýc ohlásil, že jsme svoji a už jsme spolu mohli být a bydlet. Měli jsme pohoštění, manžel a jeho rodina přinesli něco k pití a tak se slavilo.

A jaká pak byla svatba?
Ta byla na úřadě. Ráno se všichni sešli u nás doma, my jsme tam s manželem už bydleli, ale po svatbě jsme dostali byt. Tak jsme šli na úřad, bylo to kousek od domu. Cestou nás zastavovali známí a pilo se a manželův strýc dělal legraci. Po oddávkách jsme se vrátili, naše maminky zatím přichystaly jídlo a hostinu a už jsme se jen bavili a hrálo se a tancovalo. Měli jsme stoly na zahradě, bylo to na jaře a pěkné počasí.

Kdo přesně jídlo připravoval a jaká jídla jste měli?
To se dělalo už asi týden dopředu, protože ho muselo být hodně. Dělaly ho moje a manželova matka, tety, moje babička radila co a jak. Měli jsme guláš a knedlíky, tenkrát se ještě jedla goja, takže jsme

měli i to. Pak hodně uzeného a zelí a chlebičky. A plno pití, to musí být. Každý pak ještě dostal domů výslužku, aby byli všichni spokojení, protože podle jídla se pozná svatba, jaká je.

Pamatujete si na čas, kdy jste měli oběd a kdy večeři?

Ne, to si nepamatuju, prostě oběd byl, když jsme se vrátili z výboru a večeře byla večer.

Měli jste nějakého starostu, který by průběh svatby a hostiny řídil?

Manželův strýc byl takový hlavní. Byl vážený. Seděl vedle manžela a měl hlavní slovo, co se zrovna bude dělat, jako kdy se bude tancovat, kdy jíst. Teď se už mladým nikdo takhle o svatby nestará, je to škoda.

Platili vám tanečníci za tanec?

To bylo samozřejmě. Manželův strýc držel talíř a každý, kdo se mnou chtěl tancovat, mu musel dát peníze a strýc ohlásil, kolik dal. Dávalo se tak dvě stovky, někdo i pět set.

Pamatujete si, kolik se vybralo?

To nevím přesně, protože se pak ještě vybíralo na dítě, ale dohromady to bylo docela dost, i když se svatba nezaplatila. Myslím, že něco kolem patnácti tisíc.

Kolik jste měli hostů?

Plno, plno, to se musí zvát celá rodina i s dětmi, takže jsme jich měli asi sto čtyřicet.

Všichni byli z Prahy?

Ne, to víte, že ne, přijeli i ze Slovenska a z Chomutova a tak.

Jak jste je zvali?

To bylo těžké. Ono se musí zvát ústně, ale když někdo bydlí daleko, tak to nejde, takže jsme telefonovali. Jenže to není dobré, telefonovat, takže jsme museli někam telefonovat i několikrát a nakonec jsme posílali i telegramy. Začali jsme zvát hned po mangavipen, jen co se věděl termín svatby. Ty telegramy jsme posílaly pár dní před svatbou, těm, u kterých nebylo jisté, že najisto přijedou. Nakonec ale přece jen přijeli všichni, které jsme pozvali, i když dělali, že třeba nepřijedou. Ale ty pražské jsme zvali ústně, to by nám neodpustili a nedělá se to.

Hosté byli samí příbuzní nebo i přátelé a známí?

Jen příbuzní, rodina.

Jaké jste měli oblečení?

Manžel měl nový oblek a já měla kostýmek, takový žlutý, se sukni.

Měli jste šaty ozdobené myrtou?

Ne, neměli, to se přece u nás nedělá.

Loučil se manžel nebo vy se svobodou?

Jestli se loučil manžel, tak to nevím, ale já teda ne. To není pro ženy a navíc se to dělá až v poslední době.

Jakou jste měli hudbu?

Měli jsme živou hudbu, ale hrála jen asi do jedenácti do večera, pak už jsme nesměli, takže ta svatba skončila brzo, kvůli sousedům a vůbec.

Házeli na vás svatebčané rýži a rozbíjeli jste talíř?

Ne, to se vůbec nedělalo, protože to nejsou cikánské zvyky.

Měla jste svatební kytici? Co jste s ní po svatbě udělala?

Já jsem kytku neměla. Ani nevím, proč. Nikdo na ni nepamatoval, tak asi nebyla důležitá.

Měl na hostině někdo projev?

Strýc nám popřál do života a že se těší na naše miminko a že když něco budeme potřebovat, máme se na něj obrátit.

A co nějaké proslovy nebo řeči v romštině?

Tam se mluvilo jen romsky, když jsme byli mezi svými, tak proč ne? Ale dneska mladí už romsky neumějí, zapominají na to, kdo jsou. Chtějí být jako bílí, ale to nikdy nebudou.

Dostávali jste svatební dary?

Dostali jsme třeba ručníky, servisy, skleničky a jiné věci do domácnosti.

Jak jste svatbu platili?

Jídlo platili mí rodiče, pití platili manželovi rodiče. Peníze, co se pak vybraly, jsme si nechali my, protože rodiče to tak chtěli.

Byla jste začepená?

Asi v osm hodin večer mě tety převlékly a zpívaly u toho. Převlékly mě do takových usedlých šatů, které byly jedné z nich, pak jsem jí je vrátila.

Proč to dělaly?

No abych se stala jednou z nich, jako že už nejsem malá holka, ale dospělá žena.

Je pro vás svatba důležitá?

Je. Protože ten muž je potom jen váš a žádná jiná na něj nemá právo. A lidi vás berou jako dospělé.

Jak důležité jsou pro vás tradiční prvky, které se při svatbě dodržují?

Důležité jsou pro to, že se to tak prostě dělá. Kdyby se nedodržovaly, bylo by to špatně. To se prostě musí, protože se to tak dělalo vždycky.

Rozhovor č. 24: Květa, 44 let, uklízečka v metru

vdávala se ve 20 letech, manželovi bylo 27 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ano, bylo to čtrnáct dní před svatbou. S manželem jsme se znali asi tři měsíce, seznámili nás rodiče, domluvili se předtím spolu, že by bylo dobré dát nás dva dohromady. Rodiče se znali, naši věděli, že se dostanu do dobré rodiny a že manžel je pracovitý a hodný syn. Bydleli jsme tenkrát v Trnavě.

Manžel s rodiči, jeho sestry a bratři a strýcové a tety k nám přišli. Jeho otec řekl: „Přišli jsme, abychom požádali o ruku vaší dcery. Víme, že je z dobré rodiny, i náš syn je dobrý syn...“ Dál už si to nepamatuju, ale říkal, že spolu určitě budeme šťastní a tak. Pak se ptal, jestli s tím moji rodiče souhlasí. Ti souhlasili. My jsme si před ně museli kleknout, poděkovat jim, že nás vychovali a poprosit za odpuštění a oni nám dali požehnání, křížek na čelo. A už jsme byli jako svoji. My s maminkou a sestrami jsme připravili pohoštění a manželova rodina zase dala něco k pití a slavilo se.

Jak probíhala svatba?

To bylo na výboře, už to nebylo tak hezké jako předtím. Jen jsme šli na úřad a pak byla u nás v domě hostina. Před tím, než jsme šli na výbor, se u nás všichni sešli. Na svatbu samotnou moc lidí nešlo, ženy zůstaly většinou doma připravovat jídlo a i někteří muži zůstali doma, protože na výbor se nemusí, není to důležité. Šlo nás tam pár, jen otcové a strýcové a bratři.

Jaké jste měli oblečení?

Já měla sukni a halenku, co jsem nosila o velkých příležitostech, manžel měl kalhoty a sako.

Měli jste je ozdobené myrtou?

Ne.

Měli jste někoho, kdo svatbu a její průběh řídil?

Můj hlavní strýc byl takový nejhlavnější. Třeba při hostině usazoval lidi a měl proslov, kde řekl, že vzniká nová rodina, že nevěsta, jako já, je poctivá a že by si toho ženich měl vážit, já jsem totiž musela přinést od doktora potvrzení. To se tak dřív dělalo. Ted' už je to asi jedno, jestli je nevěsta panna nebo ne.

Platili vám tanečníci za tanec?
Dávali peníze strýcovi, který je dával do hrnku.

Vyhlašovalo se veřejně, kdo kolik dal?
Ne, to ne, aby nikdo nebyl ponížený a uražený. Ale dávali tak od sta do pěti set korun.

Každý s vámi tancoval jen jednou?
Ne, jak kdo chtěl, někdo i třikrát a pokaždé při tom platili. Spíš ti bližší příbuzní tancovali víc.

Víte, kolik se vybralo?
Asi dvacet dva tisíc.

Co jste s těmi penězi pak dělali?
No, nechali jsme si je do začátku, na domácnost.

Kdo svatbu financoval?
Moji a manželovi rodiče, napůl.

Kolik jste měli hostů a jak jste je na svatbu zvali?
Celkem jich bylo asi šedesát. Zvali jsme je ústně, to se musí až do bytu, chodili jsme s manželem brzo po mangavipen. U každého jsme se stavili jen na chvíli, jinak bychom to asi nestihli.

Dostávali jste při tom nějaké pohoštění?
Ne, to se nemusí. Někde jsme si dali čaj, někde něco na kuráž, ale většinou nic.

Odkud hosté byli? A zvali jste celou rodinu?
Zvali jsme ty nejbližší, protože na velikánskou svatbu jsme neměli peníze. A byli z Trnavy a z blízkého okolí, zdaleka nebyl nikdo.

Loučila jste se vy nebo ženich se svobodou?
Já ne, ale manžel se loučil, se svými bratry, dva dny před svatbou.

Měli jste nějakou hudbu?
Bez ní by nebyla přece svatba. Ale my jsme měli jen tři muzikanty, dva houslisty a jeden cimbál. Ale byli jsme moc spokojení.

Měli jste na svatbě takové zvyky jako je házení rýže, rozbíjení talíře nebo přenášení přes práh?
Ne, to ne, my jsme měli svoje zvyky.

Jaké?
Tak třeba to vybírání, to se přece u vás nedělá, nebo mě čepili – to mě převlékly ty starší ženy z rodiny do jiných šatů a hlavu mi převázali šátkem a zpívaly u toho, že už jsem žena.

Měli jste při svatbě nějaké řeči v romštině?
Ne, ono se dost dbalo na to, aby tenkrát nikdo moc romsky nemluvil, protože na to se koukalo divně. Všichni jsme mluvili slovensky.

Dostávali jste svatební dary?
Dostali jsme třeba postýlku pro miminko, hrnce a vůbec nádobí, ručníky.

Jaké jste měli na hostině jídlo?
Měli jsme holubki, guláš se zelím, paprikáš. A moc moc pití.

Měla jste svatební kytici? Co jste s ní po svatbě dělala?
Měla jsem krásnou kytku. Po svatbě si ji nechala moje matka, že prý se může někdy hodit. Ale já už ji nikdy neviděla a ani nevím, k čemu by se měla hodit.

Je pro vás svatba důležitá?

Víte, já se vdávala proto, že si to přáli rodiče. Ale jsem šťastná. A pro mě byly důležitější mangavipen, ty jsou důležitější než svatba na výboře.

Co pro vás znamenají ty staré zvyky, které se při svatbě dodržují?

Ono jich tam zas tolik není. A v dnešní době už vůbec ne. Dřív se to dělalo, protože nás k tomu vedli rodiče. Dneska se to nedělá, protože mladí se chtějí hodně přizpůsobovat. To sice není moc dobré, ale ono jim nic jiného nezbývá, takže ty naše tradice opouštějí.

Rozhovor č. 25: Marika, 23 let, na mateřské dovolené
vdávala se ve dvaceti jedna letech, manželovi bylo dvacet dva let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, my jsme si udělali svatbu sami, chtěli jsme ji mít co nejlevnější a navíc mangavipen už se nedělá.

Jak tedy svatba probíhala?

Oznámili jsme doma, že se budeme brát, bylo to asi měsíc před svatbou. Rodiče dávno věděli, že spolu chceme žít. Já byla těhotná, takže jsme se brali taky hlavně kvůli tomu. A protože jsme si chtěli všechno platit sami, abychom nemuseli být nikomu za nic vděční, pozvali jsme na svatbu jen rodiče a sourozence s rodinami, celkem jich bylo dvacet čtyři. Měli jsme svatbu na úřadě a v jedné restauraci jsme měli zamluvenou malou místnost.

Jak se chovali příbuzní, které jste nepozvali?

Já se s nimi moc nevidím, ale myslím, že jim to zas až tak nevadilo. Je to přece naše věc, koho pozveme a koho ne. A my jsme vlastně ani nezvali, protože jak má tak manželovi rodiče věděli, kdy se budeme brát a bratrům a sestrám jsme prostě řekli, ať přijdou, nebylo to žádné oficiální zvaní, když to bylo takhle v rodině.

Takže jste na svatbě neměli žádné kamarády a známé, jen rodinu?

Ano, jen já měla za svědka kamarádku a manžel kamaráda, jinak tam byla jen rodina.

Kde po svatbě bydlíte?

Bydlíme u mých rodičů, mají docela velký byt, takže se tam vejde, žije nás tam zatím jenom šest.

Měli jste na svatbě hudbu?

Měli, manžel občas hraje a tak má mezi hudebníky dost známých, takže nám hráli zadarmo.

Jaká to byla skupina?

Moderní, klávesy, saxofon, bubínky, foukací harmonika.

Platili vám tanečníci za tanec?

Ne, vybírání jsme vůbec nedělali, nechtěli jsme vypadat jako když tu svatbu děláme kvůli tomu, aby nám někdo dával peníze. Ale dary jsme dostávali, byly to spíš takové dárečky, od sourozenců, třeba věci na miminko, varná konvice, žehlička, povlečení na postele.

Jaké jste měli šaty?

Já měla bílé svatební šaty z půjčovny a manžel měl vlastně také půjčený oblek.

Měli jste je ozdobené myrtou?

Ano, měli. Sice nevím, proč se to dělá, ale dělá se to a tak jsme si také sehnali myrtu, je to tak hezčí a je poznat, že jsme svatba.

Loučili jste se se svobodou?

Ano, já i manžel, ale já si to moc neužila, protože jsem byla těhotná. Byla jsem s kamarádkami v baru, manžel byl zas se svými kamarády.

Házeli na vás svatebčané rýži, rozbíjeli jste talíř, přenesl vás manžel přes práh?

Ne, nechtěli jsme to mít nijak okázalé, to ta rýže, talíř jsme ale rozbíjeli, abychom měli štěstí. Ale přes práh mě nepřenášel, ani by mě neunesl.

Měl při hostině někdo projev?

Ne, všichni nám popřáli hned po obřadu.

Unesli vás, musel vás manžel hledat?

Ne.

Jaké jste měli jídlo?

Kuřecí řízky s hranolkami, poháry a chlebičky a zákusky. A k večeři byla svíčková omáčka a knedlíky.

Jeli jste na obřad a pak do restaurace auty?

Ano, protože stačilo pár aut, vlastně pět, a ty jsme měli nebo si je bratři půjčili.

Měli jste je ozdobené?

Měli jsme panenky, nevěstu a ženicha, a taky přes okna byly bílé stužky a myrta.

Co jste po svatbě udělala s kyticí?

Nechala jsem si z ní jednu růžičku na památku, jinak jsem ji vyhodila.

Líbila se vám svatba?

Mě se teda líbila, protože byla taková malá, skromná, hlavně jsme nikoho nemuseli o nic prosit, prostě jsme si ji udělali takovou, jakou jsme chtěli.

Je pro vás svatba důležitá?

Asi hlavně kvůli dětem, dneska je ale moderní, že spolu dva žijí pod vrbou. Ale já se chtěla vdát, cítím se teď víc dospělá a už se mnou nikdo nemůže zametat.

A co pro vás znamenají vaše svatební zvyky?

Pro mě nejsou důležité, kdyby byly, tak bych je na svatbě chtěla. Ale naštěstí mě nikdo do ničeho nenutil.

Rozhovor č. 26: Lenka, 28 let, prodavačka
vdávala se ve 23 letech, manželovi bylo 26 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Měli. Bylo to čtyři roky před svatbou, já jsem byla těhotná, do svatby se nám narodily dvě děti, po svatbě už žádné. Ještě jsme se s manželem nechtěli brát, protože jsme neměli peníze na svatbu, chtěli jsme si ji platit sami, a tak jsme udělali aspoň mangavipen pro rodinu a příbuzné, když už jsem čekala to dítě. Od té doby jsme už žili spolu v bytě po tetě, sami.

Jak mangavipen vypadaly?

Prostě se sešla rodina, bylo nás tam asi padesát pět nebo šest. Měli jsme zamluvenou restauraci. Než jsme tam odešli, tak nám mí a manželovi rodiče dali požehnání, my jsme jim poděkovali za to, že nás vychovali a že se o nás celý život starali. Ostatní hosté už byli v restauraci, my jsme tam přišli později.

Zvali jste nějak na mangavipen?

Zvali, jinak by nepřišli. Někoho telefonem, to spíš ty mladé, staří si potrpí ještě na ústní pozvání, ale my už na tom tak netrváme.

Jak to probíhalo v restauraci?

Tam můj otec řekl, co a jak, že jsme svoji a že budeme mít děťátko.

Říkal to česky nebo v romštině?

Česky, my mluvíme jen česky. Romsky mluví už jen staří, málo.

V té restauraci se už jen jedlo a pilo, muziku jsme neměli, jen z přehrávače, ale stejně se tancovalo, byla zábava.

Jaké jste tam měli jídlo?

Pro všechny byla čína, pro děti hranolky s kečupem. Pak obložené mísy a brambůrky, oříšky a zákusky. K večeři ještě byla grilovaná kuřata s chlebem. A samozřejmě se hodně pilo.

Při tom tancování se vybíralo na nevěstu?

Ne, to se dělá při svatbě, ne při mangavipen.

Jakou jste tedy měli svatbu?

Tu jsme měli jen na úradě, i když dneska už bych chtěla i v kostele, je to škoda, že jsme nebyli v kostele, bylo by to mnohem svátečnější. Takhle to bylo úplně obyčejné. Měli jsme míň hostů než při pytačkách, asi čtyřicet, zvali jsme jen ty nejbližší, protože jsme měli peníze jen tak tak. A navíc už to nebyli ani tak příbuzní, jako kamarádky a kamarádi, ze školy, z práce. Pro příbuzné zkrátka byly mangavipen a pro kamarády svatba. Nebyli tam jen romáci, ale i bílí, protože prodávám v Delvitě, tak kamarádky, manžel dělá u PID, tak tam měl taky bílé kamarády.

Měli jsme zase objednanou restauraci, ale i s živou hudbou, jen nebyla cigánská. Byli to dva muži, s kytarou a klávesy.

Tam už se vybíralo při tanci na nevěstu?

Ne, to ne. Protože jsme tam nebyli všichni romáci, tak nám to vůči kamarádům přišlo divné, nevědí o tomhle zvyku, určitě by to bylo trapné. Tancovalo se, ale nevybíralo.

A dostávali jste svatební dary?

To dostávali, dostali jsme od někoho i peníze, to většinou od příbuzných, jako dar, a od kamarádů třeba obraz, rádio... Taky se nás ptali, co bychom potřebovali, takže jsme dostali pánev, mikrovlnku nebo překapávač. Složili se na to. A taky jsme dostali budík.

Na svatbě měl někdo proslov?

Manželův kamarád. Popřál nám do života hodně štěstí, peněz a tak, jak se to přává.

Jaké jste měli šaty?

Při pytačkách jsem měla dlouhé společenské, takové světlounce modré a manžel oblek. Ten měl i při svatbě, já měla svatební šaty z půjčovny.

Měli jste šaty ozdobené myrtou?

Měli, myrta byla i na autech, na stužkách, to všechno obstarali kamarádi, i většinu těch aut, abychom se do nich všichni vešli.

Loučili jste se se svobodou?

Ne, protože už jsme vlastně dávno manželé byli, takže nám nepřišlo, že by se něco mělo změnit. A neloučili jsme se ani před mangavipen.

Házeli na vás svatebčané rýži, přenášel vás manžel přes práh, rozbíjeli jste talíř?

Talíř jsme rozbíjeli, před restaurací, než začala hostina. A doma mě manžel z legrace přes práh přenesl. Rýži jsme neměli, to se mi zdá takové snobské, ani to snad ani není český zvyk.

Unesli vás?

To ano. Manželovi pak dlouho trvalo, než nás v jednom baru našel, takže se mu to docela prodražilo, platil asi osm tisíc, protože i když nás tam bylo jen sedm, pili jsme samé dražší pití.

Byla jste začepená?

Ne, ani nevím, co to je.

Co jste po svatbě udělala s kyticí?

Nic. Já ji zapoměla v té restauraci. Pak jsme odcházeli už tak nějak narychlo a taky jsem nebyla úplně střízlivá, takže po nějaké kytici jsem ani nevzdechla.

Je pro vás svatba důležitá?

Já byla šťastná, i když jsme spolu žili jen tak na hromádce, protože bylo hlavní, že proběhly mangavipen. Svatby se dělají spíš pro lidi, aby byli spokojeni a aby se jim zavřeli pusy. Aby neříkali, že jsme typický cikáni.

Co pro vás znamenají svatební zvyky, které se při svatbách dodržují?

No, jsou hezké, je to pěkné, když se dělá stará svatba, ale my jsme je moc neměli a nic se nestalo. Záleží na každém, jak si to udělá. A taky na tom, aby vám do toho nemluvili rodiče.

Líbila se vám svatba?

Mě moc, jak mangavipen, tak potom svatba, pokaždé to bylo něco jiného. Záleží hlavně na lidech, kteří jsou při tom s vámi. Jednou to byla rodina, podruhé hlavně kamarádi, a všichni pak byli spokojení, nikdo nám nic nevyčítal, nikdo nepomlouval (nebo o tom aspoň nevím), všem se to líbilo. Důležité je, že se člověk baví.

Jakou byste chtěla svatbu pro své děti?

Já jim do toho mluvit nebudu, ať si ji udělají takovou, jakou budou chtít. Třeba ani žádnou svatbu mít nemusí.

Rozhovor č. 27: Antonín, 48 let, pracuje ve stavební firmě (kvalifikovaný zedník)

ženil se v 19 letech, manželce bylo 18 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, protože já jsem byl na vojně a manželka byla těhotná, takže jsme se museli rovnou vzít. Dostal jsem na to dovolenou a jel do Prahy, abych se oženil.

Kdyby nebyla manželka v jiném stavu, tak byste mangavipen měli?

Asi ano.

Jak tedy svatba probíhala?

Celá rodina se sešla u manželčiných rodičů, zvali je manželka a její matka a taky moje maminka s otcem. Já nemohl, ale nikdo mi to neměl za zlé. Takže se všichni sešli, my jsme pak s rodiči odešli do ložnice, kde nám udělali křížek a žehnali nám do života a my jsme si klekli, to se tak dělalo, a bylo dobré, když se při tom plakalo, a děkovali jsme jim a prosili, aby nám odpustili, jestli jsme je někdy něčím zarmoutili.

Pak jsme šli pěšky na národní výbor, bylo to asi kilometr. Byl to dlouhý průvod, bylo nás asi sedmdesát. Měli jsme zamluvený sál v kulturním domě nedaleko výboru. Den předtím jsme tam odvezli jídlo, byl tam i sporák, na kterém se to pak ohřívalo. Když jsme přišli z výboru, tak už bylo všechno připravené, babička manželky to řídila a tety jí pomáhaly, bylo jich asi dvanáct. To jídlo se připravovalo prý skoro týden dopředu, aby se to stihlo. Na to se sjely ty tety. Byly vepřové řízky s bramborovým salátem, k večeři guláš a knedlíky. To byly hlavní jídla a pak tam byly ještě dorty a obložené mísy, těch bylo hodně, musí být hodně uzeného, k pití.

Měli jste někoho, kdo svatbu organizoval?

Ne, neměli.

Kde jste po svatbě bydleli?

Manželka zůstala u rodičů a já se tam po vojně přistěhoval, ale pak jsme dostali byt právě tady na Smíchově.

Kdo svatbu platil?

Platili ji manželčiny rodiče, mí rodiče platili pronájem sálu a pití, vyšlo to skoro na stejné.

Loučil jste se se svobodou?

Ne, na to nebyl čas. Ani mě to snad nenapadlo.

Kolik jste měli celkem hostů a odkud byli?

Bylo jich přes osmdesát, samí příbuzní, většinou z Prahy, ale taky ze Slovenska a ze severních Čech.

Jak jste zvali ty, kteří bydleli daleko?
Myslím, že se zvali dopisem.

Jaké jste měli oblečení?
Manželka měla sukni a nějakou halenku a já bratrův oblek.

Měli jste šaty ozdobené myrtou?
Tak to už si nepamatuju, i když... myslím, že měli.

Měli jste na svatbě živou hudbu?
Ano, strýc hrál na housle a ostatní také na něco, takže jsme měli hudbu „z vlastních zdrojů“, hráli a zpívali jsme si sami.

Měl na svatbě někdo projev?
Můj kmotr, ještě žil. Tak před hostinou řekl, že nás mají ostatní brát jako manželé a taky se k nám podle toho chovat a pomáhat nám, když to budeme potřebovat. A popřál nám, ať jsme šťastní.

Dostávali jste svatební dary?
Dostávali jsme hlavně věci do domácnosti, nějaké nádobí, skleničky, a taky věci na dítě.

Vybíralo se při tanci na nevěstu?
To se každý předváděl, všichni dávali co nejvíc, aby neměli hanbu, protože se to vyhlašovalo.

Víte, kolik se dávalo a kolik se nakonec vybralo?
Já to moc nesledoval, protože jsem mluvil s bratry a tak, tancování je přece jen pro nevěstu, je to její záležitost. Ty peníze si pak stejně vzali a rozdělili rodiče, vrátilo se jim to, protože pak po nás nic nechtěli ani nám to nijak nepřipomínali. Vlastně jim z toho ještě zbylo, syn, když se narodil, pak dostal symbolicky něco přes dva tisíce korun, které zbyly z té svatby.

Byla nevěsta začepená?
Ne, ona protože už byla těhotná, tak už ji nikdo nečepil.

Pamatujete si, co dělala manželka s kyticí?
Ne, ani nevím, jestli nějakou měla, ale asi měla. Ale co s ní dělala, to opravdu nevím.

Rozbýjeli jste na svatbě talíř, unesli vám nevěstu, házeli na vás rýži, přenášel jste nevěstu přes práh?
Ne ne, nic z toho, to nejsou naše zvyky, to děláte vy. My máme svoje a vy máte svoje.

Je pro vás svatba důležitá?
Určitě. Když máte děti a nejste ženatý, nevypadá do dobře, nevypadáte jako slušný člověk. Slušný člověk se o svou rodinu stará a taky přizná, že je jeho, tím, že se ožení.

Mají pro vás nějaký význam staré zvyky a tradice?
Dřív ne, když jsem se ženil, bylo mi to jedno. Ale teď mi je líto, že mizí, třeba dcera se vdávala a neměla na svatbě ani živou hudbu. To sice možná není tradice, ale ke svatbě to přece patří, tak proč to vynechávat?

Rozhovor č. 28: František, 28 let, pokrývač
ženil se ve 23 letech, manželce bylo 18 let

Měli jste před svatbou mangavipen?
Víte, u nás to bylo trochu jinak. Ona manželka v sedmnácti letech otěhotněla, pak porodila a když byla plnoletá, tak jsme se vzali. Mangavipen jsme neměli, oni moji a její rodiče se zrovna moc nemusí, se sňatkem nesouhlasili a když manželka otěhotněla, tak ji otec vyhodil z domu a naši ji zas nechtěli vzít k sobě, takže jsme oba žili na ubytovně, ona načerno. Pak jsem si asi po měsíci sehnal přes kamaráda byt v Plzeňské ulici, sice nic moc, ale bylo to lepší než ubytovna. Tím, že jsme se pak vzali, jsme si naše rodiče trochu usmířili, viděli, že se s tím nedá nic dělat a že spolu budeme, i když se jim to nelíbí. Takže teď už navštěvujeme jak naše, tak tchána a tchýni.

Jak probíhala svatba?

Svatbu jsme měli na úřadě, byli jsme tam my, svědci, můj bratr s manželkou, sestra s přítelem, manželčiny sestry s rodinami a její bratr se ženou. To bylo všechno, měli jsme jen patnáct hostů, to není moc obvyklé, i když teď, v téhle době, nikdo nemá peníze na velké svatby.

Měli jsme zamluvenou restauraci, ale ta nám na poslední chvíli odřekla. Naštěstí ale sestra měla známou v jedné herně, takže jsme si to udělali tam v salonku, stačilo nám to, protože nás bylo málo.

Jaké jste měli jídlo?

S jídlem jsme si nedělali starosti, objednali jsme ho v KFC a v čínské restauraci, takže se to jen dovezlo do herny. Pití jsme měli zčásti svoje a zčásti z té herny, aby to nevypadalo nějak špatně. Za to jídlo jsme dali dost peněz, ale dalo se to vydržet, protože nás bylo opravdu málo.

Měli jste nějakou hudbu?

Ne, to se tam nevešlo, hrálo nám tamto, co hrálo v té herně. Prostě ta naše svatba nebyla typická, jak se dělají.

Dostávali jste svatební dary?

Dostávali jsme peníze od sourozenců, dost, chtěli nám pomoci, dostali jsme celkem dvacet šest tisíc, z toho jsme zaplatili jídlo a zbytek si nechali.

Měl někdo na svatbě projev?

Ne, byli jsme tam samí mladí, takže jsme neměli žádné nudné oficiality.

Loučil jste se se svobodou?

Ne, protože manželským životem jsem už nějakou dobu žil, takže to nebyl žádný šok, abych se kvůli tomu musel opíjet.

Jaké jste měli oblečení?

Já měl smoking, ne můj, byl půjčený od bratra mé manželky, on hraje v klubech na saxofon, manželka měla nějaké šaty, ale ne svatební, ale byly bílé.

Měli jste šaty ozdobené myrtou?

Ne.

Jeli jste na úřad a pak do herny auty nebo jste šli pěšky?

Jeli jsme tramvají.

Unesli vám ženu?

Ne, my jsme prostě žádné tradice nedodržovali. Stejně si myslím, že na tradicích visí staří, mladým už je to jedno. Už pro nás nejsou důležité, teď je důležitá práce a peníze, to, že máte kde bydlet a užíváte rodinu, ne tradice.

Líbila se vám svatba?

Ten samotný den pro mě důležitý nebyl. Spíš nám šlo o ten papír, abychom rodičům ukázali, že to spolu myslíme vážně. Jak to probíhalo, mi bylo celkem jedno, mě to nevadilo, že máme malou svatbu, a manželce také ne.

Rozhovor č. 29: Iveta, 26 let, na mateřské dovolené
vdávala se ve 23 letech, manželovi bylo 30 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne. My jsme se znali už hodně let. Já zpívala s kapelou, on hraje na klávesy. Navíc, on už byl rozvedený, takže mangavipen nebyly na místě.

Jakou jste měli svatbu?

Velkou, protože máme hodně známých a kamarádů. Měli jsme ji i v kostele, ne na úřadě, protože manžel se poprvé ženil jen na úřadě, takže teď nebyly s kostelem žádné problémy. Kamarád má podnik, takový klub, hostinu jsme měli tam, zadarmo, jako darem. I jídlo, to jsme vůbec nečekali,

mile nás to překvapilo. Jinak by to bylo drahé, protože hostů jsme měli přes sto, z toho byla většina příbuzných.

Já už rodiče nemám, jen starší sestru a bratra, jsou o hodně starší než já. Manžel rodiče sice má, ale protože se ženil už podruhé, tak mu žádné požehnání nedávali. Ale na svatbě samozřejmě byli.

Jak jste se dostali do kostela – auty nebo pěšky?

Auty, samozřejmě že auty, jinak to dneska už ani nejde. A auta jsme měli všichni, takže to nebyl problém. Měli jsme je klasicky ozdobené, tak jak se to dělá.

Měli jste na svatbě hudbu?

Jistě, vždyť jsme oba hudebníci, hráli nám kamarádi z kapely.

Platili vám za tanec?

Tak to už se teda nedělá. Je to přežitek, v dnešní době je to spíš trapná záležitost, když to někdo ještě dodržuje. Je to říkání si o peníze. Navíc nás ta svatba nestála vůbec nic. Ale je pravda, že nejblíží příbuzní se na ní podíleli, místo svatebních darů přispěli kamarádům na jídlo.

Kde po svatbě žijete?

Tam, kde před svatbou, v našem bytě. Teda, není náš, máme ho pronajatý.

Jak jste na svatbu zvali?

Osobně, normálně. Nebo jsme obvolali lidi telefonem – to ty známé. Já si musela svou rodinu pozvat osobně, starým způsobem. Je to tak pro ně lepší, starší to berou vážně.

Měli jste někoho, kdo svatbu organizoval?

Ne, dělali jsme si to podle sebe.

A měl někdo proslov?

Můj bratr, ten všechny hosty uvítal a nám popřál všechno nej.

Pronášel nějaké řeči v romštině?

Ne, v romštině se jen zpívalo. Většinou rozumíme romsky, protože zpíváme romsky. Ale je pravda, že někteří příbuzní nerozuměli, ale těch bylo málo.

Loučila jste se vy nebo manžel se svobodou?

Ne, já ne a manžel také ne, vždyť se ženil podruhé.

Házeli na vás rýži, když jste šli z kostela, rozbíjeli jste talíř, přenášel vás manžel přes práh?

Tu rýži na nás házeli, ale vůbec to není příjemné, musíte dávat pozor, aby vám nevlítlo nějaké zrnko do oka. Talíř jsme rozbíjeli, když už jsme byli v herně. Ale přes práh mě manžel nepřenesl.

Víte, co znamená rýže a rozbitý talíř?

Rýže je bohatství a střepy přinášejí štěstí.

Jsou to romské zvyky?

Nemyslím, řekla bych, že jsme to převzali od vás. Ale jsou hezké, tak proč je nedělat také?

Dostávali jste svatební dary?

Ne, dost velký dar bylo to, že jsme měli svatbu úplně zadarmo. A na tom se podíleli jak kamarádi, tak příbuzní.

Jaké jste měli jídlo?

Toho bylo moc. Prvním, hlavním jídlem, byly krutí přírodní řízky s hranolkami. Pak si každý mohl vzít co chtěl – na stolech byly kuřecí křidýlka, pečivo, chlebičky, sladké pečivo, zelenina, ovoce, obložené mísy, šunka, anglická slanina, pití, jako kdo chtěl. Byly toho hory.

Unesli vás?

Unesli. Ale ne daleko. Manžel nás brzo našel a tak ho to ani moc nestálo.

Byla jste začepená?

To už se taky dávno nedělá, to neměla snad ani moje babička.

Jaké jste měli oblečení?

Já měla bílé svatební šaty, půjčené, manžel měl svůj smoking.

Měli jste šaty ozdobené myrtou?

Samozřejmě. To má přece každý.

Proč?

Nevím, proč se to dělá, nejspíš to něco znamená.

Co jste udělal se svatební kyticí?

Vzala jsem si ji domů na památku. Ale už ji nemám, vyhodila jsem ji, protože už nevypadala pěkně.

Líbila se vám vaše svatba?

Moc, moc se mi líbila. Klidně bych si to zopakovala.

Jakou byste chtěla, aby vaše dcera měla svatbu?

Tak o tom jsem ještě nepřemýšlela. Za dvacet let už bude jiná doba, kdo ví, co bude moderní.

Jak jsou pro vás důležité staré zvyky?

Líbí se mi, když někdy slyším, jak se co dřív dělalo, ale že bych to musela dělat taky, to ne. Teď už je prostě jiná doba a já chci žít moderně.

Je pro vás svatba důležitá?

Asi ano. Já se moc chtěla vdát, mít rodinu. Když si vás někdo vezme, znamená to, že vás má doopravdy rád.

Rozhovor č. 30: Lucie, 24 let, prodavačka

vdávala se ve 24 letech, manželovi bylo 27 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Měli, sice jsme nechtěli, ale měli. Asi čtyři měsíce před svatbou. Přišli k nám manželovi rodiče a manžel se zeptal mé matky, jestli si mě může vzít. Ta souhlasila. Otec s námi nežije, takže tam nebyl. Manžel přinesl mě a mé matce kytku a také přinesli láhev vodky. To bylo všechno, konalo se to proto, aby moje maminka poznala Pavlovy rodiče.

Jaká byla svatba?

Malá. Měli jsme třicet hostů. Já nemám moc velkou rodinu a manžel ji má zas velkou až moc, takže než by všechny zval, radši nepozval nikoho a vysvětlil jim, že na tom nejsme finančně nejlíp. Měli jsme tam rodiče, sourozence a několik přátel.

Chtěla jsem mít vždycky svatbu v kostele, protože je to hezčí než na úřadě, a splnilo se mi to. Bydlíme blízko kostela, takže jsme tam šli pěšky. Hostinu jsme měli u nás doma, bydlíme u mé maminky.

Organizoval vám někdo svatbu, nějaký starosta?

Ne, vždyť nás bylo jen pár.

Měli jste hudbu?

Ne, jen z kazetáku, nemáme tak velký byt. Ale tancovali jsme

A vybíralo se na nevěstu?

My jsme se dohodli, že nám hosté dají místo svatebních darů peníze. Je to tak lepší, než aby kupovali nějaké věci a my pak dostali třeba třikrát varnou konvici. A když už jsme dostali peníze darem, tak jsme nevybírali.

Můžu se zeptat, kolik peněz jste dostali?

Za každého hosta tisíc korun, takže třicet tisíc. Z toho jsme zaplatili jídlo, ale ještě nám zbylo.

Jaké jste měli jídlo?

Bramborový salát, kuřecí řízky, nudlovou hovězí polévku, segedínský guláš, obložené mísy, hlavně hodně salámů a uzeného, chlebičky a tak.

Kdo ho připravoval?

Moje a manželova maminka, sestra a švagrová.

Pamatujete si čas, kdy se jednotlivá jídla podávala?

Oběd byl asi v jednu hodinu, pak ty mísy a chlebičky, a večeři jsme měli v osm večer. Ale jídlo se skoro pořád, protože se pořád popíjelo – víno i tvrdý alkohol, a to se nedá pít samotné.

Kdo svatbu platil?

My s manželem.

Jak jste na svatbu zvali?

Buď telefonem nebo osobně. Ted' už je to jedno.

Jaké jste měli šaty?

Já měla šaty z půjčovny, svatební, manžel měl svůj oblek.

Měli jste je ozdobené myrtou?

Měli, sestra ji koupila a pak každý dostal větvičku na klopu.

Víte, proč se ženich a nevěsta myrtou zdobí?

Ne, ale dělají to všichni.

Měl někdo před hostinou projev?

Ne, to ne. Jen v kostele jsme se s každým objali a něco si řekli.

Házeli na vás rýži, rozbíjeli jste talíř, přenášel vás manžel přes práh?

Jen jsme rozbíjeli talíř, abychom měli štěstí. Když jsme šli z kostela, tak nás švagrová zastavila a podala nám ho.

Loučili jste se se svobodou?

Já ano, s kamarádkami jsme vyrazili po barech. Manžel byl také někde s partou, ale nevím, kde byli. Bylo to týden před svatbou.

Unesli vás?

Ne, na to si ani nikdo nevzpomněl. Asi se to u nás nikdy nedělalo.

Byla jste začepená?

Tak to už vůbec ne.

Co jste udělala se svatební kytkou?

Dala jsem ji své neteři, moc se jí líbila.

Líbila se vám svatba?

Líbila, udělali jsme si ji tak, jak jsme chtěli.

Je pro vás důležitá?

Je. Když je láska, musí být i svatba, jinak to nejde.

Jsou pro vás důležité svatební zvyky?

Myslím, že dneska už důležité nejsou, dřív byly, ale dneska už se to prostě nedělá.

Rozhovor č. 31: Vojtěch, 25 let, dělník ve velkoskladu
ženil se ve 24 letech, manželce bylo 22 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Neměli, neměli. Už dávno bylo jasné, že se vezmeme, takže byla rovnou svatba. My se známe odmalička, bydleli jsme ve stejném domě, já Ivetu vodil do školy a ze školy, protože to tak domluvily naše matky. No a pak už nám to zůstalo. Teda, ne že bych nekoukal po jiných dívkách, ale vždycky jsem se k Ivetce vrátil.

Jak jste se tedy dohodli, že se vezmete?

My jsme se nijak nedohadovali, Iveta prostě přišla do jiného stavu, a když se holka narodila, řekla nám moje matka, že je načase, abychom se vzali, a tak jsme to udělali. Já bych se ani neženil, ale Iveta chtěla, moje matka chtěla, tak co jsem měl dělat?

Jak probíhala svatba?

Úplně normálně, na úřadě. Ráno se u nás sešli všichni hosté. Bydleli jsme spolu u Ivetiny matky, bydlíme tam pořád. Takže ráno všichni přišli, přinesli s sebou spoustu pití a když jsme si dali na zdraví, šli jsme pěšky na svatbu, protože to máme kousek od domu. No a potom jsme se zase vrátili domů, moje a Ivetina matka a ještě myslím babičky tam zatím připravily jídlo. A pak už se jen pilo a jedlo a pilo.

Tancovali jste?

Ne, netancovali. Nebo vlastně... On je ten byt docela malý, takže se tam nedal udělat parket, ale když se někdo chtěl kroutit, tak se kroutil.

Platilo se za tanec nevěstě?

Ne to ne, takhle se tam tancovat nedalo. Ale my jsme se dohodli, že nám všichni dají peníze místo svatebních darů, protože domácnost jsme už stejně měli zařízenou, když už jsme spolu nějaký čas žili.

Kolik vám jednotliví hosté darem dávali peněz?

Vždycky to bylo za rodinu nebo za manžele. Nejvíc jsem dostal od sestry, ta nám dala deset tisíc. A Ivetina sestra nám dala osm. No a ostatní dávali třeba pět, většinou, nejmíň myslím byly tři tisíce, protože strýc má dost dětí, takže je spíš bez peněz. Celkem jsme dostali něco přes šedesát tisíc.

Kolik jste měli hostů?

Dvacet osm, bez dětí.

Jak – bez dětí?

Děti na svatbě prostě nebyly, protože bychom se pak do našeho bytu prostě nevešli. Všichni byli dospělí.

Jak jste na svatbu zvali?

Všechny hosty obchodila moje a Ivetina matka, měly na to čas, protože nechodí do práce. A bavilo je to, byly rády, že můžou zvát.

Jak jste svatbu platili?

Vlastně se platilo jen jídlo, protože všichni hosti přinesli nějaké to pití, toho bylo opravdu dost. A to jídlo jsem zaplatil já.

Jaké jídlo jste měli?

Všechno možné. Tak jak to na svatbách bývá. Vepřové řízky, kuřata, bramborový salát, guláš, párky, zákusky z cukrárny, obložené misky, chlebíčky.

Měli jste někoho, kdo svatbu organizoval?

Ne, to se dělalo kdysi, že byl třeba vajda, ale to už se nedělá, teď máme svatby stejné jako vy.

Jaké jste měli oblečení?

Iveta měla bílé šaty z půjčovny, já měl svůj oblek.

Měli jste na šatech myrtu?

Ne.

Jakou jste měli hudbu?

Živou ne, jen z Hi-Fi věže.

Loučil jste se vy nebo manželka se svobodou?

Já ano, já se byl opít s kamarády. Manželka se neloučila, protože má dítě a vůbec, proč by se loučila, když je to žena a vdávat se chtěla?

Házeli na vás svatebčané rýži, když jste šli z radnice?

Ne, vůbec ne.

Měl někdo před hostinou proslov?

Myslím, že ne, jen všichni měli takové průpovídky, jako že je to dost, že se konečně berem.

Unesli vám nevěstu?

Ne, asi měla strach, že bych ji nešel hledat.

A byla začepená?

No to nebyla, nebo... co to vůbec je?

Měla nevěsta svatební kytku? A co s ní po svatbě udělala?

Kytku měla. Pak ji hodila z okna kamarádkám. Některé z nich ještě totiž nejsou vdané a tak to udělala podobně jak se to dělá v těch amerických filmech.

Ty kamarádky nebyly na svatbě?

Ne, svatba byla jen pro příbuzné, kdybychom měli zvát i kamarády, bylo by to o dost dražší.

Líbila se vám vaše svatba?

Ale docela ano. I když bych se bez toho klidně obešel.

Je pro vás svatba důležitá?

Určitě ne, nevidím v tom žádný smysl. Připadal jsem si jak v jednom filmu, kde ženichy lovili lasem.

A co tradiční svatební prvky, mají pro vás význam?

Přijde mi, že už žádné tradice ohledně svatby snad ani nejsou.

Rozhovor č. 32: Jan, 30 let, živnostník

ženil se ve 28 letech, manželce bylo 25 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, měli jsme jen oddávky na úřadě a pak hostinu.

Jak tedy probíhala svatba?

Chodili jsme spolu dva roky a když jsme měli výročí seznámení, dal jsem manželce prstýnek a ona si ho vzala a za měsíc jsme měli svatbu. Měli jsme jen šestnáct hostů, rodiče, sourozence a nejbližší kamarády. V poledne se jelo na radnici a pak do restaurace, kde jsme měli zamluvený salonek.

Na radnici jste jeli auty? Jestli ano, měli jste je ozdobené?

Vzali jsme si taxíky, takže ozdobené nebyly.

Tancovali jste?

Měli jsme živou hudbu, sehnal je manželčin bratr, byla to normální cikánská skupina – kytary, saxofon, bubínky. A tancovalo se až do zavírací doby.

Vybíralo se při tanci na nevěstu?

Nebylo to nic oficiálního, nevybíralo se na talířek. Každý, kdo s Martou poprvé tancoval, jí strčil něco za výstřih.

Víte, kolik jste takhle vybrali peněz?

Myslím, že to bylo něco kolem dvanácti tisíc.

Co jste s nimi udělali?

Použili jsme to k zaplacení účtu za restauraci a jídlo, ale samozřejmě jsme museli ještě doplácet.

Kde po svatbě bydlíte a kde jste bydleli před svatbou?

Před svatbou jsme bydleli každý u rodičů, teď bydlíme v nájmu.

Jak jste na svatbu zvali?

Ono se to rozneslo tak nějak samo, že se budeme brát, ale koho jsme chtěli na svatbě mít, tomu jsme řekli, zašli jsme na návštěvu a pozvali ho.

Jaké jste měli oblečení? Měli jste šaty ozdobené myrtou?

Marta bílé svatební šaty, půjčené, já měl svůj oblek. Myrtu jsme měli, na to bych málem zapomněl.

Řídil vám někdo svatbu?

Ne, teď už se to nedělá.

Loučil jste se vy nebo manželka se svobodou?

Ani snad ne.

Házeli na vás svatebčané rýži, když jste šli z radnice?

Rýži ne, házeli sůl.

Víte, proč se to dělá?

Asi to znamená štěstí, peníze...

Měl na svatbě někdo projev?

Můj přítel, který mi šel za svědka, nám za všechny před jídlem popřál do života.

Dostávali jste dary?

Dostávali, ale spíš to byly maličkosti, žádné drahé servisy a tak. Dostali jsme třeba obraz, sošku, vázy, takové malované hrníčky a tak.

Jaké jste měli jídlo?

Nejdřív knedlíčkovou polévku, pak krutí maso a hranolky, zákusky, potom byly obložené mísy a večer svíčková s knedlíky. A pití, nealko, víno i tvrdý alkohol.

Unesli vám nevěstu?

Unesli, ale zjistil jsem to brzo, a tak toho nestačili vypít moc.

Byla nevěsta začepená?

Ne, to nebyla.

Měla nevěsta kytku? Jestli ano, co s ní po svatbě udělala?

Kytka měla, krásnou, to víte. Nechala si pár květů na památku, vylisovala je.

Je pro vás svatba důležitá?

Je to pro mě důkaz, že tu ženu opravdu miluju, kdybych ji neměl rád, nevezal bych si ji, ani kdybych s ní měl dítě.

Mají pro vás význam tradice, které se dodržují při svatbách?

Je to takové hezké, celý ten den je moc fajn, je to krásný zážitek na celý život.

Měli jste před svatbou mangavipen?

Měli, asi dva roky před svatbou. S Jarkou jsem chodil od jejích čtrnácti let a ona vždycky chtěla starou svatbu. Starou jako myslím tu, co se dělaly dřív. A k ní patří i mangavipen. Pak už žila u nás.

Jak mangavipen probíhaly?

Sebrali jsme se s rodiči, bratrem a sestrou, koupili dobré pití a šli mangavovat. Jarka nám otevřela a můj otec řekl jejím rodičům, že se jeho syn zakoukal do jejich dcery a chtěl by s ní žít a jestli by proti tomu nic neměli. Oni se zeptali Jarky, jestli si mě chce vzít, pak mě, jestli na ni budu hodný a jestli ji nikdy neopustím a budu ji mít vždycky rád. Všechno jsme to odkývali, pak si před ně klekli a odprosili je, moje i manželčiny rodiče, za všechno, co jsme jim kdy udělali špatného a poděkovali za vychování a oni nám dali požehnání. Pak se to zapilo. Tchýně už měla připravené pohoštění, měli jsme se moc dobře. Nakonec jsme ještě skončili v hospodě.

Jaká pak byla svatba?

Měli jsme ji v kostele, protože Jarka to tak chtěla. Měli jsme spoustu hostů, asi osmdesát. Všichni to byli příbuzní, ale bylo tam i pár našich kamarádů. Do kostela se šlo pěšky a cestou nás zastavovali sousedi a museli jsme se jim vykupovat lahvičkou. Po kostele se šlo k mojí tetě, protože bydlí v domě, ke kterému patří velký dvůr a všichni se na něj vešli. A pak už se jedlo a tancovalo.

Co jste měli k jídlu?

Já už si to moc nepamatuju, ale vím, že jídla bylo plno, pak ještě každý dostal domů. Jídla musí být vždycky víc, než je potřeba. Víím, že byl segedín, různá mletá masa, uzené, dorty, maso a maso a maso...

Jakou jste měli hudbu?

Normálně romskou. Housle a myslím, že taky harmonika.

Vybíralo se při tanci na nevěstu?

Samozřejmě. Nejdřív měl můj strýc takovou řeč, jako že je mezi námi nový pár a že se nám rozrostla rodina a teď že se bude tancovat a vybírat, aby ta nová rodina měla pro začátek z čeho žít. Pak si vzal velký talíř a vždycky, když šel někdo s Jarkou tancovat, tak strýc nahlas ohlásil, kolik nám dal.

Pamatujete si, kolik se vybralo? A co jste potom s penězi dělali?

Dost, dost, bylo to přes sto tisíc. Co bychom s nimi dělali? Nechali jsme si je a zařídili si byt.

Kdo platil svatbu?

Přispěli na ni moji rodiče i manželčiny rodiče a něco jsme dali i my.

Jak jste na svatbu zvali?

Většinou se chodí do bytu, aby to pozvání platilo, ale když někdo bydlí daleko, a takových příbuzných máme dost, tak se buď telefonuje nebo napíše. Hosty ze své strany jsem zval já s otcem, manželka si zvala své hosty s bratrem.

Organizoval vám někdo svatbu?

Můj strýc měl hlavní slovo, ale bylo to spíš jen tak pro oko, ve skutečnosti jsme si dělali všechno, jak jsme chtěli sami.

Když jste šli z kostela, házeli na vás svatebčané rýži?

Ne, to k romácké svatbě nepatří.

Dostávali jste svatební dary?

Dostávali. Třeba osušky, nádobí, dětskou postýlku, i když manželka nebyla těhotná, pak taky stůl a židle, prostě věci do bytu.

Jaké jste měli oblečení?

Já měl oblek půjčený od kamaráda z práce a manželka měla svoje bílé šaty.

Loučili jste se se svobodou?

Já zašel s několika kluky na pivo, to bylo všechno. Manželka si vyrazila zase s kamarádkou.

Unesli vám nevěstu?

Ne, neunášeli ji. Ale zato byla večer čepka – převlékli ji do půjčených šatů, vypadala v nich děsně, byly její tety, a na hlavu jí dali babský šátek. A její matka strašně plakala. Ale to bylo jen tak, ve skutečnosti byla ráda, že se Jarka vdává.

Je pro vás svatba důležitá?

Když chce mít člověk rodinu, musí začít svatbou. Ono stačí, když je jeden černý. Když by pak měl děti a žil by přitom jen tak, dávali by nám to lidi dost znát.

A jak jsou pro vás důležité tradice, které se při svatbě dodržují?

Pro mě zas až tak důležité nejsou, ale pro manželku ano, díky ní u nás dodržujeme, co se dá.

Rozhovor č. 34: Josef, 41 let, zámečník

ženil se v 19 letech, manželce bylo 17 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, manželka přišla do jiného stavu, na nic nebyl čas, byli jsme rádi, že jsme stihli svatbu, dokud to na ní nebylo vidět.

Jak probíhala svatba?

Měli jsme ji na národním výboře. Dopoledne jsme tam šli, bylo nás jen pár, protože většina hostů přišla až na hostinu. Na obřadě bylo asi patnáct, šestnáct lidí. A pak jsme šli k nám domů, kde už čekali ostatní a začalo se slavit.

Kolik jste měli hostů?

Asi čtyřicet.

Sami příbuzní?

Ano.

Jaké jste měli jídlo?

To už nevím... Víte, já se tenkrát dost opil a moc si z toho nepamatuju.

Měli jste nějakou hudbu?

Švagr hrál na housle a jeho kamarád měl dokonce basu.

Tancovali jste?

Tancovalo se, já teda moc ne, ale tancovalo.

Vybíralo se při tanci na nevěstu?

Ano.

Jak to probíhalo? A víte, kolik se vybralo?

Já si to už moc nepamatuju, jak to probíhalo, a kolik se vybralo, to nevím, protože peníze měla pod palcem manželčina matka. Platila svatbu a tak si ty peníze pak nechala. Ona nás pak stejně podporovala, vlastně se k nám přistěhovala a žila u nás, dokud neumřela. Tak nějak se starala o domácnost.

Řídil vám někdo svatbu, její průběh?

No jestli to někdo řídil, tak to byla tchýně.

Kde jste po svatbě bydleli?

V bytě mého otce, ale ten umřel brzo potom, co se k nám přistěhovala tchýně, takže to je můj byt.

Jak jste na svatbu zvali?

Já nezval nikoho, všechno to zařizovala moje manželka a její matka. Určitě normálně chodili po bytech.

Jaké jste měli oblečení?

Manželka měla sukni a nějakou halenku a já měl černý oblek. To si pamatuju, protože máme fotky.

Loučil jste se se svobodou?

Loučil, skoro týden.

A manželka?

To nevím, to by vám musela říct ona. Ale řekl bych, že ne.

Měl před hostinou někdo projev?

Tchýně nám přála, aby se nám narodilo zdravé dítě. Nic jiného si nepamatuju. Ale syn se narodil zdravý.

Když jste šli z výboru, házeli na vás svatebčané rýži?

Cože? Ne.

Dostávali jste dary?

Něco jsme dostali, něco do kuchyně a tak.

Unesli vám nevěstu?

Ne. Byla těhotná, tak proč by ji někdo někam unášel?

Je pro vás svatba důležitá?

Tenkrát to bylo důležité hlavně kvůli tomu, aby nám nesebrali byt. Dneska už to je jiné, ale asi je lepší, když jsou dva svoji i papírově, pak se nemají na co vymluvit.

A jaký význam pro vás mají tradice, které se při svatbě dodržují?

Já ani nevím, jestli se na naší svatbě něco dodržovalo, prostě si to nepamatuju.

Rozhovor č. 35: Štefan, 51 let, kvalifikovaný zedník

ženil se ve 20 letech, manželce bylo 18 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Měli jsme něco takového. Já prostě požádal manželčiny rodiče o manželku a oni mi ji slíbili. A bylo to. Pak už jsem u nich mohl veřejně spát.

Jak pak probíhala samotná svatba a za jak dlouho po mangavipen se konala?

Byla asi za dva měsíce potom. Měli jsme ji na radnici, v kostele to nešlo. Bylo to bezvadné, všichni jsme se dobře bavili. Manželka byla prý už asi měsíc těhotná, ale to nikdo nevěděl, ani ona sama. Přišlo se na to až potom, když jí to řekl doktor. A tak taky pila, jako všichni, prostě to bylo moc hezké. Měli jsme kolem padesáti hostů, na tehdejší dobu nic moc, takový průměr. Ale my jsme celkem malá rodina, všichni důležití tam byli, tak co.

Jak jste se dostali na radnici?

Jeli jsme tramvají.

Kde jste potom měli hostinu?

V sokolovně. Zařídil to můj otec, protože se znal s tím, kdo do toho měl co mluvit. Přivezlo se tam jídlo a ohřívalo se na plynových vaříčích, ty byl půjčené, a jak bylo jídlo ohřáté, tak si je hned odvezli, asi se o ně báli nebo co.

Jaké jste měli jídlo?

Guláš z vepřového. To bylo teplé. A knedlíky. A potom nějaké salámy a uzené. A zelí. A hlavně se pilo.

Měli jste hudbu?

Měli, ještě pravou, cikánskou cimbálovku. To už se nevidí.

Vybíralo se při tanci na nevěstu?

Vybíralo, můj otec stál a držel hrnec a do toho to dávali.

Pamatujete si, kolik se dávalo a kolik se nakonec vybralo?

Dávali tak dvě stě, tři sta. Víc jak pětistovku nikdo nedal, tenkrát to byly jiné peníze než dneska. Nakonec se vybralo několik tisíc, ne víc než deset, to určitě ne, ani zdaleka. Asi tak šest, sedm.

Kde jste po svatbě bydleli?

Dostali jsme byt, takže v bytě, sami.

Kdo svatbu platil?

Manželčini rodiče platili jídlo i asi i ten nájem sokolovny. Moji platili pití.

Jak jste na svatbu zvali?

To jsme s manželkou museli chodit zvát osobně, jinak by nikdo nepřišel.

Byl někdo, kdo vám svatbu organizoval?

Můj otec zařizoval většinu věcí.

Jaké jste měli oblečení? A měli jste šaty ozdobené myrtou?

Já měl půjčený oblek a manželka měla nějakou sukni a tričko. Něco jako košile, ale bez knoflíků, já už nevím.

Loučil jste se vy nebo manželka se svobodou?

Ne, to se nedělalo.

Když jste šli z výboru, házeli na vás svatebčané rýží?

To se taky nedělalo.

Měl někdo před hostinou nějakou řeč nebo projev?

Moje babička, všichni ji uznávali, protože to byla silná žena, tak ta nám řekla něco o životě.

Co přesně?

To se neříká.

A říkala to česky nebo romsky?

Po našem, romsky.

Jaké jste dostávali dary?

Kapesníky, to si pamatuju, protože ty jsme tenkrát dost potřebovali. Pak nějaké skleničky, hrníčky, hrnce, prádlo na posteje.

Unesli vám nevěstu?

Ne.

A čepili ji?

Jestli to je to, jak se z nevěsty stane normální žena, tak ano. Staré tety zpívaly něco a převlékli ji. A pak jsme šli spát a ostatní se ještě bavili.

Je pro vás svatba důležitá?

Já ani nevím. Ale pro život je lepší, když člověk někoho má než když je sám.

Jsou pro vás důležité tradice, které se při svatbě dodržují?

Hlavně je to takové fajnové, je to lepší, než když šup a kde nic tu nic.

Měli jste před svatbou mangavipen?

Museli jsme mít, protože já jsem manželku vůbec neznal. Já se nějak nemohl oženit, pořád jsem si nemohl najít ženu, nebo mě spíš žádná nechtěla, protože mi odmalička odstávaly uši a i jinak nejsem žádný hezoun. Nakonec mi matka podala inzerát do novin a pak z dopisů, které došly, vybrala pár žen a z těch jsem si jednu vybral. A s ní jsem doteď. Dopisem jsme tenkrát dohodli, že se přijdu ukázat. Moje matka chtěla, aby šlo všechno strašně rychle, takže hned první návštěva bylo mangavování. Jeli jsme s rodiči do Karlína, my tenkrát bydleli v Libni, takže to nebylo daleko. Přijeli jsme, já se představil a rovnou požádal tu ženu o ruku. Ona o mě věděla, jak vypadám, a byla na všechno připravená, takže jsme se dohodli a bylo to. A za měsíc byla svatba. Do té doby jsme se viděli třikrát.

Jak svatba probíhala?

Šli jsme na výbor. Z manželčiny strany bylo asi dvacet hostů, a ode mě asi čtrnáct. Pak jsme šli zase k manželce domů, já se tam vlastně akorát přistěhoval, až za nějaký čas jsme dostali byt na Smíchově. No a doma jsme měli svatební hostinu.

Jaké jste měli jídlo?

Samou zabijačku. Manželka měla totiž příbuzné z vesnice a oni měli prase. Byli docela honorace, protože mít prase, to bylo něco. No a tak jsme měli jitrnice a ovar a tlačenku a prejt a kroupy a zabijačkovou polévku. Ale nestačilo by to pro všechny, to bylo jen pro nás a pro rodiče, ostatní měli párky a brojlery a husy. Taký se napeklo, byly placky.

Měli jste nějakou hudbu?

My měli gramofon. Ten jsme dostali svatebním darem od mého kmotra. On ale na svatbě nebyl, protože už byl po smrti, ale ten gramofon mi odkázal, že bude můj, až se ožením. On si moc přál, abych se oženil, ale nedožil se toho.

A tak jsme hráli na gramofon, měli jsme pár desek, hráli jsme je pořád dokola.

Tancovali jste?

To víte, že tancovali. Vyklidili jsme nábytek z pokoje a tam se tancovalo.

Vybíralo se na nevěstu?

Měli jsme takovou krabičku a když chtěl někdo s ženou tancovat, tak do ní strčil peníze.

Pamatujete si, kolik se vybralo?

Něco kolem pěti tisíc.

Měli jste někoho, kdo svatbu organizoval?

Moje matka a ženina matka to všechno vyřizovaly.

Kdo svatbu platil?

Tam ani nebylo moc co platit. Jídlo zaplatili manželčini rodiče, ale naši jim na to přidali a taky platili pití. I když pití přivezli hosti jako darem.

Jaké jiné dary jste dostávali?

Tak jak se dávají. Do domácnosti. Talíře, vysavač, hodiny a tak.

Jak se na svatbu zvalo?

Já chodil po našich příbuzných a manželka asi zvala podobně. My nemáme žádné svatební oznámení, musí se to říct z očí do očí.

Jaké jste měli oblečení? A měli jste šaty ozdobené myrtou?

Já měl normální proužkovaný oblek a manželka krajkové šaty. Myrtu jsme taky měli.

Měla nevěsta kytku? Jestli ano, co s ní po svatbě dělala?

Měla ji, ale co s ní dělala, to by vám řekla ona, já nevím.

Loučil jste se se svobodou?

Ne, já a vůbec všichni byli rádi, že se žením, neměl jsem proč se loučit.

Měl někdo před hostinou projev, řeč?

Strýc manželky. Představil mě jejich rodině a řekl něco o ženě, aby ji poznali moji příbuzní. A taky říkal, že teď jsme všichni jedna rodina.

Byla nevěsta unešená nebo začepená?

Unešená – to se nedělalo, ale čepili jí, ale spíš jen tak z legrace. Já u toho zrovna nebyl, to je spíš ženská věc.

Je pro vás svatba důležitá?

Pro mě teda byla, protože jsem byl poslední, kdo byl ještě svobodný, a bylo mi z toho tak nějak divně.

Jak jsou pro vás důležité svatební tradice?

Prostě se to dělá. Kdyby se nedělalo to, co se dělá, dělalo by se něco jiného.

Rozhovor č. 37: Jan, 55 let, invalidní důchodce

ženil se v 18 letech, manželce bylo 16 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Víte, my jsme to vzali dost narychlo. Asi bych to neměl říkat, ale znali jsme se tři týdny, já byl mladý... Prostě žena byla najednou těhotná. Když to řekla doma, tak ji otec seřezal. Když se to dozvěděl můj táta, tak mi vrazil facku a pak se zeptal, kdy se budeme brát. Já pak šel říct tchánovi, že si jako jeho dceru vezmu. On byl uražený, ale na druhou stranu byl rád, že mu nezůstane na ocet a že jsem se zachoval jako chlap. No a další měsíc byla svatba.

Jak probíhala?

Přijeli k nám snad všichni příbuzní, některé jsem pozval osobně, některým matka napsala. A pak jsme se všichni sešli u nevěsty doma, kde byli další příbuzní. Celkem jsme měli přes sto hostů, protože tenkrát se zvala úplně celá rodina. A my měli velkou rodinu.

Bylo nějaké jídlo a pak jsme šli na výbor, ale šli jsme tam jen čtyři, my a svědci. Ostatní čekali doma, protože všichni bychom se tam nevešli a kdyby měl jít jen někdo, tak by zas ostatní byli uražení, že nejdou. Doma zatím jedli a pili, spíš teda pili, a když jsme se vrátili, začala hlavní hostina.

Jaké jste měli jídlo?

Představte si, že my jsme měli jídlo, které už dneska neuvidíte. Měli jsme goju, tu dělala manželčina babička. Dneska už by to nikdo nejedl, ale tenkrát se to ještě jedlo. A pak jsme měli segedín s knedlíky a hrachovou polévku. Pro tolik lidí se nedá nějak extra vyvářet. A tenkrát jsme to všechno vařili doma. Ale hosti přivezli třeba salámy, uzené maso, vajíčka a tak. Takže nakonec se z toho dalo udělat docela dost jídla. Taky se napeklo dost placek.

Kde jste hostinu měli?

Částečně u manželky doma, ale tam se všichni samozřejmě nevešli, takže i venku na zahradě. Teď už tam ta zahrada není, je zastavěná.

Kde jste po svatbě žili?

Nejdřív chvílku u manželky, pak jsme dostali svůj byt.

Jakou jste měli hudbu?

Normální cikánskou. Housle, basu.

Vybíralo se při tanci na nevěstu?

To se dělá. Jeden můj strýc, kterého jsme si nejvíc vážili, každý ho poslouchal, tak ten i řídil svatbu a pak rozhodl, že se bude tancovat za peníze. Každý, kdo s ním tancoval, jí zaplatil, a tancovat s ním museli všichni muži, kteří byli pozvaní, protože jinak by to byla pro ně ostuda.

Kdo svatbu platil?

Moji a manželčini rodiče napůl.

Pamatujete si, kolik se vybralo?

Ne, protože peníze si vzali rodiče a rozdělili se o ně, protože platili tu svatbu. Ale pak nám dohromady dali dvacet tisíc do začátku. Ale nevím, co to bylo za peníze.

Jak jste na svatbu zvali?

Já chodil s bratrem po těch příbuzných, co bydleli v Praze. Ostatním jsme napsali.

Jaké jste měli oblečení? A měli jste šaty ozdobené myrtou?

Na myrtu si nevzpomínám, ale myslím, že jsme ji neměli. Já měl hnědý oblek a manželka nějaké světle modré šaty.

Loučil jste se se svobodou?

Tak to jsem nestihl. Ani jsem si na to nevzpomněl.

Měl před hostinou někdo projev? A jestli ano, tak v češtině nebo v romštině?

Můj strýc, ten co to řídil, tak ten řekl pár vět, ale už přesně nevím, co to bylo. Mluvil normálně česky, u nás moc romsky nemluvíme.

Jaké jste dostávali dary?

Jídelní servisy, ty jsme dostali asi čtyři, pak samovar, věci na mimino, něco do kuchyně a tak.

Unesli vám nevěstu?

Ne.

A byla začepená?

Ne, ne.

Je pro vás svatba důležitá?

Dělá se to hlavně kvůli dětem. Je špatné, když by rodiče byli nesezdaní, to nemá být. A pak, mám svou ženu rád, i když jsem ji moc neznal, když jsem si ji bral.

Rozhovor č. 38: František, 46 let, pomocný dělník

ženil se ve 21 letech, manželce bylo 21 let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Ne, my jsme se brali natruc. Rodiče totiž nechtěli, ani mí, ani ženy, abychom se vzali. Neměli se rádi. A tak jsme si řekli, že se vezmeme, tajně, a utečeme do Prahy. Bydleli jsme v Mostě. Tam jsme si došli na úřad, svědky nám dělali cizí Romáci, které jsme potkali v hospodě. Z výboru jsme šli zase domů, jako by se nic nestalo. A druhý den jsme utekli a zažádali si v Praze o byt. Měl jsem tady kamaráda, který se do Prahy přiznal. U něj jsme bydleli asi půl roku. Já si sehnal práci a pak už jsme dostali i byt. Taky asi díky tomu, žena byla v jiném stavu.

Takže jste neměli žádnou hostinu, vůbec nic?

Ne, nic. Nikdo o tom nevěděl, protože pak by nám v tom určitě někdo zabránil.

Jaké jste měli oblečení?

Já měl sváteční šaty a manželka taky. Oba jsme doma řekli, že jdeme do kina.

Je pro vás svatba důležitá?

Pro mě to tenkrát znamenalo samostatnost. Rodina s náma ještě dlouho nemluvila, ale když se narodilo druhé dítě, syn, tak jsme se se všemi smířili.

*Rozhovor č. 39: Rudolf, 41 let, uklízí v metru
ženil se ve 23 letech, manželce bylo 18 let*

Měli jste před svatbou mangavipen?

Měli, asi dva roky před svatbou. Do svatby se nám stihnul narodit syn. A když byla manželka plnoletá, vzali jsme se.

Jak mangavipen probíhaly?

Přišel jsem s bratry a otcem k nevěstiným rodičům a můj starší bratr, už byl ženatý, zastupoval otce, řekl jeho matce, že bychom rádi přijali její dceru do naší rodiny, že víme, že jejich rodina je dobrá a slušná a že i my jsme takoví. A ona řekla, že pokud jí budeme mít rádi, že nám ji ráda dá. Pak nám dala malé pohoštění a my otevřeli láhev vodky.

Jaká byla svatba?

Normální. Měli jsme asi šedesát hostů, třicet z mojích a třicet z manželčiny strany, takže tak akorát. Obřad jsme měli na výboře. Všichni jsme jeli tramvají, akorát manželčina matka a babička a tety zůstaly u nich doma a připravovaly hostinu.

Jaké jídlo jste měli?

Byly vepřové řízky a hovězí guláš a chlebičky s bramborovým salátem. A plno uzeného masa s chlebem a zelí.

Byl někdo, kdo svatbu řídil?

Manželčin otec říkal, co a jak, radil. Ale že by to přímo nějak řídil, to ne.

Hostinu jste tedy měli v bytě nevěstinych rodičů?

Ano, měli velký byt. Ale jinak už bydlela s námi.

Měli jste hudbu?

Měli jsme kazeťák, protože živá hudba by se tam už nevešla. Ale tancovali jsme i tak.

A vybíralo se na nevěstu?

Ano, každý, kdo s ní tancoval poprvé, dal peníze na talíř.

Kolik se vybralo?

Asi osm tisíc. Ty jsme si nechali. Jídlo jsme kupovali také my, rodiče neměli se svatbou žádné starosti, snad jen pak to jídlo připravit.

Jak jste na svatbu zvali?

To se musí osobně, hezky až domů, jinak to není slušné.

Měli jste na svatbě jen samé příbuzné, nebo i kamarády?

Byla tam jen rodina.

Jaké jste měli šaty? Měli jste je ozdobené myrtou?

Já měl oblek a manželka měla žluté šaty. Ale byly svatební, měla je půjčené od sousedovic dcery, Češky.

Měla nevěsta kytku? A co s ní po svatbě dělala?

Měla kytku. Pak ji asi vyhodila, co by s ní dělala?

Loučil jste se se svobodou?

Ne, protože už jsem byl otec od dítěte, tak jakápak svoboda?

Měl někdo před hostinou projev?

Myslím, že ne.

Jaké jste dostávali dary?

To co se tenkrát normálně dávalo – skleničky, hrníčky, talíře, pak i záclony, prostěradla.

Byla nevěsta začepená?

Ne, protože už měla dítě, tak ne.

Je pro vás svatba důležitá?

Každý, kdo má někoho rád, se chce oženit. Navíc, když už má dítě. Takže asi je důležitá, člověk má pak lepší pocit.

A co pro vás znamenají svatební tradice?

Prostě se to dělá, máme to v sobě. Dělalo se to tak dřív, vždycky.

Rozhovor č. 40: Josef, 44 let, dlaždič

ženil se ve dvaceti letech, manželce bylo sedmáct let

Měli jste před svatbou mangavipen?

Asi čtrnáct dní před svatbou, protože manželka byla těhotná. Takže jsem přišel požádat o ruku. Byla těhotná, tak mi ji dali. Já jsem přinesl rum a vodku, aby se to potvrdilo.

Jaká byla samotná svatba?

Mě se moc nelíbila. Neměli jsme peníze na velkou svatbu. Šli jsme na národní výbor, bylo nás dvanáct, ostuda. Jen rodiče a sourozenci. Pak jsme šli k nám domů, měli jsme hrachovou polévku a roštěnou s rýží, nějaké chlebičky a dort, to bylo všechno.

Měli jste hudbu?

Ne, jen rádio.

Tancovali jste?

Ne, to se nedalo.

A dostali jste nějaké svatební dary?

Dostali jsme asi dva tisíce, od bratra a od švagrů, jinak nic. Nebyla to dobrá svatba, takže jsme ani nemohli nic čekat. Ale dneska už je mi to jedno, i když tenkrát mi to vadilo.

Kdo platil jídlo?

Manželčini rodiče. Moji platili pití.

Kde jste po svatbě bydleli?

U mých rodičů.

Zvali jste nějak na svatbu?

Vlastně ne, prostě se to řeklo při mangavipen a já to řekl doma a bylo to.

Jaké jste měli šaty? Byly ozdobené myrtou?

Já měl půjčený oblek, manželka měla nějakou sukni a halenku. Myrtu jsme neměli.

Měla nevěsta kytici? Co s ní po svatbě dělala?

Měla takovou malou kytičku. Když uschla, tak ji vyhodila.

Loučil jste se se svobodou?

Asi dva dny předtím jsem se opil.

Měl někdo nějakou řeč před hostinou?

Ne.

Je pro vás svatba důležitá?

Není.

10.3 Příloha č. 3 : **Fotografie ze svatby respondentky Sylvy**

Svatba se konala na Smíchově v r. 2002.

Foto č. 1: Novomanželé

Foto č. 2: Nevěsta

Foto č. 3: Příprava hostiny

Foto č. 4: Svatební hostina

Foto č. 5: Svatební hostina

Zdroj: Foto č. 1 rodinný archiv respondentky

Foto č. 2 – 5 PhDr. Jaroslav Balvín, Csc.

Výzkum Martina Křížková

10.4 Příloha č. 4: Romské milostné písně

*Takový chlapec si mě namlouval*²⁸⁵

Takový chlapec si mě namlouval,
co peníze ode mne nechtěl.
Joj, chlapci, Romové,
přiveďte mi ho zpátky,
protože ho ráda vidím.

Asjo čhavo man mangelas

Asjo čhavo man mangelas,
love mandar na mangelas.
Joj, Romale – čhavale,
amen mange les pale
bo sar me les rado dikhav.

*Romská dívenko*²⁸⁶

Romská dívenko, jaj,
udělej mi ohýnek,
ne malý, ne velký,
joj, líbám tvou duši.

Nebyl jsem doma,
nevím, kdo přišel,
přišla moje milá,
krásná romská dívka.

Sotva jsem si stoupl,
sotva jsem zaplatil,
už se mne ptají,
čí dceru jsem si vzal.

Čahoji romaňi

Čahojir romaňi, jaj,
ker mange jagori,
na cikňi, na bari,
joj, čarav tro vod'ori.

Na somas me khere,
na džanav, ko avľa,
avłas mri piraňi,
šukar čhaj romaňi.

Akana terd'ílom,
akana pot'ind'om,
imar mandar phučen,
kaskera čha ílom.

*Nejedla jsem, nepila jsem*²⁸⁷

Jaj, nejedla jsem, nepila jsem,
jaj, přichází muž si mě namlouvat,
jaj, přichází muž si mě namlouvat,
jaj, ale jeho rodina mě nechce.

Či na chaľom, či na piľom

Jaj, či na chaľom, či na piľom,
jaj, avel o rom te mangel man,
jaj, avel o rom te mangel man,
jaj, kaj či kamel leskro nipos.

*Brána je zavřená*²⁸⁸

Brána je zavřená,
nemůžu jít k mé milé.
V noci, ve dne chodím
a po tobě toužím,
protože mě bolí mé srdéčko,
po tobě, můj milý!

E kapura andre phandí

E kapura andre phandí,
našti me džav ke pirani.
Rači, džives phirav,
me pre tute gondolinav,
bo man durhal mro íloro,
pal tu, mro pirano!

²⁸⁵ Davidová, Eva. *Čhajori romaňi = Romská dívenko* (: Výbor z romské písňové poezie). Praha : Karel Holub – Ars Bohemica, 1997, s. 12-13.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 28-29.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 32-33.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 36-37.

*Dones mi, ptáčku*²⁸⁹

Dones mi, ptáčku,
dones mi jeden dopis,
řekni mi, dívko,
jestli mě miluješ,
srdce mě bolí.

Brána je zamřená,
není od ní klíč,

nemohu žít, chodím
myslím na tebe
moje krásná milá,
div že po tobě neumřu!

(Polomka, 1973)

*Čeká mě moje milá*²⁹⁰

Čeká mě moje milá
dole u řeky
a pláče, pláče,
utápí své panenství.

Naše jsi, naše,
naše mladá nevěsta,
budeš ještě lepší,
když přineseš vědro vody.

(Sokolov, 1989)

*Romové tak říkají*²⁹¹

Romové tak říkají,
že nemám nikoho
a já mám tam dole
jednu krásnou milou.

Nač je mi taková,
kterou nemám rád,
vezmu si takovou,
co ji budu milovat.

(Trebišov, 1979)

An mange tu, čiriklovo

An mange tu, čiriklovo,
an mange tu jekh ílilovo,
phen mange tu, čhaje,
či man kames,
o jílo man dukhal.

E kapura andre phandlí,
nane latar e klejica,

našt'i dživav, phirav
u pal tute gondolinav,
mri šukar piraňi,
maj na merá pal tu!

Užarel man mri piraňi

Užarel man mri piraňi,
odoj tele paš o pani,
rovel, rovel,
peskri paťiv, joj, tašlarel.

Amari sal, amari,
amari terňi bori,
mek sa feder aveha,
vedros pani aneħa.

Oda phenen o Romora

Oda phenen o Romora,
hoj man nane ňiko
u man ehin odoj tejle
jekh šukar piraňi.

Soske mange ajsi,
so me la na kamav,
lava mange ajsa,
so me la kamava.

²⁸⁹ Davidová, Eva. Romské milostné písně. in : *černobílý život*. Praha : Gallery, 2000, s. 112

²⁹⁰ Tamtéž.

²⁹¹ Tamtéž.